

RIIGIKANTSELEI

LIGIPÄÄSETAVUSE RAKKERÜHMA LÕPPARUANNE

SISUKORD

SISUKORD.....	2
SISSEJUHATUS	3
RAKKERÜHMA TÖÖ ÜLEVAADE.....	4
LIGIPÄÄSETAVUSE SIHTRÜHMAD	7
1. HOONED JA LIGIPÄÄSETAVUSE RIIKLIK KORRALDUS.....	10
2. ELUKONDLIK KINNISVARA.....	17
3. TEEDE TARISTU	23
4. ÜHISTRANSPOORT	28
5. E-KESKKONNAD	31
6. AUDIOVISUAALMEEDIA	36
7. TURISM.....	39
8. HARIDUS.....	41
9. KULTUUR	50
10. SPORT	55
11. ERASEKTORI TEENUSED JA KAUBAD	60
12. 112 HÄDAABINUMBER	64
LISA 1: LIGIPÄÄSETAVUSE MIINIMUMNÕUDED, TEOSTATAVUS JA LAHENDUSED OLEMASOLEVA ELUKONDLIKU KINNISVARA REKONSTRUEERIMISEL	67
LISA 2: LIGIPÄÄSETAVUSE NÕUDED OLEMASOLEVATE KORTERMAJADE REKONSTRUEERIMISEL RIIGI TOETUSVAHENDITE ABIL	68
LISA 3: LIGIPÄÄSETAVUSE NÕUDED PROJEKTEERITAVA UUE ELUKONDLIKU KINNISVARA PUHUL	70

SISSEJUHATUS

Ligipääsetavuse rakkerühma eesmärk oli välja selgitada eri sihtrühmade ligipääs ühiskonnale. Rakkerühma loomine tulenes Vabariigi Valitsuse tegevusprogrammist 2019–2023 ning rakkerühma töö aitab saavutada ka kehtiva valitsuse tegevusprogrammi 2021–2023 mitut eesmärki. Tegevusprogrammi punktis 5.20 seatakse eesmärgiks parandada elukeskkonna, teenuste ja toodete ligipääsetavust kõikide valdkondade üleselt. Rakkerühma esimese tööaasta tulemusena antud soovitud lähtuvalt seatakse tegevusprogrammi punktis 3.17 eesmärgiks uute kortermajade ja muu taristu ligipääsetavus ning punktis 5.33 nähakse ette edendada erivajadustega inimeste sportimis- ja liikumisvõimalusi.

Rakkerühma loomise otsustas Vabariigi Valitsus 26. septembril 2019. aastal. Rakkerühma moodustas riigisekretär 8. novembril 2019. aastal käskkirjaga nr 36. Valitsuse otsuse kohaselt esitab riigisekretär rakkerühma tegevuse elluviimise kohta valitsusele lõpparuande.

Lõpparuandes antakse ülevaade rakkerühma tööst ning analüüsitakse peamisi ligipääsetavuse probleeme. Aruande olulisim osa on elukeskkonna ja ühiskonna ligipääsetavuse suurendamise ettepanekud, mille eesmärk on tagada kõikide inimeste võrdne võimalus osaleda ühiskonnaelus.

RAKKERÜHMA TÖÖ ÜLEVAADE

Ligipääsetavuse rakkerühma ülesanded:

1. Selgitada välja ligipääsetavuse olukord ja probleemid kõikides olulisemates elukeskkonna ja ühiskonna aspektides, sh ligipääs avaliku sektori hoonetele ja asutustele ning kogu avalikule ruumile ja selle eri osadele (kaubandusettevõtted, kultuuri- ja meelelahutusasutused, ühiskasutatavad väljõusaalid, kergliiklusteed, spordihooned jm), riigi ja erasektori teenustele (pangateenused, televisioon ja teised audiovisuaalmeedia teenused jm), e-teenustele, elukondlikule kinnisvarale ning transpordivahenditele.
2. Töötada välja poliitikasuunised ja lahendused, mis võimaldavad lähima kümne aasta jooksul liikuda kõikidele inimestele ligipääsetava ühiskonna, avaliku ruumi ja teenuste poole. Eesmärk on ligipääsetavuse ja universaalse disaini põhimõtete rakendamine kõikide poliitikavaldkondade loomuliku osana, seades esikohale avaliku sektori eeskuju; samuti ligipääsetavuse alase teadlikkuse ja pädevuse suurendamine ühiskonnas läbivalt.

Rakkerühma loomisel rõhutati, et eesmärk on töötada välja ettepanekud ja meetmed, mis toetavad ligipääsetavuse tagamist nii avalikus kui ka erasektoris. Meetmed hõlmavad uue loodava keskkonna ligipääsetavuse tagamist, olemasoleva keskkonna ligipääsetavuse parandamist ning ligipääsetavuse alase ühiskondliku teadlikkuse ja suutlikkuse suurendamist füüsilise ja infotehnoloogilise keskkonna ning teenuste kujundajate seas. Samuti on oluline parandada otsustajate ja kogu ühiskonna teadlikkust ligipääsetavusest ning saavutada lähiaastatel olukord, kus loodav füüsiline ja e-keskkond vastab nüüdisaegsetele ligipääsetavuse põhimõtetele.

Rakkerühma loomisel lähtuti olulisest põhimõttest vaadelda ligipääsetavuse sihtrühmana kogu elanikkonda elukaare vältel. Seniajani on valdkonda eelkõige arendatud puuetega inimeste erivajadustest lähtuvalt, kuid arvestades elanikkonna vananemisega peab riiklik poliitika võtma elukeskkonna kujundamisel arvesse kõikide inimeste vajadusi ja kogu inimese elukaart. Vastasel juhul kasvavad riigi kulud ligipääsmatu ühiskonna kompenseerimisel, sest tagatud ei ole inimeste võrdne ligipääs ja võimalus ühiskonnaelust osa võtta. Mida paremini on rahvastiku vananedes võimalik tagada vanemaealiste pikaajalist aktiivsust toetav keskkond ühiskonnas ja tööturul, seda edukam on ka majandus.

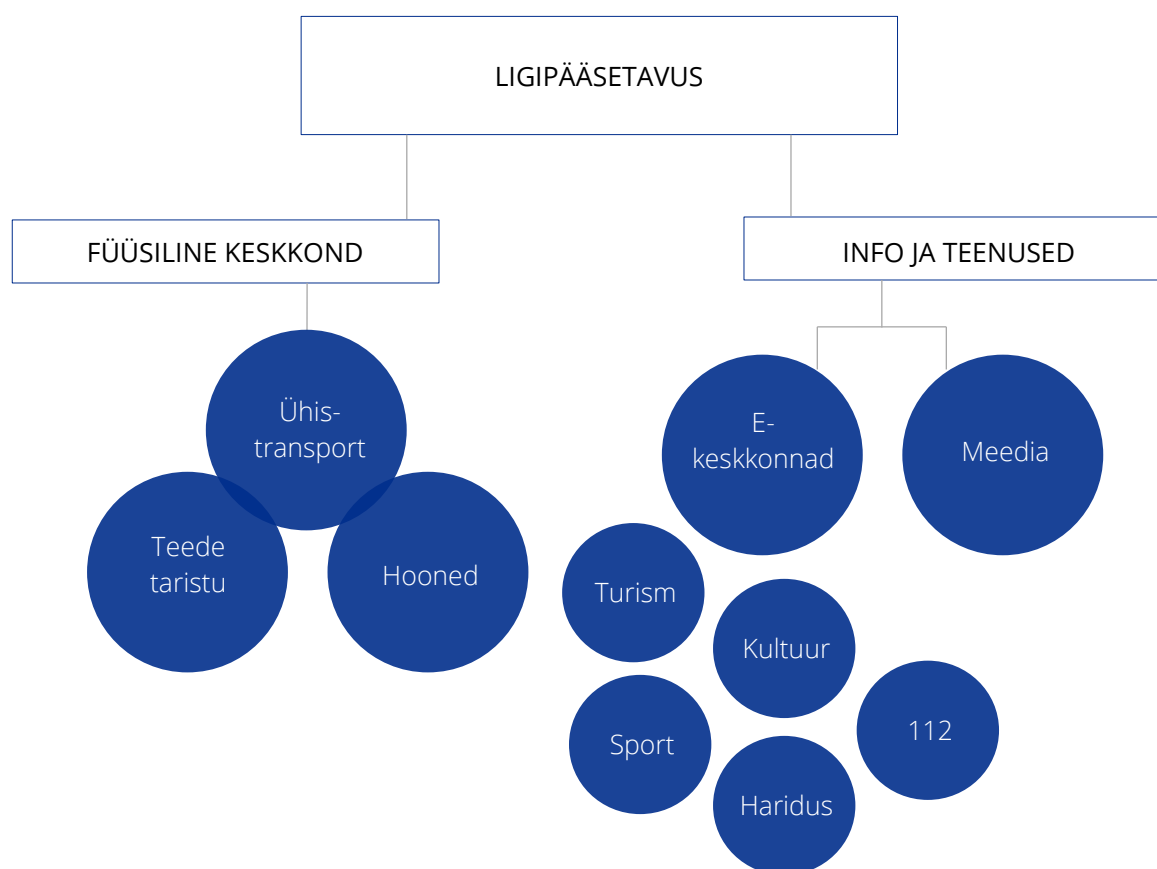
Rakkerühma töö korraldus

Rakkerühma liikmed olid Sotsiaalministeerium, Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium, Rahandusministeerium, Kultuuriministeerium, Haridus- ja Teadusministeerium, Riigikantselei, Eesti Puuetega Inimeste Koda, Eesti Pensionäride Ühenduste Liit, MTÜ Lastekaitse Liit, Tallinna linn, Tarbijakaitse ja Tehnilise Järelevalve Amet, õiguskantsler, soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise volinik, Riigi Kinnisvara Aktsiaselts, Eesti Kinnisvarafirmade Liit, Eesti Arhitektide Liit, Eesti Kaubandus-Tööstuskoda, Eesti Linnade ja Valdade Liit, Eesti Töötajate Keskliit.

Rakkerühma töö toimus kahel tasandil. Suurema koosseisuga alatöörühmad pidasid laiapõhjalisi temaatilisi arutelusid, mille tulemused arutas läbi ja kinnitas ülalmainitud rakkerühma põhikoosseis. Rakkerühma esimesel tööaastal keskenduti seitsmele suuremale alateemale, mis tervikuna hõlmavad pea kogu ühiskonda, millele ligipääs tuleb tagada. Nendeks olid elukondlik kinnisvara, avalikku teenust

pakkuvad hooned, ühistransport, teede taristu, audiovisuaalmeedia, e-keskkonnad ja turism (joonis 1). Esimese tööaasta tulemusena esitas riigisekretär valitsusele rakkerühma töö vahearuanne¹.

Teisel tööaastal käsitles rakkerühm olulisemate esmavajalike teenuste ligipääsetavust, milleks olid haridus, kultuur, sport, erasektori kaubad ja teenused ning hädaabinumbri 112 ligipääsetavus. Kõikide teemade peale kokku on vähem kui kahe aasta jooksul aruteludes osalenud enam kui 200 inimest: eri valdkondade eksperdid, sihtrühma esindajad, poliitikakujundajad jt. Töö tulemusena koostatud poliitikasoovitused viiakse ellu alateemade eest vastutavate ministriumide juhtimisel juhul kui alateema soovitustes ei ole märgitud teisiti.

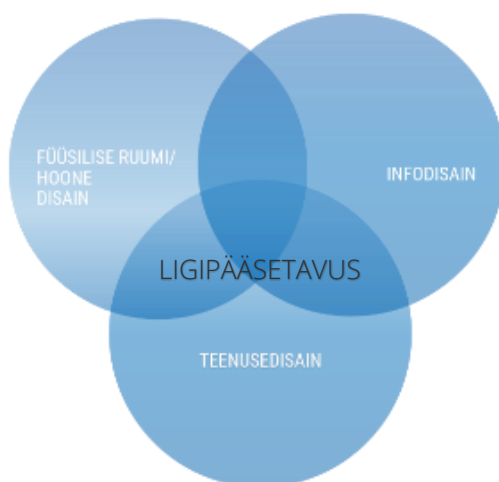

Joonis 1. Rakkerühma teemad

¹ Ligipääsetavuse rakkerühma vahearuanne. <https://riigikantselei.ee/media/863/download>

Ligipääsetavuse mõiste

Ligipääsetavuse all mõistetakse kogu elanikkonna kaasatust elu- ja infokeskkonda, mis tähendab, et kõikidele inimestele olenemata nende vanusest või tervislikust seisundist on tagatud võrdsed võimalused ühiskonnaelust osa võtta. Ligipääsetavuse all võib mõista füüsilise ruumi, info ja teenuste ligipääsetavust (joonis 2).

Joonis 2. Ligipääsetavuse mõiste

Varem on ligipääsetavuse valdkonda iseloomustanud mõistete rohkus ja selge arusaama puudumine riikliku ligipääsetavuse poliitika eesmärkidest ja põhimõistetest. Rakkerühma aruteludes on peetud mõistlikuks lähtuda järgmistest mõistetest ja põhimõtetest:

- Seada eesmärgiks saavutada **ligipääsetav Eesti aastaks 2035**. Eesmärk eeldab, et tervikliku ligipääsetavuse poliitika tulemusena lõppeb ligipääsmatu keskkonna loomine ning avalik sektor näitab eeskuju ja loob piisava motivatsiooni erasektorile luua ligipääsetavaid lahendusi.
- Teemavaldkonna käsitlemisel lähtutakse edaspidi **kaasava disaini põhimõtetest**. Kaasav disain on laiatarbekaupade, keskkondade, hoonete ja teenuste disain, mille tulemus on ilma kohandusteta kasutatav ja ligipääsetav nii paljudele inimestele kui võimalik ja mõistlik.² Elukeskkonna ligipääsetavuse tagamine hõlmab kõikidele inimestele ligipääsu võimaldamist nii füüsilisele keskkonnale kui ka infovahetus- ja e-teenuste keskkonnale, tagades sel viisil võrdsed võimalused ning parandades kõikide ühiskonnaliikmete elukvaliteeti ja toimetulekuvõimet.
- Lähtuda laiemast **elukaarel põhinevast ligipääsetavuse kontseptsioonist**, mis hõlmab lisaks puuetega inimeste vaatele³ kogu inimese elukaarel esineda võivad ligipääsetavuse vajadusi. See lähenemine võimaldab arvestada avaliku ruumi loomisel paljude teiste sihtrühmade vajadusi, kelleks on lapsed, väikelaste vanemad, eakad, ajutise vigastusega inimesed jt.

² Inclusive design toolkit. What is inclusive design? Definitions of design, <http://www.inclusivedesigntoolkit.com/betterdesign2/whatis/whatis.html#p20>

³ Neli peamist erivajadust on liikumispuue, kuulmispuue, nägemispuue, intellekti puue.

- Riiklik lähenemine ligipääsetavusele peab olema **terviklik**. Selleks, et iga inimene tunneks end ühiskonnas tegusa, väärika ja teretulnuna, ei piisa, et üksik teenus või ehitis vastaks kaasava disaini põhimõtetele: oluline on kasutaja teekonna tervikvaade alates koduuksest kuni teenuse või kaubani soovitud asukohas. Teekonna tervikvaade aitab näha ka ligipääsetavuse kui valdkonna ulatust ning toob esile suure arvu poliitikavaldkondi, mille loomulik osa peab olema ligipääsetavusega arvestamine: ruumiline planeerimine, hooned (sh avaliku otstarbega hooned ning äri- ja elukondlik kinnisvara), teede taristu, ühistransport, erinevad riigi ja erasektori teenused, e-keskkonnad ja -teenused, audiovisuaalmeedia jpm.
- **Ligipääsetava keskkonna loomine alates projekti algfaasist ei ole märkimisväärselt kulukam kui ligipääsmatute lahenduste loomine.** Selle hinnangu juures lähtutakse kehtivatest ligipääsetavuse miinimumnõuetest⁴ ehitistele ja e-keskkondadele ning asjaolust, et kehtivate miinimumnõuete rakendamine, laiendamine elukondlikule kinnisvarale või muul viisil arendamine on proportsionaalne ja ühiskonnale sellest saadav kasu on suurem kui kulud. Näiteks ehitus- või loomisprotsessis ei ole madalam äärekivi kallim kõrgest, laiem ukseava kitsast või ligipääsetav veebikeskkond ligipääsmatust. Rakkerühma ettepanekud **ei sisalda tegevusi olemasoleva füüsilise keskkonna suuremahuliseks rekonstrueerimiseks** ning vastavad tegevused tuleb planeerida kõikidel ministeeriumidel edaspidi enda haldusalades.

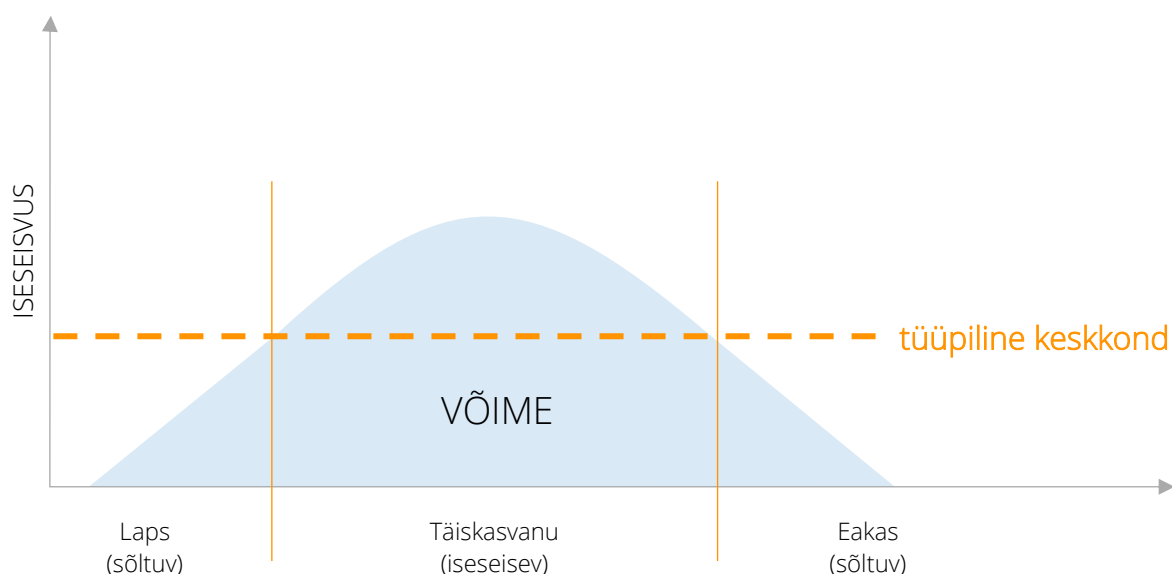
LIGIPÄÄSETAVUSE SIHTRÜHMAD

Eesti ühiskond kahaneb ja vananeb. Koos oodatud eluea ja tervelt elatud aastate kasvuga suureneb ka inimeste vajadus eneseteostuseks ning soov osaleda väärikalt ja iseseisvalt ühiskonnaelus, seda sõltumata east, isiklikest võimetest või elukohast.

Suurim probleem ligipääsetavuse valdkonnas on elukeskkonna enamiku osade täielik ligipääsmatus või osaliselt puudulik ligipääsetavus paljude inimeste jaoks. Elukeskkonna ja selle osade (teed, hooned, teenused, kaubad jm) kujundamisel ei võeta arvesse inimese elukaart ja asjaolu, et suure osa ühiskonnast moodustavad lapsed, vanemaealised, erivajadustega inimesed ja paljud teised, kes ei saa keskkonda samal viisil kasutada võrreldes näiteks keskmist kasvu ja heade füüsiliste võimetega inimesega (joonis 3). Toodete, teenuste ja avaliku ruumi kasutajakeskne disain tagab selle, et arvestatakse nii erivajadustega inimestega kui ka kõikide teiste inimeste muutuvate võimetega elukaare vältel. **Lähtumine ainult n-ö keskmisest inimesest viib vananevas ühiskonnas olukorrani, kus ligipääsmatu ühiskonna kompenseerimine muutub riigieelarvele koormavaks.**⁵

⁴ Ettevõtlus- ja infotehnoloogiaministri 29. mai 2018. a määrus nr 28 „Puudega inimeste erivajadustest tulenevad nõuded ehitisele“.

⁵ Täpse rahalise koormuse väljaselgitamiseks on Sotsiaalministeerium tellinud ligipääsetavuse tulu-kulu analüüsi. Analüüsi eesmärk on analüüsida riigi ja kohalike omavalitsuste pakutavaid ning korraldatavaid teenuseid, toetusi ja hüvitisi, mis praegu kompenseerivad suuremal või väiksemal määral ligipääsmatut elukeskkonda, ning selgitada välja ligipääsetavuse kompenseerimiseks mõeldud osa maksumus. Analüüs valmib 2022. aasta alguses.

Joonis 3. Inimese võime elukaare vältel ühiskonnas iseseisvalt hakkama saada

Probleemiks on ka asjaolu, et **ligipääsetava keskkonna kujundamisel ning teenuste ja kaupade pakkumisel esineb väärarusaam, et tegemist on väikese sihtrühma vajadusega**. Kuna erivajadustega inimestele on ühiskond raskesti ligipääsetav, siis nende nähtavus avalikus ruumis ning kaupade ja teenuste tarbimisel edendab väärarusaama sihtrühma väiksusest. Seetõttu on puudulik teadmine, et puudega inimesi on ühiskonnas ligikaudu 11%. Samamoodi on puudulik teadmine muude sihtrühmade vajadustest ligipääsetavate lahenduste järele. See toob kaasa teema vähese tähtsustamise ning sellega arvestamata jätmise. Kuna sihtrühma täpset suurust ei ole võimalik hinnata, lähtutakse probleemistiku illustreerimisel järgmiste sihtrühmade suurusest:

1. **Lapsed ja noorukid.** 0–18-aastased lapsed ja noorukid moodustavad 2021. aasta jaanuari seisuga rahvastikust 20,3%, sealhulgas 16,4% on kuni 14-aastased. Ühiskonnas ei pöörata piisavalt tähelepanu lapsesõbralikele lahendustele nii avaliku ruumi ligipääsetavuse, info saamise ja mõistmise kui ka teenuste disaini puhul. Sotsiaalministeeriumi ja Riigikantselei tellitud laste ligipääsetavuse uuringu kohaselt on lastele avalikus ruumis liikumisel ja tegutsemisel, sh kaupade ja teenuste tarbimisel mitmeid füüsilisi takistusi, mis viitab vajadusele arvestada ühiskonnas rohkem laste füüsiliste ja tajuliste eripäradega.⁶
2. **Väikelaste vanemad.** Eestis sünnib aastas keskmiselt 13 000 – 14 000 last, kelle vanemad peavad lapse esimestel eluaastatel arvestama väikelapsega liikumise eripäradega (nt lapsevankrid, jalutuskärukud) ning võivad kogeda ligipääsetavuse probleeme (nt liikumine avalikus ruumis, lastele sobivate teenuste ja neile kohandatud avaliku ruumi elementide jmt puudumine) nii avalikus ruumis liikudes kui ka elukondliku kinnisvara valikutes. Nii vanemate kui ka nooremate laste puhul tuleb arvestada, et nad on aktiivsed ühiskonna

⁶ Laste ligipääsetavuse uuring, https://www.riigikantselei.ee/sites/default/files/content-editors/organisatsioon/failid/rakkerhmad/loppraport_laste_ligipaaasetavus.pdf

liikmed koos oma vanematega, mistõttu muutub lastele kättesaamatu teenus või raskesti läbitav keskkond probleemseks kogu perekonnale.⁷

3. **Vanemaealised.** 2021. aastal moodustasid vanemaealised (65-aastased ja vanemad) Eesti rahvastikust 20,3% (veidi üle 270 600 inimese) ning Statistikaameti rahvastikuproгноosi põhistsenaariumi kohaselt on 2030. aastal vanemaealisi 23,1% ja 2040. aastal 25,6% elanikkonnast. See tähendab, et 2050. aastaks on Eesti rahvastiku koosseisus ligikaudu 100 000 vanemaealist enam kui praegu ning samavõrra vähem tööealisi inimesi. Sellega kaasnev eeldus, et vanemaealiste töötajate osakaal tõuseb ja vananetakse üldiselt aktiivselt, nõuab ühiskonnas ja avalikus ruumis laiemalt seda muutust soosivaid tingimusi. Inimeste oodatav eluiga küll suureneb iga aasta, kuid pikenev eluiga toob kaasa ka nende aastate pikenemise, mil inimesed kogevad tervisest tulenevaid piiranguid oma tegevustes. Tegevuspiirang ei tähenda tingimata puude või vähenenud töövõime olemasolu, vaid inimese enda tunnetuslikku piirangut iga päev vajalike tegevustega toime tulla (ka siis, kui kasutatakse mõnda abivahendit). Statistikaameti andmetel vanusega igapäevategevuse piirangud suurenevad: 62,5% (ligikaudu 164 000 inimest) eakatest ehk 65-aastastest ja vanematest hindab endal olevat mõningal või suurel määral igapäevategevuse piiranguid⁸ (võrdluseks: sama hinnangu annab näiteks 42% 55–64-aastastest ning 26,7% 45–54-aastastest).⁹ Sarnase tulemuse annab ka 2020. a tehtud elanikkonna tegevuspiirangute uuring¹⁰. Kõige levinumateks tegevuspiiranguteks on uuringu andmetel eakate hulgas liikumis- või liigutamispäirangud (61%-l esineb neid vähemalt mõningal määral). Järgnevad nägemispäirangud (56%) ning mälu ja keskendumisega seotud probleemid (46%).
4. **Puuetega inimesed.** 2020. aasta detsembri seisuga oli Eestis ametliku puude raskusastme ja liigiga inimesi kokku 146 210¹¹, mis moodustas 2021. aasta alguse rahvastikust ligi 11%. Puudega inimesed tunnetavad oma tegevuste piiratust keskmisest sagedamini. Olulisi tegevuspiiranguid tunnetab 56% puudega inimestest. Puudeliikide võrdluses tunnetavad olulisi tegevuspiiranguid kõige sagedamini liitpuudega (65%) või liikumispuudega (62%) inimesed.
5. **Igas vanuses igapäevategevuse piiranguga inimesed.** Igapäevategevuse piirangud ei ole siiski ainult eakatel: uuringus¹² toob piirangu esinemise esile ka 26% 16–24-aastastest ning 34% 25–64-aastastest. Näiteks esineb nooremates vanuserühmades arvestataval määral nägemispäiranguid (17% 16–19-aastaste kuni 24% 40–49-aastaste hulgas), aga ka mälu ja keskendumisega seotud probleeme (16–19-aastaste hulgas nende hinnangul lausa 27%). Tegevuspiirangud sagenevad märgatavalt siiski enamasti vanuserühmas 50–59, sageli mõne kroonilise haiguse tekke tõttu juba 40ndates eluaastates või varem, mis

⁷ Kõiki kaasava elukeskkonna kavandamine ja loomine,

https://www.astangu.ee/sites/default/files/media/koiki_kasava_elukeskkonna_kavandamine_loomine.pdf

⁸ Statistikaamet, http://andmebaas.stat.ee/OECDStat_Metadata/ShowMetadata.ashx?Dataset=TH81&Lang=et

⁹ Statistikaamet, https://andmed.stat.ee/et/stat/sotsiaalelu_tervishoid_tervislik-seisund/TH81

¹⁰ Sotsiaalministeerium/ Euroopa Sotsiaalfond/ Turu-uuringute AS. Elanikkonna tegevuspiirangute ja hooldusvajaduse uuring 2020, https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/hooldusvajaduse_uuring_som.pdf

¹¹ Sotsiaalkindlustusameti registriandmed, 2021.

¹² Sotsiaalministeerium/ Euroopa Sotsiaalfond/ Turu-uuringute AS. Elanikkonna tegevuspiirangute ja hooldusvajaduse uuring 2020, https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/hooldusvajaduse_uuring_som.pdf

võib viia ka töövõime vähenemise ja puude tekkimiseni. 16-aastastest ja vanematest inimestest 39% ütleb, et nad on 6 kuu jooksul olnud mõne terviseprobleemi tõttu piiratud tegevustes, mida inimesed tavaliselt teevad, sealjuures 13% on enda hinnangul olnud oluliselt piiratud ning 26% piiratud, kuid mitte oluliselt.

6. **Ajutise tervisest tuleneva tegevuspiiranguga inimesed.** Avaliku ruumi ja elukondliku kinnisvara ligipääsetavuse vajadust rõhutab ka nende inimeste osakaal, kes kogevad ajutist liikumis-, kuulumis-, nägemis- või muud igapäevategevuse piirangut tulenevalt õnnetustest või planeeritud meditsiinilistest protseduuridest. Näiteks 2019. aastal registreerisid meditsiiniastutused vigastuse tõttu ravi vajanud inimeste arvuks 156 000 isikut, sh ligi 112 800 18-aastast ja vanemat inimest.¹³ Siia alla kuuluvad nii liiklusõnnetustest, kukkumistest, mürgistustest kui ka muudest põhjustest tingitud vigastused. See annab üldistatud pildi vigastuste mõjust inimeste igapäevaelu piirangutele ja seeläbi ühiskonnaelus osalemisele ning tuleb arvestada, et ligipääsetav keskkond toetab kiiremat taastumist ja on väiksema kõrvalabi vajaduse tõttu vähem kulukam.

1. HOONED JA LIGIPÄÄSETAVUSE RIIKLIK KORRALDUS

Ligipääsetavuse riikliku korralduse alateemas käsitletakse ligipääsetavuse olukorda, nõudeid ja seoseid kõikide valdkondade üleselt ning selle teema all lepitakse kokku ka ligipääsetavuse valdkonna mõisted ja põhimõtted. Teema käsitlemisel lähtutakse strateegia „Eesti 2035“ eesmärkidest ja põhimõtetest, eelkõige järgmisest strateegia aluspõhimõttest: *Hooliv ühiskond on tähelepanelik ja abivalmis. Siin on igaühel võimalus eneseteostuseks terve elukaare ulatuses ning tagatud on selleks vajalik tugivõrk. Töö-, pere- ja eraelu ühitamine on toetatud, ühiskondlikesse ja kultuurilistesse tegevustesse panustab igaüks sõltumata eest ning inimeste heaolu on paranenud.*¹⁴

Teemarühma fookuses oli ligipääsetavuse põhimõtete laiapõhjaline rakendamine ühiskonnas ja ruumiloomes, eelkõige ehitiste projekteerimisel, ehitamisel ja kasutamisel, mis on kooskõlas „Eesti 2035“ järgmise strateegilise sihiga: *Elukeskkonna kujundamisel arvestatakse kõigi inimeste vajadustega ning otsustes järgitakse läbivalt kvaliteetse ruumi põhialuseid ja kaasava disaini põhimõtteid, et tagada igaühele nii vaimse, füüsilise kui ka digiruumi ligipääsetavus ja mugavus.*

Samuti vaadeldi teemarühmas hooneid, kus osutatakse avalikkusele mõeldud teenust, ning eelkõige seda, kuidas on praktikas rakendunud ehitusseadustiku alusel kehtestatud ettevõtlus- ja infotehnoloogiainistri 29. mai 2018. a määrus nr 28 „Puudega inimeste erivajadustest tulenevad nõuded ehitisele“ (edaspidi *määrus nr 28*), mis on praegu keskne ehitiste ligipääsetavuse nõuete kogum.

Ligipääsetavuse kohta ei ole kõikehõlmavat andmestikku ning olemasolev statistika pärineb üksikutest uuringutest ja hoonete puhul Tarbijakaitse ja Tehnilise Järelevalve Ameti (edaspidi *TJA*) järelevalve

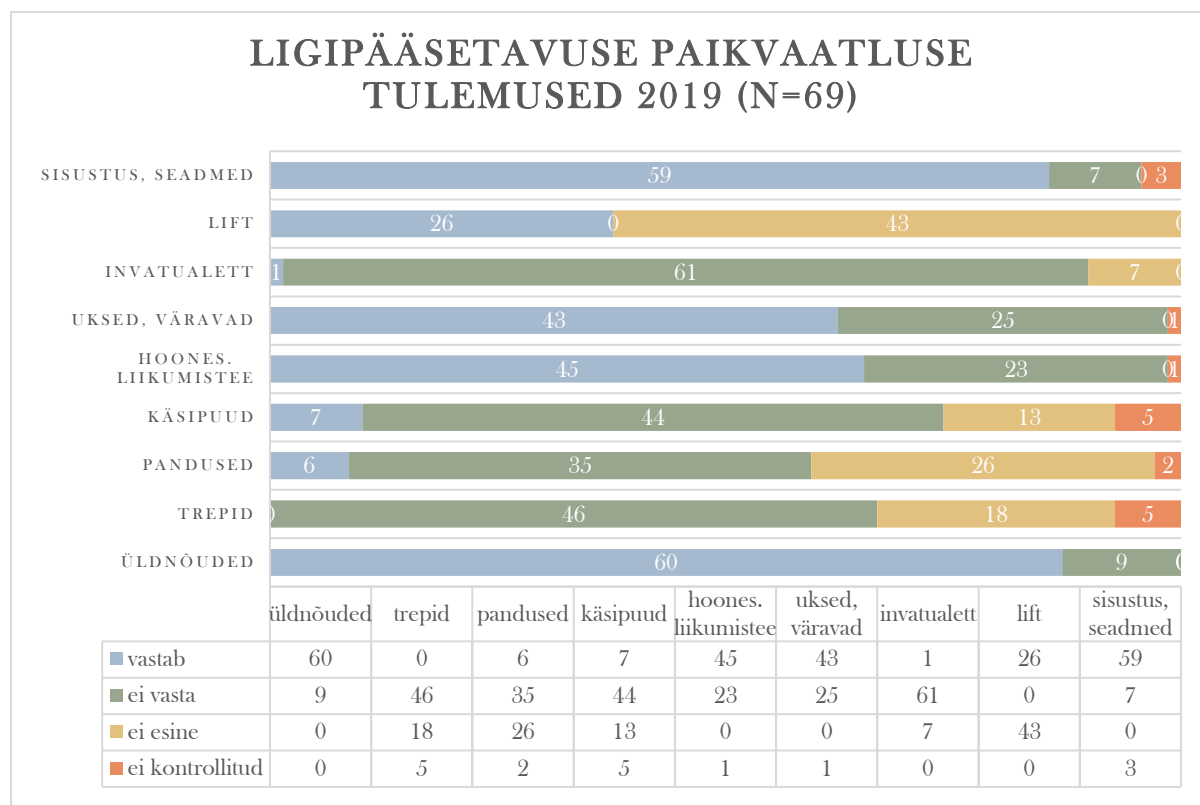
¹³ Tervise Arengu Instituut, 2021. VIG13: Vigastuse tõttu ravi vajanud isikud välispõhjuse, soo, vanuserühma ja maakonna järgi.

¹⁴ Strateegia „Eesti 2035“, <https://valitsus.ee/strateegia-est-2035-arengukavad-ja-planeering/strateegia/materjalid>

toimingutest. Alates 2019. aastast teostab TTJA järelevalvet määrusega nr 28 kehtestatud hoonete ligipääsetavuse nõuete üle¹⁵.

TTJA hinnangul on ligipääsetavusest teadlikkus ja sellega arvestamine järelevalve tulemusena kasvanud ning seda just arhitektide seas. Sellele viitab ka üha kasvav nõustamise osakaal juba projekteerimise etapis. Kuigi kontrollitavad hooned ei vasta alati täielikult nõuetele, on märgata selget arengut nii teadlikkuses kui ka nõuete järgimises.

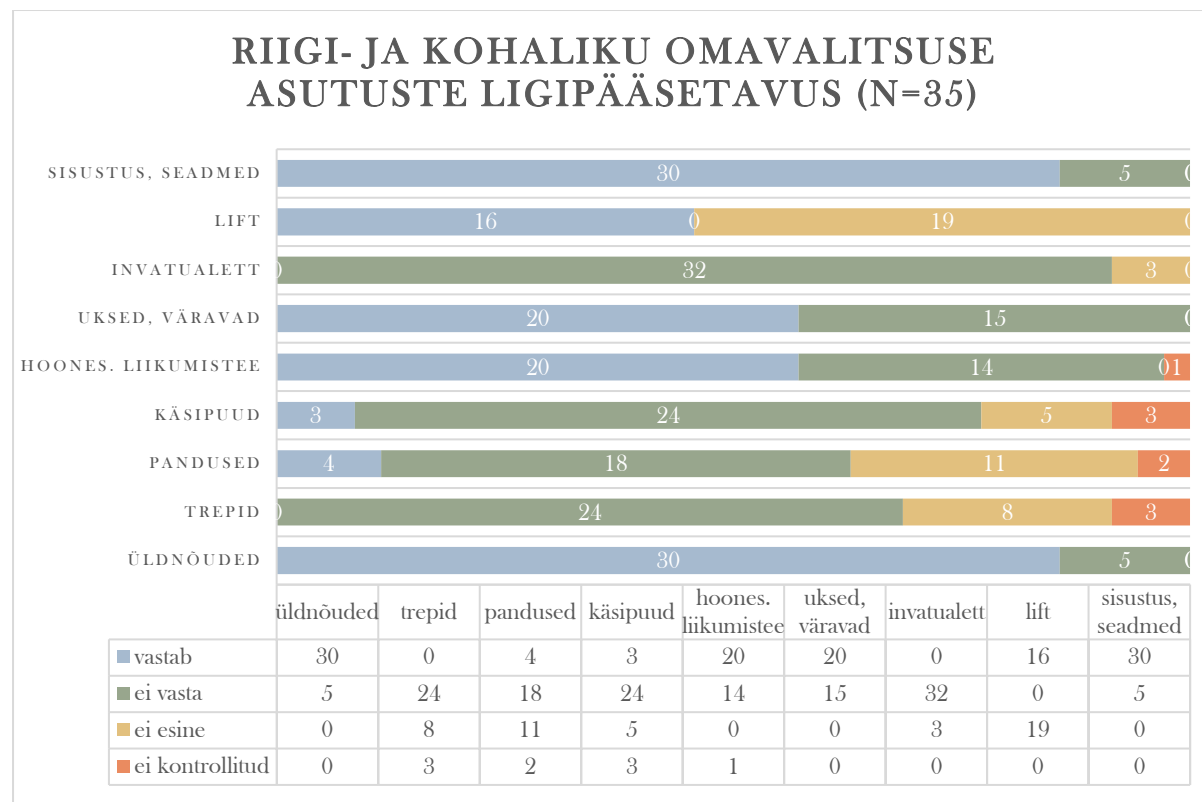
Terviklikult on võimalik hinnata 2019. aasta järelevalve andmeid, kuivõrd 2020.–2021. aastal olid paikvaatlused tulenevalt COVID-19 kriisist häiritud ning paikvaatluste valim ei ole võrreldav 2019. aasta valimiga. 2019. aastal kontrollis TTJA järelevalve käigus 69 uut või renoveeritud ehitist, millest kõigil hoonetel oli rohkem kui üks puudus, st ükski hoone ei vastanud täielikult määrusega nr 28 kehtestatud nõuetele (joonis 4). Kõige paremini olid täidetud vaatlusaluste hoonete üldnõuded (nõuded sisenemisalale, tuulekojale, jalarestidele jne), samuti ruumide sisustus ja seadmed (üldkasutatavate ruumide püsimeööbel, sisseseade, aparatuur, valgustus, põrandakatted, teenindusletid jne). Rahuldavaks hinnati uste (sh lävepaku lubatav kõrgus, ukseklaaside markeerimine jms) ja hoonesiseste liikumisteede (ühendusteede olemasolu, tähistused jms) olukorda. Halb oli olukord treppide, panduste ja käsipuude vallas (puudusid käsipuud, äärised ja markeeringud, pikikalded olid lubatust suuremad, käsipuude otsad ei olnud nõuetekohaselt vormistatud jne) ning mitterahuldav oli invatualettide olukord.

Joonis 4. TTJA ligipääsetavuse paikvaatluse tulemused 2019. aastal

¹⁵ 2019. aastal teostati järelevalvet nimetatud määruse eelmise versiooni alusel.

Järgmisest joonisest (joonis 5) ilmneb, et avalik sektor ei ole praegu hoonete ligipääsetavuse nõuete järgimisel eeskujuks. Joonisel toodud andmed hõlmavad avalik-õiguslikke juriidilisi isikuid, täidesaatva riigivõimu asutusi ning kohaliku omavalitsuse asutusi (vaatlusalusest 35 hoonest kuulus kohalikule omavalitsusele 26 hoonet). Toodud paikvaatluste tulem sarnaneb joonisel 4 kirjeldatud üldise ligipääsetavuse olukorraga, mis kinnitab oletust, et riigi- ja kohaliku omavalitsuse asutuste ligipääsetavus on võrreldav erasektorile kuuluvate hoonete ligipääsetavusega ning märkimisväärseid sektorite vahelisi erinevusi ei ole võimalik projekteerimis- ja ehituskvaliteedi kohta esile tuua.

Joonis 5. Riigi- ja kohaliku omavalitsuse asutuste ligipääsetavus 2019. aastal

Peamised probleemid:

- Nii hoonete kui ka muude valdkondade kohta puudub ligipääsetavuse nn lai vaade ja seetõttu on teemakäsitlus õigusaktides jäänud puudega inimeste erivajaduste keskseks. See tähendab, et sihtrühmadena ei arvestata lapsi, väikelastega vanemaid, eakaid ja ajutise vigastusega inimesi, nagu seda eeldaks inimese elukaarel põhinev ligipääsetavuse kontseptsioon. Eelnevat arvesse võttes on endiselt puudulik ühiskondlik arusaamine ja kokkulepe kõigi ühiskonnaliikmetega arvestamisel (nt esineb probleeme asukohtade leidmisega puuetega inimestele mõeldud hoonetele ning kohaliku omavalitsuse üksustes on erinev praktika eluruumide kohandamise küsimustes).

- Kuna ligipääsetavus ei ole olnud siiani riiklikul tasandil prioriseeritud, siis on see seni jäänud valdkondlikes arengukavades ja õigusaktides tagaplaanile. Ehitusseadustikus keskendutakse eelkõige ohutusele, seetõttu on ehitusprojektide menetlemisel väga olulisel kohal tuleohutuse nõuete täitmise kontrollimine, samal ajal kui ehitise ruumikvaliteedile, sh ligipääsetavusele, üldjuhul sama suurt tähelepanu ei pöörata. Teine valdkond, mida on ehitamise juures riiklikult tähtsaks peetud, on ehitiste energiatõhusus, millele ehitusseadustikus on pühendatud eraldi peatükk. Majandus- ja taristuministri 17. juuli 2015. a määruse nr 97 „Nõuded ehitusprojektile”¹⁶ kohaselt on tuleohutus ja energiatõhusus ehitusprojekti eraldiseisvad osad, seevastu ligipääsetavus üks mitmest alateemast, mida käsitletakse arhitektuuri osa all.
- Peamiseks hoonete valdkonda reguleerivaks õigusaktiks on ehitusseadustiku alusel kehtestatud määrus nr 28. Määrusega nr 28 kitsendatakse täiendavalt ligipääsetavuse nõuete rakendamise kohustust, lähtudes ehitise tüübist (nt rakenduvad nõuded vaid hoonetele, kus pakutakse avalikkusele mõeldud teenuseid). Määruses nr 28 sätestatakse konkreetset nõuded ehitistele, kuid võimaldatakse sealjuures neid rakendamata jätta (rakendades mõnda muud samaväärset standardit), jättes reguleerimata, mil viisil sellisel juhul tagatakse ehitise nõuetele vastavus. Samuti on tegemist hoonepõhise määrusega, mis kohaldub ainult uutele või renoveeritavatele hoonetele, jättes kõrvale võimaluse pakkuda avalikku teenust vanemates ligipääsmatutes hoonetes.
- Laiem elukeskkonna probleem seisneb ligipääsetavuse liikuvuspõhise vaate puudumises. Näiteks planeerimisseaduses on ligipääsetavuse käsitus ruumilise keskkonna kujundamisel kasutajasõbralikkuse all, mis vajab täiendavat selgitamist. Samuti ei ole tagatud teema läbiv ja kestlik kajastus alates planeerimisestapist kuni ehitusprojektini. Praegu hinnatakse ligipääsetavuse seisukohast vaid üksikobjekti või -teenust. Asjaolu, et näiteks perearstikeskuse ruumid või muuseumi püsiekspositsioon on lahendatud ligipääsetavana lähtudes kaasava disaini põhimõtetest, ei taga veel kõigile juurdepääsu teenuseni, kui tänavaruum või ühistransport ei toeta samu põhimõtteid.
- Tervikliku liikuvuspõhise vaate puudumine ja keskendumine ainult hoone või objekti ligipääsetavusele ei võimalda haavatavamatel sihtrühmadel (eelkõige erivajadustega inimesed ja tervisepiirangutega eakad) iseseisvalt ühiskonnaelust osa võtta. Ülejäänud ligipääsetavuse sihtrühmade puhul ei võimalda praegune lähenemine vähendada sihtrühma liikumisvajadusest (nt lapse viimine kooli, liikumispuudega inimese viimine teatrisse või eaka viimine arsti juurde) tingitud sundliikumisi sellisel määral, et sellega kaasneks ühiskonna jaoks märgatav kulude kokkuhoid, olgu see siis transpordi, keskkonnahoiu või sotsiaalhoolduse valdkonnas.
- Ligipääsetavust on põhjalikult käsitletud vaid avalikkusele mõeldud ehitiste nõuetes, kuid mõiste puudub pea täielikult teistes oluliste avaliku ruumi osade (ühistransport, elukondlik kinnisvara) loomist reguleerivates õigusaktides. Seetõttu on ligipääsetavuse tagamise seisukohast teiste avaliku ruumi objektide projekti menetlused võrreldes hoonete ehitusprojektiga veelgi halvemas olukorras. Teede ja tänavate puhul on tellija, rahastaja, menetleja ja järelevalve teostaja sama isik (kohalik omavalitsus või Transpordiamet olenevalt

¹⁶ Majandus- ja taristuministri 17. juuli 2015. a määrus nr 97 „Nõuded ehitusprojektile”.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/126022021007>

sellest, kas on tegemist kohaliku teega või riigiteega), mistõttu on arvestatav huvide konflikti võimalus.

- Kehtivate õigusaktide kohaselt rakenduvad ligipääsetavuse nõuded vaid ehitistele, milles pakutakse avalikkusele suunatud teenust. Kuna mõiste „avalikkusele suunatud teenus“ on üheselt määratlemata, jätab see võimaluse „hallide alade“ tekkeks, millega kogemuslikult kaasneb suurem halduskoormus nii ehitus- ja kasutuslubade kui ka riikliku järelevalve menetlustes. Isegi juhul, kui mõiste täpsemini määratleda, loob selline lähenemine võimaluse, et suur hulk teenuseid jääb sihtrühmadele kättesaamatuks, mis ei ole väärikaks eneseteostuseks ja ühiskonnaelus osalemiseks võrdsete võimaluste loomise seisukohast aktsepteeritav.
- Ehitusprojektide koostamisel ja riikliku järelevalve teostamisel puututakse sageli kokku väitega, et ligipääsetavuse nõuete täitmine on raskesti ühildatav teiste erinõuetega: näiteks muinsuskaitse- või tuleohutusnõuetega. See tähendab, et valdkondade kokkupuutepunktid on läbi analüüsimata ning spetsialistidel (arhitektid, projekteerijad, menetlejad) puuduvad head tööriistad erilahendusi nõudvate hoonete lahenduste loomisel ja hindamisel.
- Ligipääsetavuse alane kompetents Eestis on piiratud, teadmised ja kogemused vähesed ning hoiakud iganenud. Samas on teemavaldkond ka keerukas: sageli on vajadus nn rätsepalahenduse järele, mille puhul kehtestatud miinimumnõuete täitmisest üksi ei piisa, vaid tuleb leida parimatele kogemustele ja kaasava disaini põhimõtetele tuginev lahendus (hooned, mille kasutusfunktsioon eeldab rohkemat kui ainult ligipääsetavuse miinimumnõuete täitmine, nt lasteaiad, koolid jm, samuti olemasolevate hoonete rekonstrueerimine ja muinsuskaitsealused hooned). Selleks, et kiiremini suurendada ühiskondlikku teadlikkust, spetsialistide pädevust ning investorite soovi panustada ligipääsetavasse elukeskkonda, on vaja peale õigusaktide kohandamise ja lisanõuete kehtestamise rakendada ka toetavad nõustamis-, haridus- ja motivatsioonimeetmed.

Ettepanekud:

Et rääkida 2035. aastal Eestist kui ligipääsetavast riigist, tuleb ligipääsetavus ja kaasava disaini põhimõtete rakendamine riiklikul tasandil prioriseerida, kohandada vastavalt õigusakte, suurendada teemavaldkonna osakaalu elukeskkonna planeerimisel, ehitiste projekteerimisel ning ehitus- ja kasutuslubade menetlemisel, tõhustada järelevalvet, rakendada erasektori kaasamiseks motivatsioonimeetmeid, luua üleriigiline nõustamissüsteem ning lisada teemakäsitus õppekavadesse. Täpsemad ettepanekud selleks on järgmised:

- Kasutada ligipääsetavuse käsitlemisel läbivalt kaasava disaini põhimõtteid, mille eesmärk on lisaks ligipääsetavuse miinimumnõuete täitmisele järjepidevalt luua paremat elukeskkonda, lähtudes sihtrühmade headest tavadest ja kasutajakogemusest.
- Lähtuda ligipääsetavuse käsitlemisel nn laiast vaatest, mis annab kõigile kogu elukaare vältel liikuvuspõhise võimaluse eneseteostuseks ning väärikalt ja iseseisvalt ühiskonnaelus osalemiseks.
- Rõhutada käsitlust valdkonnaga seotud riiklikes arengudokumentides sarnaselt strateegiaga „Eesti 2035“.
- Ligipääsetavuse laia vaate loomiseks teha ehitisi puudutavates aktides järgmised muudatused:

- Ehitusseadustiku §-s 11 asendada kitsas, puudega inimeste erivajadusi puudutav sõnastus ligipääsetavuse laia vaadet kirjeldava sõnastusega.
- Määruse nr 28 pealkirjas ja 1. peatükis „Üldsätted“ asendada kitsas, puudega inimeste erivajadusi puudutav sõnastus ligipääsetavuse laia vaadet kirjeldava sõnastusega.
- Laiendada määruse nr 28 kohaldamisala kõigile uutele ja rekonstrueeritavatele hoonetele, olenemata nendes pakutavate teenuste iseloomust.¹⁷
- Vaadata üle määruses nr 28 sisalduvad nõuded ehitistele ning täiendada ja täpsustada neid, lähtudes ligipääsetavuse laiast vaatest ning samuti käesolevas aruandes toodud teiste alavaldkondade ettepanekutest.
- Rahandusministeeriumil kaaluda kaasava disaini põhimõtetest lähtuva ligipääsetavuse käsitluse toomist planeerimisseadusesse, et tagada teema kestlik käsitlus kavandamisest ehitamiseni. Vastavalt täiendada näiteks planeerimisseaduse § 8 „Elukeskkonna parendamise põhimõte“ ning vajaduse korral paragrahve, milles sätestatakse erinevate planeeringuliikide ülesanded. Otstarbekas on koostada teemakohane planeerimisalane juhend planeerimisseaduse § 7 kohaselt või täiendada olemasolevat dokumenti „Planeerimise põhimõtete rakendamine“.¹⁸
- Kohalike omavalitsuste üksuste arengukavade koostamise juhendi uuendamisel tuua Rahandusministeeriumil ligipääsetavus juhendi koosseisu eesmärgiga edendada teema kajastamist arengukavades.
- Rahandusministeeriumil käsitleda kohalikele omavalitsustele mõeldud koolitustel ligipääsetavust teiste ruumiloo teemade kõrval.
- Suurendada ligipääsetavuse prioriteetsust ehitusprotsessis:
 - Kaaluda ehitusseadustiku 1. jakku „Põhimõtted“ kvaliteetse elukeskkonna põhimõtte, mis hõlmaks ka ligipääsetavust, lisamist.
 - Täiendada ehitusseadustikku ligipääsetavust ja kaasava disaini põhimõtteid käsitleva peatükiga analoogselt ehitusseadustiku 7. peatükiga „Hoone energiatõhusus“.
 - Täiendada nõudeid ehitusprojektidele, et lisada ehitusprojekti osaks ligipääsetavus ning tagada seeläbi järelevalve ligipääsetavuse nõuete täitmise üle ehitus- ja kasutusloa menetlustes ja hõlbustada riikliku järelevalve teostamist. Sh täiendada vastavalt hoone ehitusprojekti käsitlevat standardit EVS 932.
 - Pakkuda omavalitsusüksuste ehitusjärelevalve spetsialistidele koolitusi ja nõustamist ligipääsetavuse nõuete täitmise kontrollimiseks ehitusprojekti koosseisus ja ehitusloa väljastamisel.
- Kaaluda määruse nr 28 § 1 lõike 3 ümbersõnastamist, et tagada paremat õigusselgust ja vältida määruse nõuetest möödamineku võimalusi.
- Kaaluda määrusesse nr 28 põhimõtete lisamist, mis lubaks kavandada ja kontrollida määruse nõuetest erinevaid ligipääsetavuse erilahendusi analüütilise tõendamisega (variantidena kaaluda nt ekspertiisi tegemist ehitusprojektile, kasutuseelset auditit lähtudes ehitusseadustiku vastavatest sätetest vmt).

¹⁷ Elukondlikku kinnisvara puudutavad ettepanekud on esitatud peatükis 2.

¹⁸ Planeerimise põhimõtete rakendamine. https://planeerimine.blogi.fin.ee/wp-content/uploads/2021/05/Planeerimise-pohimotted_2016.pdf

- Vältida vastuolusid ligipääsetavuse nõuete ning teiste valdkondade poolt ehitistele esitatavate nõuete vahel. Selleks vaadata üle ja tagada ülaltoodud põhimõtetega kooskõla ka teistes ehitisi puudutavates õigusaktides:
 - Kultuuriministeeriumil asendada Muinsuskaitseaduse § 3 lõikes 3 kitsas, puudega inimeste erivajadusi puudutav sõnastus ligipääsetavuse laia vaadet kirjeldava sõnastusega.
 - Kaaluda muinsuskaitseaduse § 50 lõike 4 täiendamist punktiga, mille kohaselt tuleb muinsuskaitse eritingimustes käsitleda ka ehitise ligipääsetavust.
 - Analüüsida võimalusi lisada muinsuskaitseaduse § 35 lõike 2 alusel koostatud kultuuriministri 9. mai 2019. a määruse nr 22 „Mälestise ja muinsuskaitsealal asuva ehitise säilitamise toetamise tingimused ja kord“ kohaselt toetatavaks tegevuseks ka ehitise ligipääsetavaks ehitamine.
 - Siseministeeriumil viia ligipääsetavuse käsitlus ehitiste tuleohutust puudutavatesse põhimõtetesse ja regulatsioonidesse, mis puudutab kõikide kasutajate teavitamist ohust ja iga kasutaja võimalust panustada enda evakuatsiooni. Seeläbi likvideerida kitsaskohad seoses praegu kasutusel olevate peamiselt kuulmisvõimet eeldavate häiresüsteemidega ning analüüsida ehitisele esitatavaid tuleohutusnõudeid erinevate kasutajate vaatest. Vajaduse korral teha muudatused siseministri 30. märtsi 2017. a määruses nr 17 „Ehitisele esitatavad tuleohutusnõuded ja nõuded tuletõrje veevarustusele“.
- Ehitise ligipääsetavuse hindamiseks luua sarnaselt energiamärgisega hoonete ligipääsetavuse märgis või kaaluda kompleksemärgise väljatöötamist, mis võtaks arvesse elukeskkonna kvaliteeti laiemalt. Märgise väljastamine ehitisele oleks kohustuslik ning selle eesmärk ehitiste ligipääsetavuse andmete talletamine, kasutajatele teabe jagamine ehitise ruumilise kvaliteedi kohta ning arendajate motiveerimine kujundama paremat elukeskkonda konkurentsiolekordades.
- Projekterijate, kohaliku omavalitsuse üksuste jt nõustamiseks ning valdkondliku innovatsiooni edendamiseks luua ligipääsetavuse ja kaasava disaini alal pädevatest isikutest koosnev kompetentsi koondav üksus, mis koondaks valdkonna teadmisi ja kogemusi. Üheks asutuseks, millel võiks selline funktsioon olla, on TTJA või tulevikus riigiasutuste baasil loodav nn Ruumiamet. Mõlemal juhul eeldab kompetentsikeskuse loomine riigieelarve lisavahendeid järelevalveteenuse osutamiseks, koolitamiseks, teavitustegevusteks ja muuks.¹⁹
- Ühiskondliku teadlikkuse suurendamiseks ja väärtushinnangute kujundamiseks tugevdada ligipääsetavuse teemat hariduses:
 - Haridus- ja Teadusministeeriumil viia ligipääsetavuse käsitlus põhikooli riikliku õppekava koosseisu eesmärgiga suunata lapsed märkama erinevate inimeste vajadusi ning takistusi ühiskonnaelus osalemiseks (nt hoonetes, avalikus ruumis, inforuumis jm).
 - Kõrghariduses on eesmärk koolitada spetsialiste, kelle erialased teadmised aitaksid kujundada ligipääsetavat kõrgetasemelist elukeskkonda. Sellest lähtuvalt lisada ligipääsetavust puudutav sisu arhitektuuri (Eesti Kunstiakadeemia, Tallinna Tehnikaülikool, Tallinna Tehnikakõrgkool) ja ehitusinseneriõppe (Tallinna Tehnikaülikool, Tallinna Tehnikakõrgkool, Eesti Maaülikool) õppekavadesse, samuti erinevate kõrgkoolide disaini, urbanistika, sotsiaal- ja ühiskonnateaduste ning pedagoogika õppekavadesse. Arhitektuuri õppekavades peaks olema

¹⁹ Ettepanek on kooskõlas ruumilooma eksperdirühma soovitusel konsolideerida riigis olemasolev ruumipädevus (https://www.rahandusministeerium.ee/et/system/files_force/document_files/ruumilooma_tooruhma_lopparuanne.pdf?download=1)

ligipääsetavus ja kaasav disain väga mitmetes õppeainetes ja moodulites, ehitusinseneriõppe puhul kaaluda kas eraldi õppeainet või ligipääsetavuse käsitlemist arhitektuuri õppeaine mahus.

- Kutsekoja eestvedamisel viia kaasava disaini põhimõtetele tuginev ligipääsetavuse käsitus käesolevas aruandes toodud oluliste erialade ja spetsialistide kutsestandardite koosseisu.²⁰
- Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumil algatada koostöös riigiametite partnerorganisatsioonidega ehitiste teemaliste näitlikustatud juhendmaterjalide (sh head näited ning kogemused).
- Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumil ja teistel ministeeriumidel võtta arvesse ligipääsetavuse käsitlust kvaliteetse elukeskkonna kujundamise põhimõtete kokkuleppimisel ja elluviimisel.
- Sotsiaalministeeriumi eestvedamisel ja koostöös teiste ministeeriumidega koostada ühtne juhendmaterjal, mis käsitleks ligipääsetavust erinevate valdkondade kaupa ning mida erinevad osalised saaks nii hoonete kui ka teenuste planeerimisel kasutada abimaterjalina.
- Kõikidel ministeeriumidel arvestada ligipääsetavuse põhimõtetega uute riigi teenuste loomisel või olemasolevate teenuste ümberkorraldamisel.
- Lisada Rahandusministeeriumi strateegilise planeerimise ja finantsjuhtimise käsiraamatusse teenuse ligipääsetavuse käsitus. Kaaluda riigieelarve seaduse muutmisel seadusesse põhimõtte lisamist, mille kohaselt peavad kõik riigieelarvelistest vahenditest rahastatavad teenused olema kõikidele inimestele ligipääsetavad.

2. ELUKONDLIK KINNISVARA

Elukondliku kinnisvara alateemas käsitletakse eelkõige hooneid, mis liigituvad elamute alla vastavalt majandus- ja taristuministri 2. juuni 2015. a määruse nr 51 „Ehitise kasutamise otstarvete loetelu“ lisale (tähistatuna koodidega 11101...11322). Vaadeldakse nii olemasolevat kui ka uut projekteeritavat kinnisvara, keskendudes peamiselt korterelamutele. Seda põhjusel, et ligikaudu kaks kolmandikku Eesti elanikest elab kortermajades, kusjuures 82% korteritest on eraomandis.²¹

Töö käigus vaadeldi kõige põhjalikumalt ja tehti ettepanekud Nõukogude Liidu ajal ehitatud korterelamute kohta, mis moodustavad märkimisväärse osa elukondlikust kinnisvarast. Enne 1993. aastat ehitatud kortermajadele keskenduti enam põhjusel, et nende hoonete puhul oli kasutusel piiratud arv tüüpprojekte, mille analüüs võimaldab anda võrdlemisi täpse hinnangu hoonete ligipääsetavusele. Alates 1993. aastast ehitatud hoonete puhul on iga hoone projekteeritud eraldi projektina ning nende hoonete ligipääsetavuse analüüsimine on võimalik vaid füüsilise paikvaatlusena, mis ei ole oma mahu mõttes mõistlik ei käesoleva töö käigus ega ka edaspidi. Seetõttu on nende hoonete kohta tehtud lühemad üldistavad järeldused.

Kuigi elamute ligipääsetavus on ajas paranenud, on valdav osa Eesti elamufondist kehvasti ligipääsetav ning kahetsusväärset projekteeritakse ja ehitatakse endiselt ligipääsmatuid uusehitisi. Põhjused peituvad selles, et Nõukogude Liidu ajal ehitatud tüüpkorterelamute kohta kehtisid tänapäevasest

²⁰ Ministeeriumidest koondatud ettepanekud Kutsekojale edastatud.

²¹ Statistikaamet, 2016. www.stat.ee

elamuehitusest erinevad põhimõtted ning ka pärast 1993. aastat ehitatud korterelamute kohta ei ole peetud vajalikuks kehtestada ligipääsetavuse miinimumnõudeid. Tüüpseeria kortermajade ehitamise ajal oli esmatähtis rahuldada kasvava elanikkonna elamispinna vajadus. Ligipääsetavusele erilist tähelepanu tol ajal ei pööratud ning kortermajadele on iseloomulikud suhteliselt väikesed ruumid ja kitsad ukseavad, vähe abiruume, madalad laed. Arvukad viiekordsed tellisest ja raudbetoon-suurpaneelidest korterelamud projekteeriti ja ehitati tolle aja nõuete kohaselt ilma liftita. Samuti on esimene korrus maapinna suhtes üldiselt poole korruse võrra tõstetud, et pakkuda paremat turvalisust esimese korruse elanikele ning võimaldada keldri ehitamist. Ka liftiga ehitatud 9- ja enamakordsete korterelamute puhul on probleemiks poolkorrusele viivad trepid välisukse ja lifti vahel, mis sisuliselt muudab paljudele kasutajatele hooned ligipääsmatuks. Elanike võimalike erivajadustega ei ole piisavalt arvestatud ka hoone lähiümbruses (prügimaja, kõnniteed, valgustus, istumise võimalused, rekreatsiooniala jms).

Võttes arvesse tüüpseeria kortermajade ehituslikke lahendusi ja nende levikut võib öelda, et märkimisväärne ligipääsetavuse parandamise potentsiaal on hinnanguliselt vähemalt poolel olemasolevast elamufondist. Kuna vananevaid kortermaju tuleb energiatõhususe ja sisekliima parandamiseks renoveerida igal juhul²², oleks mõistlik tervikrenoveerimise käigus parandada ka nende ligipääsetavust. See põhimõte on kooskõlas ka Tallinna Tehnikaülikoolis 2020. aastal koostatud „Hoonete pikaajalise rekonstrueerimise strateegiaga“.

Üldisemalt võib öelda, et sarnaselt avalikkusele mõeldud hoonetega on ka elamuehituses selgelt rõhutatud turvalisuse ja tuleohutuse aspekte ning viimastel aastatel on tulenevalt kliima- ja energiapoliitika eesmärkidest tähtsale kohale seatud energiatõhusus. Uusehitisena projekteeritava elukondliku kinnisvara puhul on ligipääsetavus ehitusseadustikus, ehitusvaldkonna määrustes, standardites, juhendmaterjalides jms alareguleeritud ning erinevalt avalikkusele mõeldud hoonetest ligipääsetavuse nõuded elukondlikule kinnisvarale sisuliselt puuduvad (ainsaks sisuliseks nõudeks on lifti olemasolu nelja- ja enamakorruselistes eluhoonetes).

Peamised probleemid enne 1993. a ehitatud elukondliku kinnisvara puhul:

- Kõige suuremaks enne 1993. aastat ehitatud elukondliku kinnisvara ligipääsetavuse probleemiks võib pidada lifti puudumist viiekordsetes kortermajades. Seda põhjusel, et seda tüüpi kortermajad on väga levinud ning kulutõhusad lahendused probleemi lahendamiseks sisuliselt puuduvad. Hoonete sees puudub liftile vajalik ruum, mistõttu lift on võimalik lisada ainult maja välisküljele, kus see tuleks aga lisada iga püstaku juurde (st, et ehituskulud on ebaproportsionaalsed võrreldes ligipääsetavusest kasusaavate elanike arvuga).
- Lifti olemasolu korral on liftikabiinid liikumise abivahendi (nt ratastool, lapsevanker) jaoks liiga väikesed ja lifti sissepääs liiga kitsas. Lifti olemasolu korral puudub kõneväljund vaegkuulja ja/või punktkirjas/taktilised liftinupud vaegnägija jaoks, samuti on probleemiks puuetundlikud

²² S. Ilomets, Renovation Need and Performance of Envelopes of Concrete Apartment Buildings in Estonia, (Eesti raudbetoon suurpaneelilamute piirdetarindite renoveerimisvajadus ja toimivus) Doctoral thesis of Tallinn University of Technology, 2017

liftinupud nii kutsunginuppudena kui ka lifti sees. Kui vaegkuulja peaks lifti kinni jääma, ei pruugi ta kuulda, mida lifti teeninduskeskusest vastatakse.

- Hoonet ümbritsev väline ruum ei ole siseruumiga funktsionaalselt seotud. See tähendab näiteks, et ligipääs hoone juurde pole tagatud, puudub ühendustee rekreatsioonialaga ja/või jalgteed, hoovi inventar ei ole sobilik kõigile, puuduvad taktilised juhtteed peasissepääsuni ning pääs prügikastide/pakendikonteinerite juurde ei ole kõikidele tagatud või ei arvesta prügimajad ja -konteinerid erivajadusega inimeste liikumisega. Parkimiskohti ei ole kortermaja ümber piisavalt ning invakohad kas puuduvad või on sissepääsust kaugel. Parkimiskohtade ja hoone vahel on kõrged äärekivid ja ebatasased kõnniteed. Viidad on vaegnägijate jaoks kehvasti ligipääsetavad/loetavad ning välise ruumi valgustus kohati ebapiisav.
- Peasissepääsu ees puuduvad kaldteed, käsipuud ja piirded, mis võimaldaks ajutise või püsiva liikumiskasutusega inimesel ning lapsevankriga mugavalt ja ohutult välisukse juurde jõuda. Varikatus välisukse kohal üldjuhul kas puudub või on see liiga kitsas, samuti liiga väike manööverdamisruum ukse ees muudab sisenemise või fonoluku kasutamise vihmade ilma korral ebamugavaks eelkõige ratastoolis või lapsevankriga kasutaja jaoks.
- Trepiastmete ja/või fonoluku kontrasttähistus ei arvesta nägemise erivajadusega kasutajaid, nagu ka puuetundlik ja mittekombatav fonolukk. Fonoluku häälsignaali ei ole kuuldav vaegkuuljatele ja kurtidele, kes ei suuda tuvastada suhtlust läbi fonoluku ning seda, millal uks on avatud.
- Kehvasti ligipääsetavad / halvasti loetavad / ebapiisavalt valgustatud viidad, infotahvlid, maja ja korteri numbrid ei ole mugavalt kasutatavad vaegnägijatele, nagu ka mittekombatavad ja puuetundlikud fonoluku nupud. Tavapärased fonolukud peasissepääsu juures ei ole kuulmislangusega inimestele sobilikud, kui on tarvis läbi fonoluku suhelda.
- Liiga kõrgel paiknev fonolukk ja/või raskesti avanef välisukse ei arvesta väikelastega, vanuritega ja ratastooli kasutajatega. Metallvõrgust kaldtee või vale suurusega poriresti ribad põhjustavad liikumise abivahendi (kepp, kark, abiraam jms) kiilumist ribide vahele.
- Välisuksest sisse pääsedes jõuab inimene väiksesse tuulekotta, mille sisemine uks avanef evakuatsiooni nõuetest tulenevalt tuulekotta, jättes kahe ukse vahele ebapiisavalt ruumi liikumise erivajadusega või lapsevankriga inimese jaoks.
- Hoone sees esineb väikseid ja kitsaid esikuid, trepikodasid ja trepimademeid. Koridorid ja ukse valgusavad laiusel alla 800–900 mm on liiga kitsad ratastooli kasutajale või karkudega liikujale ning lapsevankriga inimesele (sh arvestades kahe lapse käru). Hoones olevad künnised, lävepakud, astmed, süvendid (nt poriresti süvend) või kõrge harjasmatt on takistuseks liikumise erivajaduse puhul, nagu ka ebapiisav ruum ratastooli manööverdamiseks. Trepikodade/koridoride ebapiisav valgustus ning kehv akustika häirivad vastavalt vaegnägijate ning vaegkuuljate.
- Trepiastmed või poolkorruse kõrgune trepimarss peasissepääsu ja lifti alumise tasapinna vahel on probleem paljudes kortermajades peamiselt ratastooli kasutajatele, aga ka teistele liikumise erivajadusega ühiskonna liikmetele ja väikelaste vanematele.
- Tihti puudub vaegnägija vajadusi arvestav treppide kontrasttähistus. Trepi käsipuu võiks mugavamaks liikumiseks olla trepi mõlemal pool ja kahel kõrgusel (madalamal laste jaoks), kuid on valdavalt ainult ühel pool, ning teise käsipuu lisamine vähendaks evakuatsioonitee laiust.

- Korterisisesed liikumisteed on normaallaiusega ratastooliga läbimiseks liiga kitsad ja pöörderaadiused väikesed, sanitaarruumid väikesed ja kitsa uksega, korterisisesed ukSED liiga kitsad. Ruumid on nüüdisaja kontekstis liiga väikesed ning väike WC ja väike vannituba üldiselt eraldi. Liikumiskäiguga kasutaja vajadusi ei arvesta vannitoas olev vann või alusega dušš, samuti tasapinna erinevus >2 cm sanitaarruumide ja ülejäänud korteri vahel. Tavapärasel kõrgusel akende käepidemed ning tavapärased köögid ei ole sobilikud ratastooli kasutajale.
- Mugavat pääsu rõdule või terrassile takistab rõdu ukse all olev tüüpiline künnis ning kui rõdule ka pääseks, on need ebamugavalt kitsad.
- Väljaspool korterit on elamu üldaladest kelder ja panipaigad raskesti ligipääsetavad ratastooli kasutajale või väga keerulise ligipääsuga (lapsevankrile, jalgrattale). Panipaiku napib, mistõttu ladustatakse asju trepikodades, korterite esikutes ja mujal selleks mitte ettenähtud kohtades. Samuti on ebapiisavalt pinda korteris/koridoris/trepikojas invarolleriga ja/või (elektrilise) ratastooli parkimiseks.
- Samuti võib pidada üldiseks probleemiks inimeste vähest teadlikkust ning soovi nõudeid rakendada või oma elukeskkonda parandada: levinud on arvamus, et tavalist erivajaduseta täiskasvanut see teema lähiajal ei puuduta. Nii korteriühistute kui ka kortermajade elanike seas on valdav vähene teadlikkus ja teavitamine (vähene avalik diskussioon, ebapiisav käsitlus meedias), mis ei aita edendada arusaama, et ligipääsetavus ei ole ainult erivajadustega inimesi või lapsevankritega vanemaid puudutav teema, vaid kogu vananeva elanikkonna teema. Kinnisvara on osalt amortiseerunud, mistõttu on renoveerimise mõttekus koos ligipääsetavuse parandamisega kehvast seisukorras või perspektiivitu (nt kahaneva rahvastikuga) asukohas hoonete puhul küsitav. Samuti eksisteerivad mitmed õigusalsed probleemid: erinevad omandisuhted, otsuste tegemine korteriühistus olemasolevate õigusaktide raames (nt on kohandusteks enamasti vajalik ühistu nõusolek), aga ka ligipääsetavuse nõuete/standardi puudumine.

Peamised probleemid alates 1993. a ehitatud ja projekteeritava kinnisvara puhul:

- Ajavahemikul 1993 kuni tänapäevani ehitatud korterelamuid iseloomustab sarnaselt vanematega elumute projekteerimise ja ehitamise inertsist tulenev kehv ligipääsetavus sarnaste kitsaskohtadega. Teatud aspektides on taasiseseisvumise perioodi algusaastatel projekteeritud ja ehitatud hoonete puhul proovitud tuua sisse muutusi, mis on ligipääsetavust küll kohati parandanud, kuid üldistatud hinnang selle aja hoonete kohta jääb kesiseks. Kuna nimetatud aja hooned on eriilmelised ning ajavahemikul aastast 1993 kuni tänapäevani paremuse suunas muutunud, eeldaks ligipääsetavuse olukorra detailsem analüüs väga suurt valimit ja põhjalikkust, mis praeguse töö käigus ei olnud võimalik.
- Projekteeritava elukondliku kinnisvara ligipääsetavuse vallas esineb eri raskusastmega ligipääsetavuse probleeme. Seda peamiselt põhjusel, et projekteeritavate elukondlike hoonete puhul on põhinõudeks lifti olemasolu nelja- ja enamakorruselistes hoonetes vastavalt majandus- ja taristuministri 2. juuli 2015. a määruse nr 85 „Eluruumile esitatavad nõuded“ § 3 lõikele 4 (kehtiv redaktsioon alates 27.08.2018). See tähendab, et puuduvad kõik eri sihtrühmade ligipääsu ja kasutajamugavust reguleerivad nõuded, mis on kasutusel avalikkusele suunatud teenust pakkuvate hoonete puhul määruSes nr 28.
- Üheks suurimaks probleemiks võib pidada vähest teadlikkust:

- Ühiskonnas ei ole teadvustatud ligipääsetavus elukaare jooksul alates lapse kasvamisest kuni eakate vajadusteni. Seetõttu ei ole klientide seas veel levinud kinnisvara ostmisel ligipääsetavuse hindamine ning seda protsessi ei toeta ka pankade kriteeriumid laenu väljastamisel ja konkreetse objekti hindamisel ligipääsetavuse aspektist. Kasutajate vähene teadlikkus ligipääsetavusest ei tekita turule piisavalt survet kvaliteetsemate ja ligipääsetavamate hoonete/korterite ehitamiseks.
- Erivajadustega tellija ei ole siiani olnud arendaja huviorbiidis, kuid viimastel aastatel on selles valdkonnas märgata positiivset tendentsi.
- Arendajate ja projekteerijate jaoks puudub valdkonna kompetentsikeskus ja juhendmaterjalid ning levinud ei ole positiivsed näited.
- Ehituse planeerimisse kaasatud spetsialistid (arhitektid, projekteerijad, linnaplaneerijad, maastikuarhitektid jt) ei saa kõrgkoolis piisavalt või üldse mitte ligipääsetavuse ja kaasava disaini õpet.
- Kohalikul omavalitsusel järelevalve teostajana ei ole piisavat kompetentsi, et suunata arendusi ligipääsetavate lahenduste poole.
- Elukondliku kinnisvara probleeme võimendab eelmises alateemas kirjeldatud planeerimist puudutav probleem, mille kohaselt ligipääsetavust ei käsitleta ruumilises planeerimises olulise komponendina, mis ei taga projekteeritavate eluhoonete asetsemist ligipääsetavas asukohas või piisavaid ühendusteid (ühissõidukipeatuste lähedus, ühenduvus kergliiklusteedega jm). Vähesele ligipääsetavusega arvestamisele aitab kaasa kõikide ehituse osaliste (tellija, arendaja, projekteerija, ehitaja) vähene teadlikkus ligipääsetavusest ja kaasavast disainist.
- Sageli ei ole hoone ja ümbritsev ala terviklikult lahendatud ja ligipääsetavad. Kui ka pääs hoonesse on tagatud (kaldtee, uste laiused, lift jms), siis ei pruugita pääseda hooneni, sest näiteks puuduvad territooriumil madalad üleminekud, viidad, taktiilne rada, piisav valgustus või ei ole territoorium mugavalt kõigile kasutatav (prügimaja ja -kastid, pingid, mänguväljak, jalgrajad).
- Hoone juurde kuuluvad teenindavad ruumid ja ühisala ei ole ligipääsetavad. Kui ka hoone ise on valdavalt ligipääsetav (pääs hoonesse, liftini, korterisse), siis ei ole mugavat pääsu abiruumidesse (näiteks hoonealune parkla, panipaigad, üldkasutatavad ruumid, rõdud, liiga vähe ruumi üldkasutataval alal, kitsad koridorid ja trepid, puuduvad panipaigad jms). Samuti esineb lahendusi, kus hoonesse pääseb, aga maja alla garaaži või panipaikade juurde mitte või vastupidi ehk hoonesse pääseb vaid maa-aluse korruse kaudu. Näiteks on levinud lahendus, kus sokli- või keldrikorrusega hoone puhul ei sõida lift peasissepääsu asendist madalamale, lift ei sõida poolkorruste kaupa või ei ole lifti ukSED kahel pool.
- Kasutatakse puutetundlike ekraanidega seadmeid (fonolukk, liftinupud ja kutsunginupp, nutikodu lahendused), mis ei ole paljudele kasutajatele mugavad või kasutatavad, puuduvad silmusvõimendid peasissepääsu juures ning liftides ei ole kõneväljundit.

Ettepanekud:

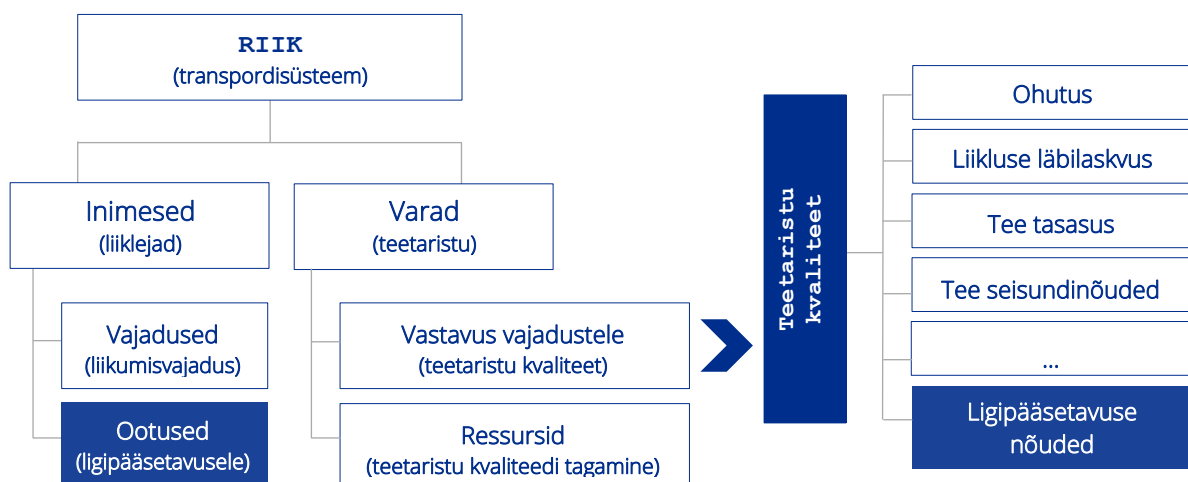
Ettepanekutes on eristatud olemasolevat kinnisvara projekteeritavast kinnisvarast, kuna juba valmis ehitatud ligipääsmatu hoone ümberehitamine või kohandamine on palju keerukam ja kulukam kui algusest peale teadlikult ja terviklikult kaasava disaini põhimõtteid järgides projekteerida ja ehitada.

- Seada olemasolevate elamute tervikrekonstrueerimisel miinimumnõuded (lisa 1) peamiselt erinevatele korterelamutele (kood 11222), aga ka hoolekandeesutuste (kood 11310) ning ühiselamu (11320) hoonetele. Ühiselamute kohta on välja pakutud kaks alamjaotust (tulenevalt välise lifti lisamise võimalikkusest: koridor kas ulatub otsaseinani või mitte) ning korterelamute seas tüpoloogiast tulenevalt üheksa alamjaotust, vaata täpsemalt lisa 1 (Ligipääsetavuse miinimumnõuded, teostatavus ja lahendused olemasoleva elukondliku kinnisvara tervikrekonstrueerimisel). Nimetatud miinimumnõuded lähtuvad järgmistest põhimõtetest:
 - Enne 1993. aastat ehitatud korterelamute ligipääsetavaks rekonstrueerimine peab lähtuma hoonete tüüpprojektist tulenevatest võimalustest ning arvestama hoone asukohta ja sellest tulenevat perspektiivi, krundi suurust ja kuju, hoone tehnilist seisukorda, võimaliku tervikrekonstrueerimise maksumust, kasutusiga ja selle pikendamise võimalusi.
 - Ligipääsetavate lahenduste loomine peab olema kulutõhus ning toimuma viisil, mis võimaldab ligipääsetavuse võimalikult paljudele sihtrühmadele. Rekonstrueerimistööde ligipääsetavust parandav maksumus peab jääma suhteliselt väikeseks rekonstrueerimistööde kogumaksumuses, hinnanguliselt suurusjärku üks kümnendik koguinvesteeringust (ei arvesta uue lifti lisamise või lifti alumise asendi peasissepääsu tasandile toomise kulu, mis on mõistlik lahendada eraldi riikliku rahastusmeetmena pärast katseprojekti elluviimist) või lähtuvalt konkreetse objekti võimalustest.
- Juhul, kui riik toetab hoonete tervikrekonstrueerimise investeeringuid (sh energiasäästu ja sisekliima tagamiseks), siis selle käigus tuleb viia hoone vastavusse rekonstrueerimisprojekti koostamise ajal kehtivate ehitusseadustiku § 11 lõikest 2 tulenevate ehitisele esitatavate põhinõuetega, sh kasutamise ohutus, juurdepääs, evakuatsioon ning inimeste erivajadustega arvestamine, seejuures võivad nõuded olemasoleva hoone puhul erineda uusehitisele esitatavatest nõuetest. Ettepanek on seotud riikliku korralduse teemarühmaga, millest tulenevad ligipääsetavuse temaatilised muudatusettepanekud: kui ehitusseadustikku ja selle rakendusaktidesse on tehtud vajalikud täiendused ning rõhuasetus laieneb erivajadustega inimestelt kogu elanikkonnale, siis peavad kõik investeeringud arvestama kehtivate ligipääsetavuse nõuetega.
- Lisada Kredexi rakendatava korterelamu rekonstrueerimistoetuse koosseisu ligipääsetavuse parandamise tööd kohustuslike töödena (lisa 2), mille eesmärk on liikuda energiatõhususe toetamiselt hoonete tervikrekonstrueerimise poole. Selleks täiendada ettevõtlus- ja infotehnoloogiaministri 31. augusti 2020. a määrusele nr 2 „Korterelamute rekonstrueerimise toetuse andmise tingimused ja kord“ järgnevaid samasisulisi toetusmeetmeid ligipääsetavuse eesmärkidega.
- Rahaliste vahendite olemasolul luua riiklik toetusmeede (nt Kredexi kaudu) olemasolevate ehitiste vastavusse viimiseks ligipääsetavuse nõuetega.
- Viia ellu riiklik katseprojekt üheksakordsete raudbetoon-suurpaneelilamutega, mille puhul on võimalik lifti alumine asend tuua poole korruse võrra madalamale peasissepääsu tasandile. Katseprojekt annab vajaliku tehnilise ja maksumuse info, mille alusel on võimalik planeerida riiklikke toetusmeetmeid ja poliitikat ligipääsetavuse vallas nendes hoonetes, kus lifti toomine sissepääsu tasandile annab ligipääsetavuse väga suurele hulgale kasutajatele.

- Otsida kulutõhusaid ja Eesti oludesse sobivaid lahendusi viiekorruseliste tüüpprojektide järgi ehitatud kortermajadele liftide lisamiseks ning viia ellu riiklik katseprojekt.
- Sotsiaalministeeriumil koostöös Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumiga vaadata üle toetusmeetme „Puuetega inimeste eluaseme füüsiline kohandamine“ tingimused, et saavutada kooskõla teiste olemasoleva kinnisvara renoveerimist puudutavate põhimõtete ja tegevustega (sh ettevõtlus- ja infotehnoloogiainistri 31. augusti 2020. a määruse nr 2 „Korterelamute rekonstrueerimise toetuse andmise tingimused ja kord“ alusel antav korterelamute toetus ja toetusele järgnevad edasised sarnased meetmed).
- Seada ligipääsetavuse miinimumnõuded uuele, projekteeritavale elukondlikule kinnisvarale (lisa 3). Nõuete seadmisel lähtutakse põhimõttest, et planeerimise ja projekteerimise algaasis ligipääsetavusega arvestades on parema ligipääsetavusega kaasnev ehitusmaksumuse suurenemine marginaalne, kuid saadav hüve pikaajaline ning parandab kogu ehitatud keskkonna kvaliteeti. Projekteeritavatele hoonetele seatavad miinimumnõuded on rangemad kui olemasolevate hoonete nõuded, kus ligipääsetavuse parandamine on tulenevalt olemasolevast ehituslikust lahendusest keerukam ja kulukam. Nõuded ei kehtiks individuaalse sissepääsuga elamutele koodiga alates 11101 (üksikelamu) kuni 11221 (ridaelamu) vastavalt majandus- ja taristuministri 2. juuni 2015. a määruse nr 51 „Ehitise kasutamise otstarvete loetelu“ lisale, ning nimetatud hoonete puhul on nõuete järgimine soovituslik.
- Eelmises punktis kirjeldatud miinimumnõuete kehtestamisel luua nõuete järgimise üle järelevalve TTJA juurde koos vastava volitusnormi ja ressursiga.

3. TEEDE TARISTU

Teede taristu alateema all käsitletakse linnatänavate ja maanteed ligipääsetavust. Teed ja selle juurde kuuluv taristu on loodud eesmärgiga võimalda inimestel liikuda eluks vajalikel trajektooridel, sest liikumise tagamisega luuakse võrdsed võimalused ühiskonnaelus osalemiseks ning teenuste ja kaupade tarbimiseks. Teed on oluline lüli ülejäänud avaliku ruumi objektide vahel, mistõttu teede taristu ligipääsetavuse tagamine on tähtis inimese teekonna terviklikkuse tagamisel (joonis 6).

Joonis 6. Teetaristu ligipääsetavuse asetumine riigi struktuuri

Teede taristu vallas on riik seadnud oma liikuvusega seonduvate teemade üheks eesmärgiks autokasutuse vähendamise ja alternatiivsete liikumisviiside, eelkõige ühissõidukite kasutuse, aga ka jalgsi- ja jalgrattaliikluse osakaalu kasvu,²³ mis eeldab, et teede taristu planeerimine ja ehitamine lähtub üha enam kergliikleja ligipääsetavusest ja kasutajamugavusest. Ligipääsetavust vajavate kasutajate ring laieneb praegustest peamistest sihtrühmadest suuremaks, kui arvestada jalgrattaga liiklejaid ja kasvavat elektritõukerattaga liikujate osakaalu.

Teede taristu kohta on kehtestatud ligipääsetavuse nõuded määrusega nr 28. Arutelude tulemusena võib öelda, et nõuete teadvustamine tellijate, projekteerijate ja teiste osaliste poolt vajab parandamist. Teede taristu ligipääsetavuse olukorda vaadeldi lähemalt 2019. aastal tehtud transpordi ja tehiskeskkonna ligipääsetavuse analüüsi²⁴ käigus, kus selgitati muuhulgas välja 198 ülekäiguraja seisukord, mis paiknevad olulisemate transpordi sõlmpunktide (peatused, jaamad) vahetus läheduses üle Eesti. Uuringu kohaselt oli analüüsitud 198 ülekäigurajast nõuetele mittevastav kõnnitee serv 66 ülekäigurajal ehk 33% ülekäikudest ei vasta praegu kehtivatele nõuetele. Lisaks näitas uuring, et 198 objektist 65 puhul ei vastanud ülekäiguraja tähistus (sebra) nõuetele ehk oli kulunud, ülekäiguraja algus ja lõpp oli taktiilselt tähistatud vaid 22 (11%) objekti puhul (oluline pimedatele ja vaegnägijatele) ning ülekäigurajani suunamiseks ei kasutata reljeefset ehk kombatavat teekattematerjali pea mitte kusagil, välja arvatud kahel uuritud objektil.

Mõnevõrra parem olukord oli järgmiste aspektidega: ülekäiguraja liikumissuunal puudusid takistused (betoonist vm materjalist tõkised, lagunenud asfalt ülekäiguraja all jm) 169 objektil (nõuetele ei vastanud 15% objektidest), ülekäiguraja teekate oli nõuetekohane ehk kasutatud ei oldud muna-, täringu- jm ebatasast katendit 172 objektil (nõuetele ei vastanud 13% objektidest). Levinud ei ole vaegnägijatele vajalik helisignaali kasutamine ülekäigurajal (vaid 13 ülekäigurada 198-st signaaliga varustatud) ning eakatele, lastele ja liikumise abivahendit kasutavatele inimestele vajalik ülekäiguraja sekundinäit (vaid 1 sekundinäit 198-st objektist). Oluline on silmas pidada, et selle uuringu raames analüüsiti nii uuemaid kui ka vanemaid objekte, mistõttu ei anna see täpset ülevaadet sellest, milline on ligipääsetavuse nõuete täpne järgimine valmivatel teede taristu objektidel. Selline ülevaade Eestis puudub, kuid Transpordiametil on kavas tellida uuring määruse nr 28 nõuete järgimise kohta riigiteede ehitusel.

Arutelude tulemusena võib üldistada, et ilma sõidukita liiklejate ligipääsetavust võib pidada rahuldavaks. Näiteks ei ole teede võrgustiku planeerimisel alati tagatud jalakäijate liikumisteede terviklikkus või uute objektide vastuvõtmisel järgitud kooskõla määruse nr 28 nõuetega. Oluline on silmas pidada, et ligipääsetavus tuleb tagada teede taristul kogu taristu elukaare jooksul, mis hõlmab ehitamist, hooldamist, remonti ja lammutamist, sest muidu hästi lahendatud tee ligipääsetavus võib väheneda või kaduda talvise teehoolduse või remonttööde käigus.

Võib öelda, et liikluskultuur ja autoga liikluses osalejate vähenemine teiste liiklejatega arvestamise olulisusest nii liiklemisel kui ka parkimisel tekitab probleeme ja ebatavalist keskkonda

²³ Transpordi ja liikuvuse arengukava 2021-2035.

https://www.mkm.ee/sites/default/files/mkm_transpordi_ja_liikuvuse_arengukava_2020_a4_web_small.pdf

²⁴ MTÜ Ligipääsetavuse Foorum, 2020. Transpordi ja tehiskeskkonna ligipääsetavuse analüüs.

https://www.sm.ee/sites/default/files/transpordi_ja_tehiskeskkonna_analys.pdf

kokkupuutepunktides autoliiklusega. Kõikide jalgsi liiklejate seisukohast on oluline tagada teede taristu ühtne kasutusmugavus ja loogilised ühendused, sh vajalikel suundadel kergliiklusteed, teede omavaheline ühenduvus ja muu taristu ühenduvus ühissõidukipeatustega.

Peamised probleemid:

- Ligipääsetavuse prioriteetsus erinevates teede taristut käsitlevates aktides ja standardites ei ole võrdväärne teiste taristu loomise põhimõtetega (nt ohutus), mistõttu luuakse taristut endiselt sageli ilma nõrgemate kasutajate vajadusi arvestamata (mis viib sageli ka linnakeskkonnas motoriseeritud liikleja eelistamisele). Määruse nr 28 koosseisus olevad teede taristu ligipääsetavuse nõuded ei ole erinevatel osalistel (tellija, projekteerija, ehitaja) hästi teadvustatud ning teadlikkus teemast on vähene. Tegemist on probleemiga, mis eksisteerib kõikide järgmiste punktide koosmõjus.
- Määruse nr 28 nõuete täitmine on kohustuslik ainult asula sees. See tähendab, et asula märgiga tähistamata, kuid asula tunnusetega asustusüksuseid läbivad maanteed ei pea järgima ligipääsetavuse nõudeid ning ligipääsetavuse nõuded ei kehti ka maapiirkondades ja maanteede ääres. Kuigi määrus annab kohalikule omavalitsusele projekteerimistingimuste või planeeringuga võimaluse muuta määruse järgimine kohustuslikuks, siis ei ole laiemalt riigiülest arusaama, milline on optimaalne taristu ja millised peaksid olema ligipääsetavuse nõuded maapiirkondades.
- Teede projekteerimisel kasutusel olev riiklik standard EVS 843 „Linnatänavad“ on suures mahus loodud toimima paremini uue linnaruumi rajamisel, mistõttu olemasoleva linnaruumi kujundamisel on standardit raske rakendada selliselt, et kergliiklejate huvid ja ligipääsetavus ei jääks tagaplaanile võrreldes autoliiklusega. Seda põhjusel, et tegelikkuses on enamik projekteerimisest seotud olemasolevate teede rekonstrueerimisega olemasolevas linnaruumis ja ruumi puudusel kannatavad standardi rakendamisel kergliiklejad, mitte sõidukid.
- Puudub kokkulepe riigi ja kohaliku omavalitsuse vahel, millistele nõuetele (sh ligipääsetavuse nõuded) peab vastama asulasisene maantee. Transpordiameti ehitatavaid riigiteid nähakse pigem transiidikoridorina, mis on vastuolus kohaliku omavalitsuse sooviga käsitleda ka asulasisesid maanteid kvaliteetse ning kohaliku elanikku ja kergliiklejat arvestava avaliku ruumina.
- Taristu planeerimisel kasutatud liiklussageduse prognoosi meetodikas on autoga liikleja vajadused endiselt esikohal ja ruumi puudusel vähendatakse pigem autota liiklejatele mõeldud ruumi.
- Teedehituse nõuete ja standardite seisukohast on probleemiks asjaolu, et tellija teadlikkus on üldiselt vähene, mistõttu ligipääsetavuse nõudeid ja kaasava disaini põhimõtteid rakendatakse väga erinevalt ning häid disainilahendusi ei kasutata ega levitata järjepidevalt. Samuti puudub laiem teave heade näidete kohta.
- Teede ja tänavate puhul on tellija, rahastaja, ehitusloa menetleja ja järelevalve teostaja sama isik (kas kohalik omavalitsus või Transpordiamet), mistõttu on arvestatav huvide konflikti võimalus. Olukorra muudab keerukamaks asjaolu, et erinevalt hoonetest puudub avalikel tänavatel kasutusloa kohustus, ilma milleta puudub kontrolli kohustus ja võimalus sõltumatu

järelevalve teostamiseks objekti projektikohase ehituse üle, sh ligipääsetavuse lahenduste üle. Seega erinevalt hoonetest, kus pakutakse avalikkusele mõeldud teenust, puudub sõltumatu järelevalve teede ja tänavate projekteerimisel ja ehitamisel.

- Majandus- ja taristuministri 9. jaanuari 2020. a määrus nr 2 „Tee ehitusprojektile esitatavad nõuded“ nõuab teema käsitlemist vaid liikluskorralduse alapeatükis, mistõttu ei ole ligipääsetavus kui ehitusprojekti üks osa piisavalt esile toodud ega soodusta ligipääsetavuse põhjalikumat käsitlemist projektdokumentatsioonis.
- Mõõdetavate suuruste puhul puuduvad jalakäija ja jalgratturi mõistliku ruumivajaduse selgelt sõnastatud eesmärgid, piirsuurused ja hindamismetoodikad. Näiteks ei ole selles teemas käsitletud laste nähtavuskaugusi või teeninduskõrgusi (paljud foorinupud on keskmise täiskasvanu pikkuse järgi), ratastooli või lapsevankri vajalikke pöördenurkasid või liikumistee pikkuse suhet pikkusega linnulennult.
- Ligipääsetavuse tase ja kvaliteet teede taristul on väga kõikuv eri aastaaegadel ja ehitustööde ajal, mil kas teehooldus ei suuda tagada jalgsi ja kergliiklejate ligipääsetavust või ajutiste ehitustööde ajal ei ole kasutajatele tagatud ohutuid ja ligipääsetavaid liikumisteid.
- Kõige kriitilisemad liikluskorralduse probleemid on seotud nägemispuudega liiklejatega, kelle teekonnal on katkestused nii reljeefse teekatte kui ka eri materjalide kasutuse tõttu ja kellele ei ole jälgitavuse tagamiseks rajatud piisavalt helisignaalidega suunaviitasid nii ülekäigurajal kui ka väljaspool.
- Liiklusseaduse kohaselt on liikluse korraldamise eesmärk tagada häireteta, sujuv, võimalikult kiire, ohutu ja keskkonda minimaalselt kahjustav liiklus, kuid kahjuks on enamik liikluskorraldusvahenditest mõeldud sõidukiga liiklejatele, millest tulenevalt on puudulikud ilma sõidukita liiklejate suunaviitade ja infoviitade nõuded, liikumisteel olevad suunavad piirded ning suuna- ja kohaviitade järjepidevus. Tegemist on probleemiga, mis on olulisena esile toodud nii ühistranspordi kui ka turismi alateemade all, sest linnaruumi selge viidastamine nii elanikule kui ka turistile on oluline osa ligipääsetavast keskkonnast. Sealjuures on oluline, et erinevate märgistuste ja viitade paigaldamine oleks läbimõeldud ning välditud linnaruumi „risustamine“, mis muu hulgas tähendab praegu kasutusel oleva liikluskorralduse märgistuse ülevaatamist.

Ettepanekud:

- Lähtuda ligipääsetavuse käsitlemisel nn laiast vaatest, mis annab kõigile kogu elukaare vältel liikuvuspõhise võimaluse eneseteostuseks ning väärikalt ja iseseisvalt ühiskonnaelus osalemiseks.
- Määruse nr 28 uuendamisel vaadata üle teetaristu projekteerimise nõuded koos kohaldamisalaga ning vajaduse korral korrigeerida määruse rakendamise praktikas selgunud kitsaskohad.
- Vaadata üle määruse nr 28 nõuded seoses ligipääsetavusega väljaspool asulaid, sh liikumisvõimalused maanteel ja maantee ületuskohad ning ühissõidukipeatused. Vajaduse korral laiendada vastavalt määruse kohaldamisala.
- Majandus- ja taristuministri 5. augusti 2015. a määruse nr 106 „Tee projekteerimise normid“ uue tervikteksti koostamisel käsitleda võrdselt tänavaid ja maanteid ning kaaluda teede

liigitamist lisaks liiklusvoogudele ka funktsioonide alusel, mis tagab parema nõuete seotuse ja terviklikkuse ning ühtlasema ligipääsetavuse nõuete rakendamise, sh asula piirialadel.

- Viia ligipääsetavuse teema ehitusprojekti koosseisu, et tagada kontroll ligipääsetavuse nõuete üle ehitus- ja kasutusloa menetluses ja suurendada kaasava disaini prioriteetsust teede kavandamise protsessis. Selleks täiendada majandus- ja taristuministri 9. jaanuari 2020. a määrust nr 2 „Tee ehitusprojektile esitatavad nõuded“, lisades ligipääsetavuse eelprojekti ja põhiprojekti seletuskirja koosseisu.
- Transpordiametil leida võimalused riigi omandis olevate teede taristu objektide projekteerimisel ja ehitamisel määruse nr 28 ligipääsetavuse nõuete paremaks esiletoomiseks eesmärgiga tagada projekteerijate seas nõuete parem teadvustamine ja järgimine. Samuti kaaluda ligipääsetavuse lisamist teede taristul tehtavate auditite koosseisu eesmärgiga tagada ligipääsetavuse nõuete üle pisteline kontroll.
- Vaadata üle majandus- ja taristuministri 14. juuli 2015. a määrus nr 92 „Tee seisundinõuded“ eesmärgiga parandada ligipääsetavust ja kergliiklejate taristu kasutusmugavust talvisel ajal.
- Tuua ligipääsetavus ühe põhimõttena sisse riigiteede teehoiukavasse.
- Transpordiametil koostöös Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumiga teha analüüs, et selgitada määruse nr 28 nõuete järgimist viimastel aastatel valminud asulasiseste riigiteede taristu objektidel.²⁵
- Kaaluda TTJA juures koos vastava volitusnormi ja ressursiga sõltumatu järelevalve loomist (muu hulgas tulenevalt eelmises punktis toodud analüüsi tulemustest) määruse nr 28 nõuete täitmise üle teetaristu ehitamisel nii riigiteedel kui ka kohaliku omavalitsuse teedel.
- Algatada Eesti standardi EVS 843 „Linnatänavad“ revisjon. Revisjoni käigus vaadata üle tänavate rekonstrueerimise võimalused ja parimad kogemused kitsas linnaruumis ning motoriseeritud liikluse ja kergliiklejate tasakaal. Kaaluda toetava juhendmaterjali koostamist, mis koondaks parimad tavad ligipääsetavuse tagamiseks kõigile inimrühmadele.²⁶
- Eesti Standardi EVS 613 „Liiklusmärgid ja nende kasutamine“ muutmisel vaadata üle standardis toodud kirjastiili, suuruse jm näitajad, mis tagavad märkide loetavuse kõikide kasutajate jaoks.
- Lisada riigiteede teehoiukavasse liikuvusmeede, mille eesmärk on soodustada väikeinvesteeringute kaudu säästlikke liikumisviise ja luua võrdsed liikumisvõimalused eri liiklejatele. Seeläbi aitab see kaasa ligipääsetavuse tagamisele riigiteede taristul. Kaaluda meetme fookuse laiendamist ning lisavahendite taotlemist riigi eelarvestrateegiast.
- Taotleda riigi eelarvestrateegia raames lisavahendid majandus- ja taristuministri 19. oktoobri 2017. a määruse nr 53 „Kohaliku tee ehitamiseks juhtumipõhise investeeringutoetuse andmise põhimõtted“ raames ligipääsetavuse meetme loomiseks (juhtumipõhise toetuse lisameede).
- Analüüsida võimalusi ligipääsetavuse parandamiseks tee ehitustööde ajal, eesmärgiga mitte kahjustada kergliiklejate ligipääsetavust ehitustööde ajal.
- Erinevate osaliste teadlikkuse suurendamiseks lisada ligipääsetavusest teadlikkuse nõue teedehhitusega seotud õppekavade õpiväljunditesse ja kutsevalifikatsioonidesse. Lisaks

²⁵ Transpordiamet on alatanud analüüsi riigiteedel valminud objektide vastavuse kontrollimiseks määruse nr 28 nõuetele.

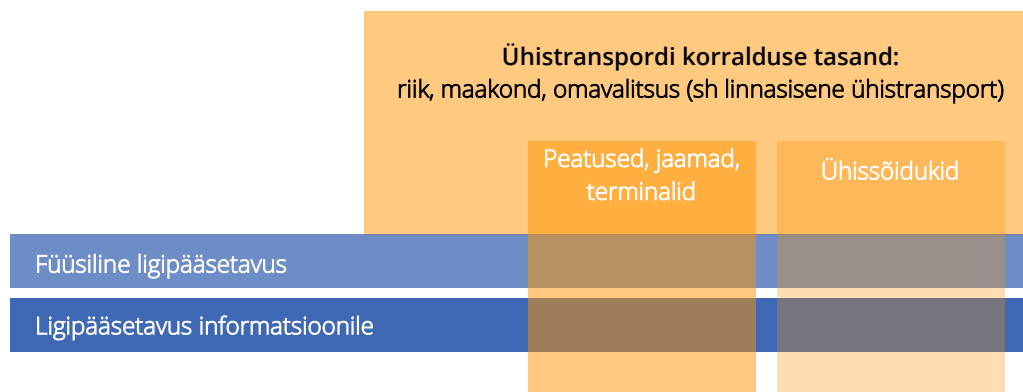
²⁶ Standardi uuendamise on alatanud Eesti Linnade ja Valdade Liit.

kaaluda õppe- või juhendmaterjali koostamist ning koolituste korraldamist praegustele tellijatele, projekteerijatele ja ehitajatele.

- Kehtestada invakoha nõuded avalikkusele ligipääsetavale erateele.
- Analüüsida ja vajaduse korral teha muudatused raudteeülekäigukohtade projekteerimisnõuetes (majandus- ja taristuministri 9. novembri 2020. a määrus nr 71 „Raudtee tehnokasutuseeskiri“, lisa 4), mis puudutab taktilise märgistuse nõude olemasolu enne ülekäigukohta ning raudteeülekäigukoha katte laiuse piisavust ratastoolikasutajale. Samuti analüüsida võimalusi täiendada raudteeülekäigukohtade tõkete disaini uutel või renoveeritavatel objektidel selliselt, et tõke võtaks arvesse pimedat kasutajat ohutust ja tõkke tuvastamist kepi abil.

4. ÜHISTRANSPOORT

Ühissõidukite ligipääsetavuse olukorra käsitlemisel vaadeldakse eraldi füüsilist ligipääsetavust peatusesse (sh jaamadesse, terminalidesse) ja ligipääsetavust informatsioonile nii peatuses kui ka sõidukis (sh rongid, bussid, trammid/trollid). Kuna ühistranspordi korraldusel on Eestis kolm pädevustasandit (riik, kohalik omavalitsus ja eraettevõtjad), siis on ka neid käsitletud eri tasanditel. Ligipääsetavuse alateemas ei käsitleta ühistranspordi liinivõrgu sobivust ja vastavust nõudlusele, peatuste paiknemist, sõiduplaane jms. Teema käsitlust näitlikustab joonis 7.

Joonis 7. Lähenemisviis ühistranspordi ligipääsetavuse temaatikale

Eesti on seadnud oma liikuvusega seonduvate teemade puhul üheks eesmärgiks autokasutuse vähendamise ja alternatiivsete liikumisviiside – eelkõige ühissõidukite kasutuse, aga ka jalgsi- ja jalgrattaliikluse – osakaalu kasvu. Transpordi ja liikuvuse arengukava 2021–2035 seab ambitsioonika eesmärgi tõsta see näitaja 2035. aastaks 55%-ni.²⁷ Ühissõidukite kasutajate, jalgsi ja jalgrattaga liikujate

²⁷ Transpordi ja liikuvuse arengukava 2021–2035.

https://www.mkm.ee/sites/default/files/mkm_transpordi_ja_liikuvuse_arengukava_2020_a4_web_small.pdf

osakaalu suurendamine on keeruline ning sarnane eesmärk jäi saavutamata ka eelmise perioodi transpordi arengukavas.

Üheks ühissõidukite kasutuse suurendamist piiravaks teguriks võib pidada ligipääsetavuse piiranguid. Ühissõidukite ligipääsetavuse riskirühmad, kelle jaoks ligipääs ühissõidukisse kas täielikult puudub või on raskendatud, on puudega inimesed, eakad, lapsevankriga liiklejad jt (nt ajutise vigastusega inimesed). Nimetatud kasutajarühmadele valmistab enim raskusi madala sisenemise ja väljumisega veeremi puudumine paljudes maakondades ja ka mõnedes suuremates linnades. Linnades ja maakondlikus bussiliikluses on suund üha enam madala ehk astmeteta sisenemise-väljumisega veeremi kasutuselevõtuks, kuid enne kui saavutatud ei ole 100%-list kaetust, ei saa kasutaja olla kindel, et tal on võimalik oma teekond läbida või lõpetada soovitud kohas (nt ei ole kõik väljumised madala sisenemisega veeremiga või ei ole madala sisenemine tagatud ümberistumise korral).

Probleemne on ka ühissõidukipeatuste ligipääsetavus. Ligipääs ühissõidukipeatustesse ei ole alati tagatud ning peatused on üle Eesti väga erinevas olukorras ja erineva ligipääsetavuse tasemega. 2019. aastal analüüsi uuringu²⁸ käigus 400 bussipeatust, millest selgus, et füüsiline ligipääs peatusesse erinevate liikumise abivahenditega puudus 13%-l peatustest, ooteplatvorm 10%-l peatustest, ootekoda 34%-l peatustest, istepink 20%-l peatustest ja puudulik valgustus oli 33%-l peatustest. Linnades on peatuste üldine seisukord maapiirkondadega (sh asulad, külad) võrreldes parem.

Infot esitatakse ühissõidukipeatustes väga erineval kujul, mis muudab info loetavuse ja arusaadavuse ebaühtlaseks kõigi kasutajarühmade jaoks (nt puudega inimesed, turistid, lapsed, eakad). Uuritud 400 ühissõidukipeatusest 60% oli varustatud transpordi kaardi ja sõidugraafikuga ning 35%-l peatustest vastav info puudus.

Peamised probleemid:

- Ühissõidukite ligipääsetavuse vallas võib suurimaks probleemiks pidada madala sisenemisega veeremi vähesust, mis tähendab, et suurele osale erivajadustega inimestest ei ole ühissõidukid kas üldse või mõistlikult kättesaadavad ning nende kasutamine on raskendatud lapsevankriga reisijatele, eakatele jt kasutajatele. Ühistranspordikeskuste opereeritavatel maakonnaliinidel on madala sisenemisega veeremi osakaal väike: 2021. aasta seisuga on maakonnaliinidel kasutusel kokku 666 bussi, millest 190 ehk 29% on madala sisenemisega ning 65 bussi ehk 9,5% on invavõimekusega²⁹. Rakkerühma töö kestel on Transpordiamet hangete keske koordineerijana võtnud vastu otsuse hankida edaspidi avaliku teenindamise liinidel vaid madala sisenemisega veeremit.
- Tulenevalt eelnevast punktist on hetkel täitmata ühistranspordiseaduses toodud ühistranspordi kavandamise ja korraldamise alused, sest §-s 10 nimetatud puuetega inimeste ja eakate liikumisvajaduse nõudlus ei ole rahuldatud, sh on suur osa puuetega inimeste

²⁸ MTÜ Ligipääsetavuse Foorum, 2020. Transpordi ja tehiskeskonna ligipääsetavuse analüüs. https://www.sm.ee/sites/default/files/transpordi_ja_tehiskeskonna_analys.pdf

²⁹ Invatõstukiga bussid Harjumaal.

liikumisvajadusest ühissõidukitega tagamata ehk neil puudub mõistlik ligipääs ühistranspordi teenusele.

- Ligipääs ühissõidukipeatustesse ei ole alati tagatud ning peatused on väga erinevas olukorras ja erineva ligipääsetavuse tasemega. Kõikidest peatuste liikidest on parima ligipääsetavusega raudtee- ja trammipeatused. Bussipeatuste ligipääsetavus on parim suuremates linnades: Tallinn, Tartu, Pärnu. Maakondades on ligipääsetavuse kvaliteet väga erinev ning ulatub väga headest lahendustest kuni peatusteni, kus mingeid ligipääsetavuse meetmeid pole rakendatud.³⁰
- Peatuste ligipääsetavuse elementidega varustatuse tase on väga erinev (näiteks ootekojad, valgustus, info edastamine peatuses jm). Erinevates peatustes esitatakse infot väga erineval kujul, mis muudab info loetavuse ja arusaadavuse ebaühtlaseks kõigi kasutajarühmade jaoks (näiteks puudega isikud, välismaalased, lapsed, eakad), samuti on puudulik reaajas info kättesaadavus. Ühistranspordiinfo ligipääsetavus nii veebis kui ka peatustes ja veeremis on äärmiselt oluline ka turistidele ühe klienditeekonna osana.
- Kehtiv ühistranspordi halduse korraldus ei võimalda riigil ehk Transpordiametil suunata kogu Eesti ühistranspordihankeid selliselt, et kasutusele võetaks ühetaoliste ligipääsetavuse näitajatega veerem (linnad ja vallad korraldavad ühistranspordihankeid iseseisvalt, samas kui ühistranspordikeskuste hankeid koordineerib Transpordiamet). Sellest tulenevalt on vajadus täiendavalt reguleerida ligipääsetavuse nõuded õigusaktidega.
- Kommertsbusside ligipääsetavus on kõige puudulikum, mis puudutab nii veeremit kui ka sõidust teavitamist. Kuigi liikumispuudega inimesel on õigus transpordile, siis kehtib raskema puudega ja piiratud liikumisvõimega reisijale kohustus teavitada vedajat oma erivajadustest vähemalt 36 tundi enne reisi, mis tähendab, et nende inimeste võimalused bussiga reisimiseks on tunduvalt vähem paindlikumad kui teistel inimestel.
- Tulenevalt eelnevast on bussifirmadel kommertsvedudel väga väike arv invavõimekusega busse (ca 1% kogu bussipargist). Ettevõtetel puudub majanduslik motivatsioon busse juurde soetada, sest erivedusid tellitakse vähe, ühistranspordiseaduses loetletud puudega inimeste liiniveo eest ei ole võimalik küsida piletihinda ning invavõimekus tähendab üldjuhul nelja istekoha vähendamist bussis.
- Probleemiks on erinevates transpordi sõlmpunktides (rongi-, bussi- ja lennujaamad) väga erinev puudega inimeste abistamise kord ja võimalused. Seetõttu ei ole sihtrühmal head arusaama ja selget infot selle kohta, millised teenused ja mis tingimustel on konkreetses jaamas nende jaoks olemas ja kuidas neid teenuseid kasutada.
- Rong on üldiselt hästi ligipääsetav, kuid rongiliikluse puhul on sage probleem pääs platvormini, mis võib olla lahendatud ligipääsmatult erinevate kinnistute liitumiskohal. Samuti on Elroni puhul probleemiks ligipääsmatute asendusbusside kasutamine raudtee remondi või veeremirikke ajal. Asendusbussid ei ole üldjuhul madala sisenemisega (seega katkeb transporditeenus paljude ratastoolis jt erivajadusega kasutajate jaoks, kes suures osas kasutavad rongi iga päev).

³⁰ MTÜ Ligipääsetavuse Foorum, 2020. Transpordi ja tehiskeskkonna ligipääsetavuse analüüs. Kättesaadav: https://www.sm.ee/sites/default/files/transpordi_ja_tehiskeskkonna_analüüs.pdf

Ettepanekud:

- Tuua ühistranspordiseaduse lähtealustesse (§ 10) kõikidele kasutajatele ligipääsetava ühistranspordi põhimõtte kui üks oluline ühistranspordi kavandamise ja korraldamise lähtealus.
- Lisada ühistranspordiseadusesse põhimõtte, mille alusel avaliku teenindamise lepinguga tellitavaid teenuseid tuleb üldjuhul osutada astmeteta sisenemise-väljumisega sõidukiga (buss, tramm, troll, rong), milles on sõiduinfo häälteavitus ja -tabloo.
- Transpordiametil tagada ühistranspordikeskuste poolt halduslepingute alusel korraldatava ühistranspordi teenuse hankedokumentide tehnilistes tingimustes ühtlustatud nõuded, et saavutada ligipääsetava veeremi kasutusele võtmine üle riigi.
- Lisada ühistranspordiseaduse § 20 avaliku teenindamise lepingu kohustuslike teemakäsitluste loetellu üheksanda nõudena teenusele kohaldatavad ligipääsetavuse nõuded.
- Transpordiametil töötada välja ühistranspordi ligipääsetavuse standard või vastav juhendmaterjal, mis oleks edaspidi alus nii sõitjateveo veeremi kui ka ühistranspordipeatuste taristu ligipääsetavuse kujundamisel.
- Kaaluda kommertsvedajatele (bussid) riigieelarves toetusmeetme loomist, millega kompenseeritakse uute ligipääsetavate ja rangemate keskkonnanõuetega kaugbusside (nn turisti tüüpi) soetusmaksumuse kallinemine.
- Kommerts- ja kaugliinide puhul sätestada, et liiniloo andja eelistaks ühistranspordiseaduse kohase veotingimuste samaväärsuse hindamismetoodikas ligipääsetavust tagavat veoteenust.
- Ühistranspordiseaduse § 48 punktis 3 sätestada otsene viide liiniloo andja õigusele keelduda liiniloo väljastamisest või liiniloo alusel teenindatava kommertsliini sõiduplaani kinnitamisest, kui seaduse tähenduses veotingimuste samaväärsuse hindamise tulemusena on oht ligipääsetavust tagava liiniväljumise kestlikkusele.
- Leida võimalused kavandada riigi eelarvestrateegias vahendid Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi ja Sotsiaalministeeriumi koostöös tellitud ühistranspordi sõlmpunktide ligipääsetavuse uuringu tulemuste rakendamiseks, mille eesmärk on viia olulisemad ühistranspordi sõlmpunktid ja peatused kooskõlla ligipääsetavuse nõuetega.
- Transpordiametil koostöös puuetega inimeste esindusorganisatsioonidega korraldada ligipääsetavuse teemalisi koolitusi ja teabepäevi ühistransporti korraldavatele asutustele, vedajatele ja ühistranspordi jaamade/terminalide käitajatele.

5. E-KESKKONNAD

E-keskkondade alateemas vaadeldakse nii avaliku kui ka erasektori veebilehti ja e-teenuseid ning nende ligipääsetavust.

Ligipääsetav e-keskkond on kasutajasõbralikum, võimaldab info lihtsamini kätte saada ning toimingud kiiremini lõpule viia. E-keskkondade ligipääsetavuse tagamine annab võrdsed võimalused võimalikult paljudele inimestele, olenemata nende võimetest, haridusest või erivajadustest, et pääseda ligi veebis olevale infole ja teenustele. E-keskkondade ja -teenuste omanikele tähendab ligipääsetavus suuremat ja rahulolevamat kasutajate hulka, turueelist ning paremat leitavust otsingumootorite abil. Ligipääsmatut veebisisu tuleb aga riigil kasutajatele muude vahenditega kompenseerida. Näiteks peab kompenseerima ligipääsamatut veebipoodi ning pakiautomaati sotsiaaltöötaja näol, kes käib kliendi eest poes ära ning viib kaubad talle koju.

Puuetega inimeste jaoks on ligipääsetav veeb oluline, sest seda on võimalik kasutada ka mittetraditsioonilisel viisil, mis on paljude erivajaduste puhul ainsaks võimaluseks veebi kasutada (kasutades ainult klaviatuuri, kasutades ekraanilugejat ehk programmi, mis loeb pimedajaks ette kõik ekraanil toimuva, kasutades häälkäsklusi, pilguga juhtimist jm tugitehnoloogiad). Samas ei ole veebi ligipääsetavus vähem oluline lastele, noortele jt esmakasutajatele, vanemaealistele, vanemate seadmete või aeglase internetiühendusega arvutikasutajatele jpt inimestele, kelle jaoks ligipääsetavus tähendab ka kasutusmugavust. Ligipääsetav veeb on ka eakate ja esmakasutajate jaoks mõistetav, nähtav ja kasutatav, mis tähendab, et ligipääs infole on vaid pealehakkamise asi, mitte ei jää kinni veebilehe tehnoloogilise lahenduse taha.

Alates 2012. aastast on riigi ja kohaliku omavalitsuse lehtedel olnud kohustus vastata veebi sisu ligipääsetavussuuniste standardi WCAG (*Web Content Accessibility Guidelines*) 2.0 AA tasemele. Paraku ei toonud see kohustus kaasa suurt ligipääsetavuse kasvu. 2018. aastast kehtib riigi- ja kohaliku omavalitsuse asutustele, avalik-õiguslikele juriidilistele isikutele ning avalikke ülesandeid täitvatele eraõiguslikele juriidilistele ja füüsilistele isikutele Euroopa Liidu direktiiv (EL 2016/2102), mis kohustab nende e-keskkondi vastama ligipääsetavuse nõuetele³¹ (praktikas WCAG 2.1 AA tasemele). Sarnane direktiiv valitud erasektori veebilehtedele hakkab kehtima 2025. aastal.³²

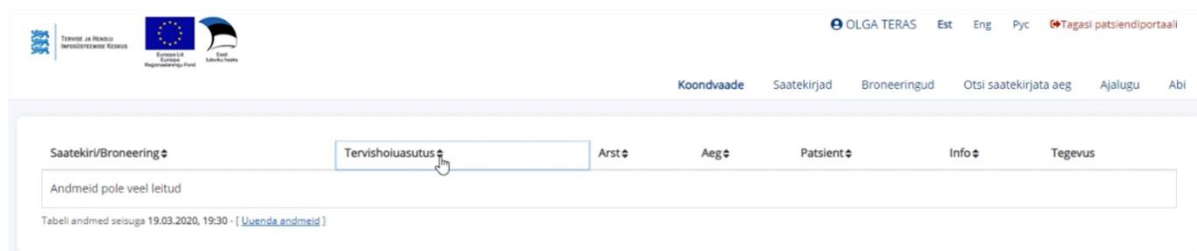
2018. aastal kehtima hakanud kohustuse üle järelevalve teostamine anti Andmekaitse Inspeksioonile (AKI). Erinevatel põhjustel ei käivitunud AKI juures paiknev järelevalve täiel määral ning eeldatavasti 2021. aastal määratakse järelevalveasutuseks TTJA³³. Võib eeldada, et TTJA-s loodavad kaks ametikohta koos selge nõustamis- ja järelevalvefunktsiooniga annab teemale senisest tugevama arengutõuke. Praegu on teadlikkus ligipääsetavusest veebi kontekstis väga kasin ning nii riigi kui ka erasektori e-keskkondadel esineb arvukalt probleeme nii ligipääsetavuse kui ka kasutamugavusega.

Ligipääsetavuse rakkerühma e-keskkondade projekti raames testiti arutelude alusinfona kolme avaliku ning kolme erasektori teenuse kasutatavust. Testis osalesid kasutajad eri ligipääsetavuse sihtrühmadest. Testiti e-rahvastikuregistrat, e-Maksu- ja Tolliametit, üleriigilist digiregistratuuri, Swedbanki internetipanka, e-Coopi ning Bolti mobiilirakendust. Avaliku sektori veebilehti testisid üks täiskasvanu, üks eakas, üks pime ning üks intellektipuudega kasutaja. Erasektori veebilehti testisid üks täiskasvanu, üks eakas, üks pime ning üks alaealine kasutaja. Testimised tõid selgelt esile, et ligipääsmatuid e-keskkondi kasutades ei jää hätta ainult erivajadustega inimesed, vaid kõik kasutajad. Joonised 8 ja 9 illustreerivad paari tuvastatud probleemi.

³¹ Veebilehe vastavust ligipääsetavuse nõuetele eeldatakse, kui see vastab Euroopa standardiga EN 301 549 V2.1.2 (2018-08) kehtestatud nõuetele, mis omakorda viitavad ligipääsetavussuuniste standardi WCAG 2.1 nõuetele.

³² Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv (EL) 2019/882 toodete ja teenuste ligipääsetavusnõuete kohta (ELT L 151, 07.06.2019, lk 70–115).

³³ Vabariigi Valitsuse poolt Riigikogule esitatud eelnõu 409 SE. <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/9482dd7e-69bd-4ebe-9276-484e06728d52/Avaliku%20teabe%20seaduse%20muutmise%20seadus>

Joonis 8. Üleriigilise digiregistratuuri testijatel oli keeruline leida visiidi broneerimise lehte

Kasutajad keskendusid esilehel olevale tabelile ega märganud menüü neljandat punkti „Otsi saatekirjate aeg“, kuhu tuleb vajutada uue visiidi broneerimiseks.

Joonis 9. Rahvastikuregistri testijatel ei õnnestunud sisestada uut elukoha aadressi. Aadressi sisestamisel pakuti kasutajale täiesti valet aadressi või ilma majanumbrita aadressi. Veateadet kas ei kuvatud või kui kuvati, siis ei antud teada, mida kasutaja valesti tegi.

Peamised probleemid:

- Nii riigi kui ka erasektori veebilehti ja e-teenuseid iseloomustab puudulik ligipääsetavus, mis tuleneb peamiselt vähesest ligipääsetavuse alast teadlikkusest nii tellijate kui ka veebilehe arendajate seas. Veebilehtede ja teenuste omanike seas puudub arusaamine, mis on ligipääsetavus veebikeskkonnas, kellele seda on vaja ning kuidas enamik kasutajaid tõlgendavad seda kasutusmugavusena.
- Vaatamata kohustusele ei vasta suur osa avaliku sektori e-keskkondadest ja teenustest veebi ligipääsetavuse nõuetele. Kuna järelevalvefunktsioon ei ole veel tööle hakanud, ei ole veebilehtede ja teenuste omanikel täpset arusaama, mida kontrollitakse, ning puuduvad juhised ja nõustamine veebilehe või teenuse ligipääsetavaks muutmiseks. Samas kasvab nii avaliku kui ka erasektori päringute hulk puudega inimeste esindusorganisatsioonidele, millega soovitakse veebilehtede ligipääsetavuse testimist. Tegemist on mahuka eksperditööga, mida sageli soovitakse tasuta ning mis seetõttu ei ole esindusorganisatsioonidele jõukohane.
- Riigi teenused ei ole sageli kasutajale veebis lihtsasti leitavad. See tähendab, et riigi e-keskkondi ei kuvata otsingumootorites esimeste vastetena, Eesti.ee keskkonnas leiavad kasutajad õige sisu asemel ühe teema kohta mitmeid viiteid ja artikleid ning kasutajad ei tea sageli, milline asutus tegeleb neile olulise teemaga, oskamata seetõttu alustada otsingut selle asutuse veebilehelt. Probleemi suurendab asjaolu, et palju teenuseid on sellised, mida ei kasutata iga päev.
- Avaliku sektori eri teenuste veebilehed on erineva välimuse ja ülesehitusega, mistõttu kasutaja peab eri keskkondade vahel liikudes pidevalt ümber õppima ja harjuma. Olenemata sarnasest

välimusest käituvad keskkonnad erinevalt, näiteks sisselogimine näeb välja ja käitub erinevate e-teenuste puhul täiesti erinevalt.

- Sageli kasutatakse avaliku sektori lehtedel ka tavainimese jaoks keerulist keelt ja termineid. Samas on Eesti valitsuskommunikatsiooni käsiraamatus ühe põhiväärtusena esile toodud arusaadavus, mis tähendab, et kasutatakse lihtsat, selget ja arusaadavat eesti keelt ning edastatakse teavet ka erivajadustega inimestele sobival moel.
- Nõudluse puudumine ligipääsetavuse auditite, kasutatavuse testimiste ja nõustamise järele takistab ligipääsetavuse oskusteabe pakkumise teket eraturul, mida veebilehtede omanikud saaksid kasutada.
- Erasektoris takistab ligipääsetavusest teadlikkuse kasvu stereotüüpne arusaam, et veebi ligipääsetavus on vajalik vaid erivajadustega kasutajatele, keda ei nähta piisavalt arvuka kliendirühmana, et nendega arvestada (nt e-poed, e-teenused).
- Paljud ligipääsetavuse nõuded nagu mittetekstilise sisu alternatiivid, sisu loetavus ja mõistetavus võivad jääda täitmata, sest sisuloojatel ei ole ligipääsetavusest piisavaid teadmisi ega töövahendeid. Näiteks unustatakse lehele sisestatud piltidele ja videotele kirjutada tekstilised alternatiivid ning pimedad jäävad sellest infost ilma, sest ekraanilugeja ei oska nende jaoks visuaalset sisu tõlgendada. Võib juhtuda ka, et tekst pannakse lehele pildi kujul (näiteks skaneeritud paberdokument) ning seetõttu ei saa vaegnägija seda teksti suurendada ega muul viisil loetavamaks muuta. See probleem esineb nii era- kui ka avaliku sektori e-keskkondades.
- Töö raames toimunud kolme avaliku sektori ja kolme erasektori e-teenuse testimisel ilmnesis järgmised suuremad ja korduvad ligipääsetavuse vead:
 - sisu paigutus: olulised asjad polnud piisavalt esile toodud;
 - keeruline sõnastus: asju ei nimetata nii, nagu kasutajad neid ise nimetaks;
 - vähekontrastsed värvid: kasutajad ei märka olulisi asju või neil on raske teksti lugeda;
 - mõned lehe funktsioonid polnud kasutatavad klaviatuuriga (kui inimene ei saa kasutada hiirt) või olid äärmiselt raskesti kasutatavad;
 - ekraanilugeja tööks olulised sildid ja seosed puudusid koodist, mis tähendab, et pimedad jäävad osast informatsioonist ilma või ei saa üldse funktsiooni kasutada;
 - kasutajad proovisid vajutada nuppudele, mis polnud tegelikult vajutatavad, aga nägid välja, nagu oleksid;
 - kasutajad ei saanud aru, mida nad valesti tegid ja miks asjad ei töötanud: vigasid ei ennetatud ning tagasiside oli puudulik.

Ettepanekud:

- Kujundada Eesti.ee baasil nii kodanike kui ka ettevõtete jaoks ühtne digivärv, mis oleks sisenemispunktiks kõikide avaliku sektori teenuste lehtedele. Teenuste lingid asuksid ka riigi- ja kohaliku omavalitsuse asutuste veebilehtedel ehk kohtades, kust teadlik kasutaja neid otsima on harjunud.
- Tagada asutuste leitavus otsingumootorites ning pidev seire selle üle, et kodanikule vajalikud lehed poleks otsingumootorites peidetud.
- Riigi Infosüsteemi Ametil jätkata sisuhaldussüsteemi lahenduse arendamist, mis võimaldaks sisu sisestada ühes kohas, kuid avaldada mitmel lehel, sealhulgas ühtses digiväravas Eesti.ee.

Sisuhaldussüsteemiga tuleb liidestada ka kohalikud omavalitsused, et neil oleks võimalik saata ajakohane info ja viited automaatselt digiväravasse. Sisuhaldussüsteemi juurde tuleb ehitada ka tehniliste ligipääsetavuse nõuete kontrollimise tööriist, mis ei laseks lehele üles panna täiesti ligipääsmatut sisu.

- Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumil kehtestada asutustele nõuded veebiraamistiku järgimise kohta, mis tagaks tellijate paljususe olukorras ühtlasema kasutajakogemuse avaliku sektori veebilehtedel.
- Veebi ligipääsetavuse järelevalve kujundamisel TTJA-s arendada välja ka nõustamise ja juhendamise teenus veebilehtede ja e-teenuste omanikele.
- Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumil koostöös Riigi Infosüsteemi Ametiga jätkata avaliku sektori veebiraamistike (sh Veera stiiliraamatu) edasiarendamist ning koondada sinna erinevad teenuste kvaliteedinõuded ja head tavad, luues mugava tööriista, kust uue avaliku sektori veebiprojektiga alustades materjale hankida.
- Teha kindlaks kõikide riigi pakutavate üldkasutatavate komponentide (näiteks riigi autentimisteenus, Maa-ameti integreeritav aadressiotsingu kasutajaliides (In-ADS) ja Maa-ameti kaardirakendus) vastavus ligipääsetavuse nõuetele ning vajaduse korral viia need nõuetega kooskõlla.
- TTJA-l korraldada eestikeelse kommenteeritud WCAG versiooni väljatöötamine ja ajakohasena hoidmine, kust disainer, arendaja ja sisulooja leiaksid endale olulised suunised ning avaliku või erasektori teenuseomanik saaks kontrollida, millistele nõuetele tema keskkond peab vastama.
- Juurutada avaliku sektori IT-arenduste puhul praktikat testida e-keskkondi arenduse käigus eri kasutajarühmade esindajatega (nt viia selline nõue asutuste IT-kordadesse). Iga arendatavat veebilehte või e-teenust peaks olema testinud näiteks järgmised kasutajad (testitavate valik sõltub ka konkreetsest teenusest ja tuleb iga kord läbi mõelda): täiskasvanud kasutaja, alaealine (eas, kus juba kasutatakse iseseisvalt veebilehti), 65-aastane ja vanem, pime või vaegnägija (kes kasutab ekraanilugejat), mootorikahäirega kasutaja (kes ei kasuta tavapärasel moel hiirt ja klaviatuuri).
- Jätkata avaliku sektori veebilehtede tagasisidestamise süsteemi loomisega ning lisada sellele ka ligipääsetavuse tagasiside osa.
- TTJA-l luua e-keskkondade omanikele juhend oma veebilehele ligipääsetavuse teemalise ligipääsetavuse avalduse koostamiseks, mis sisaldaks infot selle kohta, millised osad veebilehest ei ole ligipääsetavad ning mis on ligipääsmatute osade alternatiivid, kuidas saab veebilehele tagasisidet anda, milliste brauseri ja ekraanilugeja kombinatsioonidega veebileht kõige paremini töötab ning võimaluse korral ka viipekeelne teema kokkuvõte.
- TTJA-l leida võimalused sisutoimetajatele ligipääsetava sisu loomise koolituste korraldamiseks ning veebisisu ligipääsetavuse kontrollimiseks ja parandamiseks vajalike programmide väljaõppe võimaldamiseks.
- Luua sisutoimetajatele koostöös juristide ja keeletespetsialistidega juhend lihtsama keele kasutamiseks keerulistes situatsioonides ning lisada see koos muude sisutoimetajale oluliste ligipääsetavuse näpunäidetega valitsuskommunikatsiooni käsiraamatusse.
- Ligipääsetavus peab olema iga veebiarenduse loomulik osa, mitte hiljem arenduste käigus lisatav element. Lisada ligipääsetavus koolide infotehnoloogia, infoteaduse, teenusedisaini ja kommunikatsioonierialade õppekavadesse. Kutseõppeasutustesse lisada arendajatele ja disaineritele mõeldud ligipääsetavuse teemalisi täiendkoolitusi.
- Kaaluda võimalusi luua erasektori veebilehtedele ja mobiilirakendustele (äppidele) kvaliteedimärgis, mis annaks kasutajale märku, et asjaomane leht/äpp on ligipääsetav.
- Tähtsustada ligipääsetavust olulise kriteeriumina parimate e-teenuste valimise konkursil ning luua näiteks eripreemia avaliku sektori kõige ligipääsetavamale e-teenusele.

6. AUDIOVISUAALMEEDIA

Audiovisuaalmeedia alateemas vaadeldakse audiovisuaalmeedia teenuste sisu ning *online*-uudismeedia kanalite sisu ligipääsetavust. Audiovisuaalmeedia teenustest on vaatluse all enim jälgitavad meediaplatvormid: televisioon (lineaarne ja mittelineaarne), *online*-uudiseportaaliid ja nõudevideo keskkonnad.

Praeguses infoühiskonnas on meediasisule ligipääsetavus elukvaliteedi oluline näitaja. Väga suur osa igapäevaelus toimetulekuks vajalikust informatsioonist ning ka meelelahutusest ja muust huvipakkuvast jõuab meieni meedia vahendusel. Televisiooni jälgib iga päev üle 80%³⁴ Eesti elanikkonnast ja ligi 90%³⁵ Eesti elanikkonnast kasutab aktiivselt interneti. Samas pole televisioonis ja *online*-uudismeedias edastatav meediasisu võrdselt kõigile ligipääsetav. Eestikeelsete subtiitrite puudumise tõttu ei saa vaegkuuljad ja kurdid jälgida telekanalite eestikeelset originaaltoodangut ning see on raskendatud paljudele kuulmislangusega eakatele ja teise kodukeelega inimestele. Kirjeldustõlke ning heliliste subtiitrite puudumise tõttu ei saa filme ja teletoodangut jälgida ka vaegnägijad. Erakanalite eestikeelsel programmil subtiitrid enamasti puuduvad. WCAG standardile mittevastavuse tõttu on vaegnägijatel raske jälgida uudiseportaale ja tarbida nõudevideo keskkondade meediasisu. Kõik nimetatud probleemid puudutavad laiemat kasutajate rühma kui ainult ametliku puudestaatusega inimesed, sest nägemis- ja kuulmislangus on levinud kogu elanikkonnas, sh vanemaalaste hulgas.

Kehtiv meediateenuste seaduse § 23 seab audiovisuaalmeedia teenuse osutajale kohustuse teha oma teenus kättesaadavaks nägemis- ja kuulmispuudega inimestele, kasutades selleks muu hulgas saate varustamist subtiitritega, viipekeelset tõlget, eraldi audiokanaleid ja teisi lisateenuseid. Samas puuduvad seaduses konkreetsete ligipääsetavuse eesmärgid, mistõttu ei ole seaduse mõju telekanalite ligipääsetavuse parandamisele olnud piisav. Rakkerühma aruteludega paralleelselt on Riigikogus menetletud meediateenuste seaduse muutmise eelnõu, millega antakse valdkonna eest vastutavale ministrile volitus kehtestada täpsemad nõuded audiovisuaalmeedia ligipääsetavusele. Tegemist on positiivse arenguga, mis võimaldab jõustumisel leppida osaliste vahel kokku ja rakendada konkreetseid arvulisi eesmärgi meedia sisu ligipääsetavamaks muutmisel.

Eesti Rahvusringhäälingu seaduse § 5 sätestab, et teleprogrammide originaalsaadet peavad Eesti Rahvusringhäälingu (edaspidi *ERR*) võimaluste piires olema maksimaalselt kättesaadavad vaegkuuljatele. Erameediaga võrreldes on ERR ligipääsetavuse parandamiseks seni selgelt rohkem panustanud. Näiteks on eetris regulaarsed viipekeelsed uudised, toimub populaarseimate originaalsaadete ja seriaalide subtiitrimine jms, kuid sellegipoolest on veel suur osa ERR-i originaaltoodangust subtiitrimata.

Hiljutine COVID-19 kriis on toonud esile ka selged kitsaskohad valitsusasutuste teabele ligipääsetavuses. Kriisi alguses ilmnas, et valitsuse otsuseid ning ministeeriumide juhiseid ei tõlgitud alati või üldse kõikidele kasutajatele ligipääsetavas vormi. Kuigi kriisikommunikatsiooni käigus arenes

³⁴ Meediapoliitika olukorra ja arengusuundade uuring. 2019. Kultuuriministeerium.
https://www.kul.ee/sites/kulminn/files/2019_meediapoliitika_olukord_arengusuunad_aruanne.pdf

³⁵ Eesti Statistika. IT32: 16–74-aastased arvuti- ja internetikasutajad isikute rühma järgi. <http://andmebaas.stat.ee/?lang=et>

info ligipääsetavus märgatavalt, on valitsuskommunikatsiooni raames vaja töötada välja selged ligipääsetavuse reeglid.

Peamised probleemid:

- Suurel osal Eesti telekanalites ja nõudevideote platvormidel edastatavatel Eestis toodetud saadetel puudub eestikeelsete subtiitrite valiku võimalus. See probleem puudutab kõiki vaegkuuljaid ja kurte³⁶, kuulmislangusega eakaid, teise kodukeelega inimesi ja suurt osa ülejäänud vaatajatest, kes soovivad paralleelselt programmi heliga jälgida ka subtiitreid (nt väikelaste vanemad). Praegu kehtiv seadusandlik raamistik meediaettevõtetele probleemi lahendamiseks konkreetseid kohustusi ei kehtesta. Kuna erameedia ei näe subtiitrimist kui neile kasumlikku teenust, siis sellesse ka ei panustata: võimalikus auditooriumi suurendamises ei nähta lisatulu teenimiseks piisavat potentsiaali.
- Kehtivas Eesti Rahvusringhäälingu seaduses puudub ligipääsetavuse tagamise suhtes konkreetne kohustus. Kohustus tagada vaegkuuljatele teleprogrammide originaalsaadete kättesaadavus kehtib ainult võimaluste piires. Seega puudub ERR-il selge arusaam, kui suures ulatuses peab ta oma saated vaegkuuljatele kättesaadavaks tegema, ning senine ligipääsetava sisu maht ei ole sihtrühma jaoks piisav. Konkreetseid eesmärke ei ole seni sõnastatud ka ERR-i arengukavades.
- Puudub ühtne kokkulepe, millised riiklikult olulised sündmused peaksid olema kõikidele Eesti elanikele ligipääsetavad (laulu- ja tantsupidu, presidendi vabariigi aastapäeva vastuvõtt, peaministri ja Riigikogu esimehe pöördumised jms), mistõttu ülekannetele lisatakse kirjeldustõlge ja helilised subtiitrid enamasti huvirühma algatusel ja nende leitud välisrahastuse toel.
- Eesti suurimad uudisteportaalid (delfi.ee, postimees.ee ja err.ee) ei vasta veebi ligipääsetavuse ehk WCAG standardile, mis tähendab, et nende sisu on raskesti kättesaadav pimedatele ja vaegnägijatele ning sisu kasutamismugavus on häiritud suurele hulgale kasutajatest (eri tegevuspiirangutega eakad, motoorikahäirega inimesed jt). Rakkerühma tellitud ligipääsetavuse automaattestid näitasid, et kõikidel uudisportaalidel oli suuri ligipääsetavuse puudusi ning väikese eelisega oli kõige vähem puudusi err.ee lehel.
- Valitsusasutuste edastatava info ligipääsetavus on lünklik, mis tähendab, et pressikonverentsid ei ole alati varustatud viipekeeletõlkega ja subtiitritega, ministeeriumide veebilehtedel toodud olulised juhised ja materjalid ei ole dubleeritud viipekeelsete videotega jmt. Viimase aasta jooksul on küll toimunud olulised edasimineked, mis tähendab, et valitsuse ja Terviseameti pressikonverentsid on varustatud viipekeelega ning Terviseameti puhul on tagatud ka subtiitrid.

³⁶ Ametliku statistika kohaselt on Eestis määratud kuulmispuue 2160 inimesele (2019. a seisuga) ning kuuldeaparaadi on aastatel 2016–2019 saanud 20 030 inimest. Tegelik kuulmislangusega inimeste arv on tunduvalt suurem ametlikust statistikast, nt WHO hinnangul on kuulmislangus keskmiselt 5% elanikkonnast ehk Eesti puhul ligikaudu 66 000 inimesel. Suure osa sellest moodustavad ka eakad. Eesti Vaegkuuljate Liidu hinnangul on Eestis 180 000–200 000 kuulmislangusega inimest ja umbes 3000 kurti.

Ettepanekud:

- Haridus- ja Teadusministeeriumi ning Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi koostöös viia lõpule plaan luua riigi toel reaajas toimiv automaatse subtiitrimise tarkvara, mille saaksid kasutusele võtta ERR ja teised telekanalid, nõudevideo platvormid ja valitsusasutused pressikonverentside tõlkimiseks.
- Viia lõpule meediateenuste seaduse muudatuste vastuvõtmine, mis annavad võimaluse seada meediamajadele konkreetsed ligipääsetavust parandavad eesmärgid. Hinnata kohustuste täitmist mh meediateenuste lubade väljastamisel.
- Vastutavatel asutustel tagada edaspidi püsivalt kõikide riiklikult oluliste pöördumiste ja kõnede (Vabariigi Presidendi, peaministri ja Riigikogu esimehe kõned, pöördumised, erakorralised teated) teleülekannete ligipääsetavus ERR-i ülekannetes (subtiitrid, viipekeelne tõlge, vajaduse korral kirjeldustõlge ja helilised subtiitrid).
- Muuta lähiaastatel ligipääsetavaks riiklikult oluliste tähtpäevade ja kultuurisündmuste ülekanded ERR-is (erinevad sündmused seoses vabariigi aastapäeva, võidupüha ja taasiseseisvumispäevaga, laulu- ja tantsupidu jm). Juhul kui riiklike suursündmuste ülekandeid teeb erameedia, peavad vastavad nõuded sisalduma ülekandeõiguse lepingus. Täpsem loetelu sündmustest on kokku lepitud rakkerühma arutelude käigus.
- Kaaluda keskse rahastuse loomist Kultuuriministeeriumi juurde eelmises punktis nimetatud tõlgete rahastamiseks.
- Selgitada välja erivajadusega laste ligipääsetava meediasisu vajadus ning kaaluda nõudlusele vastavas mahus lastesaadete jõudmist sihtrühmani (kirjeldustõlge, helilised subtiitrid ja viipekeelne tõlge) ka ERRi lastesaadete puhul.
- Kaaluda meediateenuste seaduses kohustust esitada subtiitritega ja viipekeelse tõlkega kõiki riigi erakorralisi teateid.
- Kaaluda Eesti riigi rahalisel toel valminud mängufilmide puhul nõude seadmist, mille kohaselt on kirjeldustõlke ja eestikeelsete subtiitrite loomine riigilt raha saamise eeldus. Selleks tuleks täiendada kultuuriministri 31. detsembri 2018. a määruse nr 25 „Filmikunsti arendamise, tootmise ja levitamise toetamise tingimused ja kord“ § 5 „Nõuded taotlusele“ lõiget 9 „Tootmistoetuse taotluse eelarves peavad kajastuma“ punktiga 9 eestikeelsete subtiitrite ja kirjeldustõlke kulud. Oluline on tagada tõlgete valmimine filmi esilinastuse ajaks.
- Edendada praktikat, et kõigi riikliku rahastusega filmide produtsendid ja/või filmide levitajad sätestaksid levilepingutes nõude, et telekanalitel ja nõudevideo platvormidel on filmidel linastuste ajal kirjeldustõlge jm tõlked ka kättesaadavad.
- Leida võimalus, et tellitavate audiovisuaalmeedia teenuste osutajad (nt Telia ja Elisa videolaenus) tagaksid eestikeelsete subtiitrite olemasolu ka eestikeelsel originaaltoodangul ja kirjeldustõlke olemasolu riiklikult rahastatud filmidel (filmide puhul, millel vastav ligipääsetavuse funktsioon on loodud).
- Analüüsida võimalusi, kuidas tagada eestikeelsed subtiitrid ja soovitavalt kirjeldustõlge ka sõltumatute tootjate poolt riigi toeta toodetava originaaltoodangu korral (seda eelkõige filmide puhul).
- Kuna ERR täidab ühiskonnas olulist rolli erapooletu avaliku teabe esitajana, mis peab jõudma kõikide Eesti elanikeni, siis kaaluda avaliku teabe seaduses ERR-ile tehtud ligipääsetavuse tagamise ehk WCAG standardi järgimise kohustuse erandi tühistamist veebilehel err.ee. See

võimaldaks uudistest osa saada suurel hulgal vaegnägijatel või pimedatel inimestel, mootorikahäirega inimestel jt.

- Kaaluda WCAG standardi kohustuslikuks muutmist erasektori uudiseportaalidele, võttes arvesse, et see kohustus ei tohi seada meediateenuste osutajatele sõltumatust ja ajakirjandusvabadust piiravaid kohustusi (sh reklaami piiramine).
- Riigikantseilil lisada valitsuskommunikatsiooni käsiraamatusse info ligipääsetavuse põhimõtteid, mis tagaksid valitsusasutuste esitatava info jõudmise kõikide inimesteni.

7. TURISM

Turismi alateema all vaadeldakse nii sise- kui ka välituristi ligipääsetavuse vajadusi avalikus ruumis liikudes ning teenuseid ja kaupade tarbides, sh ühepäevakülastajaid.

Eesti majandusele on turismisektor laialtlevinud mõjuga, koos kaudse mõjuga annavad turism ning sellega seotud tooted ja teenused ligi 8% riigi SKPst³⁷. Valdkonnas töötab 28 000 inimest³⁸. Turismiteenused moodustavad kogu teenuste ekspordist kolmandiku, reisiteenuste eksport ehk välituristide kulutused Eestis aastal 2019 olid 1,56 miljardit eurot, turismiteenuste eksport oli 2,07 miljardit eurot³⁹. Ülevaatlisku statistikat erivajadustega inimeste osakaalu kohta turistide hulgas ei ole, kuid ainuüksi demograafilistele andmetele põhinedes on selge, et erivajadustega inimeste ja eakate osakaal on kasvutrendis. Ettevõtluse Arendamise Sihtasutuse (edaspidi EAS) turismiarenduskeskuse tootearenduse ja turunduse fookuses on viimastel aastatel olnud nt lastega pered.

Turistide ja ühepäevakülastajate seas on mitmeid ligipääsetavuse sihtühmi ning eelduseks on võetud, et elukaare eri etappides on kõigil inimestel mingil perioodil erivajadused. Lisaks puuetega inimestele (nt vaegnägijad, vaegkuuljad, liikumispuudega inimesed jt) on erivajadused ligipääsetavuse kontekstis ka lastega peredel, eakatel, toidutalumatusel inimestel, välituristidel keelekasutuse vallas jt.

Parema ligipääsetavuse tagamine turismivaldkonnas tähendab suuremat turismiteenuste kasutajate arvu ja enamiku turismiteenuste tarbijate terviklikumat külastuselamust, samuti suuremat turvalisust ja mugavust. Klienditeekonna põhiselt läbi mõeldud ja tagatud ligipääsetavus nii paljudele inimestele kui võimalik ja mõistlik tähendab sageli paremat teenust kõigile. Terviklikum ja kvaliteetsem teenuskogemus ja külastuselamus motiveerib turiste korduvkülastusteks, mis tähendab teenusepakkujale suuremat tulu, ja teenusepakkujate paremaid majandustulemusi omakorda tähendavad suuremat maksutulust kohalikele omavalitsustele ja riigile. Samuti toetab ligipääsetavuse tagamine sidusamat ühiskonda. Koostamisel olev Eesti turismi programm 2021–2024 seab oma üldeesmärgiks järgneva: „Eesti on turismi sihtkohana ligipääsetav ja väärtustatud, turismisektori ettevõtjad on edukad, sihtkohad üle Eesti on elujõulised.“ Sellele vaatamata on ligipääsetavus turismis veel väga vähe teadvustatud ning kõikidele kasutajatele ligipääsetavaid atraksioone ja sihtkohti peaaegu ei ole, võttes arvesse, et turisti elamust tuleb vaadelda teekonna põhiselt ning üksik ligipääsetav objekt ei taga ligipääsetavat teekonda.

³⁷ Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium, 2019, Haabu, 2020

³⁸ SA Kutsekoda, 2018, Haabu 2020

³⁹ EAS, 2020, Eesti Pank 2020

Peamised probleemid:

- Suure osa turismiteenuste pakkujate hulgas on teadvustamata, et turu nõudluses toimuvad muutused ning ligipääsetavus tähendab paremat teenust kõigile. Rahvastikus kasvab nii eakate kui ka puuetega inimeste osatähtsus ning siiani ei osata läheneda kõikide klientide ja nende vajaduste keskselt.
- Teenusepakkujate hulgas ja ühiskonnas laiemalt on teadvustamata, et erivajadusi on lisaks puudega inimestel ka teistel elanikkonnarühmadel ja et ligipääsetavuse tagamine on teenusepakkujale majanduslikult kasulik võimalus.
- Turismivaldkonna õigusaktides ja strateegilistes raamdokumentides puudub terviklik ja turismivaldkonna toimimist horisontaalselt kattev ligipääsetavuse teemakäsitlus.
- Veebikeskkondades ei ole ligipääsetavus tagatud:
 - Turistidele ja külastajatele mõeldud turismiportaale visitestonia.com ja puhkaeestis.ee hindavad eksperdid keskmiselt ligipääsetavaks⁴⁰. Ligipääsetavuse teema ei ole veebilehtedel eraldi esile tõstetud, st erivajadustega inimestel on keeruline leida endile sobivaid teenuseid ja panna kokku marsruute.
 - Turismiteenuste pakkujate veebid ei ole ligipääsetavad paljudel juhtudel, samuti puudub veebilehtedel info ligipääsetavuse kohta turismiobjektidel ja turismiettevõtetes, puudub eraldi punkt veebilehe menüüs, klienditeekonna vaates on info antud lünklikult, nt pole kajastatud ühissõidukiga ligipääs, liikumisvõimalused peatusest objektile, erinevatele erivajadustele kohandatud võimalused.
- Atraksioonide arendajad, muude turismiteenuste arendajad, kohalik omavalitsus ehitusjärelvalve teostajana, projekteerijad ja ehitajad pole teadlikud või ei järgi sellistele ehitistele kehtestatud nõudeid, kus pakutakse avalikkusele mõeldud teenust, mis tähendab, et ligipääs hoonetesse on puudulik.
- Turismiattraksioonide ja turismitoodete sisuline ligipääsetavus (narratiivide, elamuste, kogemuste ligipääsetavus) ei ole tagatud, sageli ei käsitleta toote arendamisel sisuliselt ligipääsetavuste aspekte, mis valdavalt tuleneb vähesest teadlikkusest, kuid ka ressursi piiratusest.
- Avalikus ruumis puudub selge ja ühene ligipääsetavuse märgistamise süsteem, mis oleks arusaadav kõigile, sh nii sise- ja välituristile kui ka kohalikele elanikele. Puudub ühtne märgisüsteem objektidel, milline on objekti ligipääsetavus (erinevad erivajadused). Samuti on puudulik erivajadustest tulenevat ligipääsetavust kajastav märgistus ja viidastamine avalikus ruumis (suunaviidad, olulistele turismiobjektidele ligipääsu võimaldavates ühissõidukipeatustes, sõidukites, liinide infograafikas).

Ettepanekud:

- Täiendada turismivaldkonna toimimist reguleerivaid raamdokumente (eelkõige valdkonna strateegia) ligipääsetavuse põhimõtete ja eesmärkidega, mis tagaks teema piisava

⁴⁰ Ettevõtluse Arendamise Sihtasutuse turismiarenduskeskuse andmed.

teadvustamise ja arengu ning praeguste õigusaktidest tulenevate kohustuste (eelkõige määrus nr 28) teadvustamise.

- Analüüsida määruse nr 28 muutmisel kehtivaid majutusettevõtete ligipääsetavuse nõudeid eesmärgiga tagada ligipääsetavuse lai ehk kõikide kasutajate vajadusi arvesse võttev vaade.
- Tuua ligipääsetavuse põhimõtted ka turismivaldkonnaga seotud valdkondade raamdokumentidesse ja õigusaktidesse, mis käsitlevad erinevaid turismiobjekte. Näiteks tuua Kultuuriministeeriumil muuseumiseadusesse ligipääsetava muuseumi põhimõtted.
- Kultuuriministeeriumil viia ligipääsetavuse põhimõtte koostatavasse kultuuri valdkonna jätkustrateegiasse eesmärgiga tagada muuseumide, teatrite jm kultuurivormide ligipääsetavus nii füüsilises kui ka kultuurielamuse vahendamise mõttes.
- Teha ligipääsetava turismi teemal järjepidevat teavitustööd, pakkuda koolitusi ja töötada välja juhendid ning tagada nende vaba kättesaadavus turismivaldkonnas EAS turismiarenduskeskuse koordineerimisel ja koostöös piirkondlike turismiarendus- ja sihtkohtade arendusorganisatsioonidega. Tegevuste raames keskenduda nii ligipääsetava atraktsiooni kujundamisele kui ka klienditeenindusele (kuidas arvestada klientide erinevate vajadustega, kuidas suhelda eri klientidega ja toetada positiivse külastuskogemuse pakkumist).
- Luua visitestonia.com ja puhkaestis.ee avalehtedel eraldi sektsioon ligipääsetavate teenuste ja toodete kohta ning liikumisvõimaluste ja info saamise võimaluste kohta kogu Eestis, lisaks luua ligipääsetavuse info ja otsingu võimalus erinevate ligipääsetavuse kriteeriumide alusel (nt liikumispuudega inimestele ligipääsetavad, nägemispuudega inimestele ligipääsetavad, kuulmispuudega inimestele ligipääsetavad objektid ja teenused).
- Teenusepakujate veebilehtedel soodustada eraldi rubriigi olemasolu erivajadustega inimeste ligipääsetavuse võimaluste kohta.
- Edendada WCAG ehk veebi ligipääsetavuse standardi järgimist turismiettevõtetes.
- Soodustada teenusepakujate ja kohalike omavalitsuste koostöös ligipääsetavate turismimarsruutide väljatöötamist, mida kuvada visitestonia.com lehel ning kasutada Eesti turismi turundamisel. Ligipääsetavate marsruutide kohta võiksid olla erinevate puuetega inimestele keskenduvad lahendused, kuid mitte ainult. Marsruudid võiks olla nii Tallinna katvad kui ka muude Eesti piirkondade põhised.
- Uue struktuurivahendite perioodi ja muude rahastamismeetmete kujundamisel tagada, et toetuste andmise üheks hindamiskriteeriumiks on ligipääsetavuse tagamine nii objektile kui ka atraktsiooni sisuline ligipääsetavus eri sihtrühmadele, sh puuetega inimestele.

8. HARIDUS

Kaasava hariduse areng on olnud juba enam kui kümme aastat Eesti hariduskorralduses tähelepanu all ning sellega seotud küsimusi on arutatud erinevates formaatides. Rakkerühma töös keskenduti teemadele, mida on varem käsitletud vähem või üldse mitte. Näiteks on Riigikontroll hiljuti auditeerinud hariduse tugiteenuste kättesaadavust⁴¹ ning algatatud on valdkondade ülene

⁴¹ Riigikontrolli aruanne Riigikogule (2020) „Hariduse tugiteenuste kättesaadavus”.
<https://www.riigikontroll.ee/Riigikontrollipublikatsioonid/Auditiaruanded/tabid/206/Audit/2516/Area/1/language/et-EE/Default.aspx>

erivajadustega laste tugisüsteemi reform.⁴² Seega analüüsiti aruteludes, kuidas suurendada teadlikkust ligipääsetavusest, selgitati kooliruumi ligipääsetavuse olemust ning selle saavutamise viise, haridussüsteemi info ja õppematerjalide ligipääsetavust, lapsevanema halduskoormuse vähendamise võimalusi ning erivajadustega laste põhihariduselt keskharidusele üleminekuga seonduvaid küsimusi. Tulenevalt töö ajaraamist ja teema ulatuslikkusest võeti hariduse valdkonnas vaatluse alla kohustuslik üldharidusmiinimum ehk põhihariduse ligipääsetavus. Vaatluse alt jäid välja alus- ja keskharidus, mis kindlasti vajavad edaspidi samaväärset analüüsi.

Hariduse valdkonna analüüsis keskenduti eri võimetega inimeste suutlikkusele hariduses osaleda ning sellest tulenevalt suutmissurvele⁴³, mida erinevad osalised hariduses kogevad, ning otsiti võimalusi, kuidas muuta haridus erinevatele inimestele ligipääsetavamaks. Teiseks lähtepunktiks oli teenuse terviklik käsitlus, mille raames vaadati teenuste terviklikku teekonda nii kasutajate vaatest kui ka kogu süsteemi toimimise võrgustikku. Kasutajakogemuse terviklikkust analüüsiti kolmest olulisemast aspektist: informatsioon ja kommunikatsioon, füüsiline ligipääs ning ligipääs sisule. See aspekt on oluline põhjusel, et siiani on ligipääsetavust mõistetud peamiselt vaid füüsilise ruumi ehk koolimaja ligipääsetavusena, kuid hariduse sisulise ligipääsetavuse saavutamisel on oluline tervikteekond, mis lisaks füüsilisele keskkonnale tähendab ka informatsiooni ja suhtlusviiside ligipääsetavust, õppevahendite, e-keskkondade ja muu ligipääsetavust.

Töö keskmesse võeti eeskätt kõikidele kohustuslik haridustase ehk põhiharidus. Vaadeldi nii kooli astumist, õppes osalemist kui ka edasisi õppimisvõimalusi pärast põhiharidust. Ligipääsetavust käsitleti kõikide kooliga seotud sihtrühmade, õpilaste, lastevanemate, õpetajate ja tugispetsialistide, vaatepunktist.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et kuigi viimastel aastatel on kaasava hariduse kontseptsiooni püütud Eestis hoolega edendada, siis teemat saadab endiselt vähene teadlikkus nii koolipidajate kui ka koolijuhtide seas ning ka laiemalt. Hariduse ligipääsetavust vaadeldakse ikka ainult erivajadustega laste kontekstis, kellele on vaja tagada ligipääsetav kool ning õppevahendid. Samas jäävad tähelepanuta ülejäänud kooliga seotud inimesed, kellest olulisim rühm on kindlasti kasvava keskmise vanusega õpetajaskond. Arutelude tulemusena võib öelda, et senisest enam tähelepanu vajab haridust puudutava info ja õppevara ligipääsetavus.

Peamised probleemid:

- Koostatava haridusvaldkonna arengukava eelnõus on ligipääsetavuse käsitlus vähene ning puudutab vaid füüsilist ligipääsetavust ehk hooneid. Põgusalt puudutatakse erivajadustega õpilaste võrdsetel alustel õppesse kaasamise ja kaasava hariduse probleeme, kuid puudu on terviklik ligipääsetavuse käsitlus, mis hõlmaks füüsilist keskkonda, info kättesaadavust ja õppematerjale.
- Koolikeskkonna ligipääsetavus kõikidele kasutajatele ei ole põhikooli- ja gümnaasiumiseaduses⁴⁴ (edaspidi *PGS*) olulise põhimõttena sätestatud. Näiteks PGS-i § 63 lõige 3 ei sätesta ligipääsetavusnõudeid osana munitsipaalkooli koolitusloa saamise eeldustest. Selle paragrahvi järgi on vajalik esitada vaid andmed ruumide tervisekaitse- ja ohutusnõuete kohta, kuid mitte

⁴² Pressiteade tööühma moodustamise kohta 4. märts 2021. <https://www.sm.ee/et/uudised/riisalo-ja-kersnaalustavad-erivajadusega-lastetugiteenuste-reformimist>

⁴³ Suutmissurve (ingl. k. *ab/ism*) tähistab suutlikkuse ja võimelisuse eelistamist ning see võib avalduda ideede ja eeldustena, stereotüüpide, hoiakute ja tavadena, füüsiliste tõketena keskkonnas või suuremas mastaabis rõhumisena.

⁴⁴ Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus <https://www.riigiteataja.ee/akt/116042021006>

hoone ligipääsetavuse kohta. Täpselt samad põhimõtted on puudu ka koolitusloa kehtetuks tunnistamise alustest.

- Koolide füüsiline keskkond ei ole väga paljudel juhtudel ligipääsetav, sh ajutiste vigastustega õpilastele, vananevale õpetajaskonnale, erivajadustega lastevanematele jne. Vaatamata sellele, et PGS-i kohaselt peab haridus olema võrdselt kättesaadav kõigile, ei ole praktikas võrdsed võimalused tagatud. See tähendab muu hulgas, et puudub ülevaade koolide ligipääsetavusest ning puudub täpne plaan, millal viiakse kõik olemasolevad koolihooned kooskõlla ligipääsetavusnõuetega. Konkreetse plaani vajadus ja puudused esinevad just hoonete puhul, millele ei kohaldata määruse nr 28 nõudeid ehk mis ei ole uued hooned või läbinud renoveerimist.
- Teadlikkus ligipääsetavusest on väike nii koolipidajate kui ka koolijuhtide seas. Vaatamata püüele rakendada Eestis kaasava hariduse kontseptsiooni, ei ole selle sisu praeguse ni palju hariduse korraldajateni jõudnud. Levinud on õpilase puude keskne arusaam ligipääsetavusest, mitte lai, elukaarepõhine lähenemine, millest tulenevalt peetakse teemat kõrvaliseks. Teadvustamata on, et ligipääsetavus ei tähenda ainult püsiva erivajadusega õpilase vajadusi, vaid on ka:
 - ligipääsetavuse vajadused, mis tulenevad kooli töötajate vajadustest (eelkõige õpetajate kõrge keskmine vanus, samuti võimalus olla erivajadusega pedagoog);
 - ajutised erivajadused tulenevalt laste vigastustest (luumurrud jm füüsilised vigastused);
 - lastevanemate vajadused, sh näiteks on PGS §-s 56 sätestatud tingimus, et kõigile vanematele antakse vähemalt üks kord aastas võimalus osaleda vanemate koosolekul, seega peab olema kool ligipääsetav ka kõigile lapsevanematele.
- Tulenevalt eelnevast on vanem tihti ligipääsmatuse probleemidega üksi, erivajadusega lapsi ega vanemaid kooli ei oodata ning kuna erivajadusega lapsi koolis ei õpi, siis tundub asjaosalistele, et probleemi ei ole. Kõige probleemsem on õppimisvõimaluste puudumine kodu lähedal, kui kodu lähedal ei ole väikeklassi, eripedagoogi ega teisi vajalikke tingimusi.
- PGS määrab nõuded õppekeskkonnale väga üldsõnaliselt ning viitab vaid Vabariigi Valitsuse kehtestatud tervisekaitsenõuetele, kuid mitte määrusele nr 28, mis kehtestab ligipääsetavusnõuded uutele ja renoveeritavatele avalikkusele mõeldud hoonetele (sh koolidele). Aruteludest selgunud levinuimad füüsilise keskkonna ligipääsetavuse probleemid olid järgmised:
 - Enne 2003. aastat ehitatud koolidele ei laiene määruse nr 28 nõuded, mistõttu on nende ligipääsetavuse parandamine seotud suuremahulise renoveerimisega, mis ei pruugi koolidel olla plaanis. Riigi ja kohalike omavalitsuste vahel ei ole kokku lepitud nende koolide ligipääsetavaks muutmise plaani (nt millised on miinimumnõuded, mis tuleks täita, kust tulevad rahalised vahendid, mis ajaks peaksid koolipidajad koolid nõuetele vastavaks viima jne). Aruteludes osalenud leidsid, et kui eesmärk on muuta kõik koolid ligipääsetavaks aastaks 2030, peab nägema ette lisameetmed või -regulatsioonid.
 - Uutes ja viimastel aastatel valminud koolides on ligipääsetavuse olukord hea ja vastab suurel määral määruse nr 28 nõuetele. Vastavalt TTJA järelevalve tulemustele ei ole siiski uusi koolihooneid, kus määruse nõuded oleksid 100% järgitud.
 - Ruumide ligipääsetavust käsitlevad erinevad määrused ja nõuded (näiteks määrus nr 28, tervisekaitsenõuded koolidele), mida on kooli pidajatel, projekteerijatel ja ehitajatel samal ajal keeruline järgida. Lisaks käivad erinevad asutused tegemas osaliselt kattuvat järelevalvet (nt nii TTJA kui ka Terviseamet hindavad põranda libedust, samas üks analüüsib mööbli sobivust, teine mööblivahelist käiguteed, mõlemad hindavad tualettruume, kuid nende erinevaid aspekte).
 - Kehtivad ligipääsetavuse nõuded ei laiene kooli ümbritsevale territooriumile ning vajadus selliste nõuete või juhendi kujul põhimõtete järele vajab edaspidist analüüsi. Koolide tervisekaitsenõuded sätestavad vaid, et koolil peab olema omaette maa-ala, haljastus ei tohi takistada loomulikku valgust ning juurdepääsutee ja tegevuseks

kasutatav ala peavad olema vajaduste kohaselt valgustatud. Määrus nr 28 sätestab nõuded jalg- ja kõnniteedele, parklale ning sissepääsule, kuid ei täpsusta koolispetsiifilisi, nt õuesõppe või kehalise kasvatuse läbiviimise keskkonna nõudeid. Samuti ei ole hetkel nõuete või põhimõtete tasandil kokku lepitud, milline on koolimaja optimaalne kaugus ühissõidukipeatusest või kergliiklusteest, ning erinevate liikumisviisidega kooli jõudmine (jalgratas, ühistransport jm), mis tagaks koolitee ligipääsetavuse, turvalisuse ja jõukohasuse.

- o Määruses nr 28 sätestatakse minimaalselt kaks ratastoolikohta avalike ürituste toimumispaigas ning juhttee nägemispuudega inimesele, kuid ei täpsusta koolide kohustusi ratastoolikohtade loomiseks klassides ega kaldauditooriumides. Samuti ei paigaldata alati klassidesse silmusvõimendeid või ei rajata juhtteid kooli ümbruses või hoones.
- o Määruse nr 28 alusel loetakse kõik kolme või enama astmega tõusud trepiks, mille korral peaks järgima määruses toodud nõudeid nii trepiastmestikule kui ka käsipuudele. Praktikas on hakatud rajama uute ja ka renoveeritavate koolide fuajeedesse avaraid astmestikke, mis neile nõuetele ei vasta ega ole ligipääsetavad: treppidele ei lisata käsipuid, ei tähistata kontrastselt, puuduvad ratastooliga ligipääsetavad kohad ning alternatiivseid ligipääse (nt kaldtee) ei projekteerita.
- o Sisustus ja ruumid kujundatakse sageli ühevärviliselt, näiteks tualettruumid üleni valgena. Määruses nr 28 sätestatakse, et vähemalt üks tualettruum peab vastama puudega inimese erivajadustele, sh kogu sisustus peab olema muust ruumist kontrastselt eristuv. Samas vähekontrastsed või nn hall-hallil lahendused segavad kõiki kasutajaid ning muudavad orienteerumise keeruliseks. Tervisekaitsenõuded koolidele ei täpsusta tualettide sisustuse tonaalsust.
- o Evakuatsioonitreppe ja -teid viiakse läbi klassiruumide, mis tavakasutuses täidetakse mööbliga ning see takistab evakuatsiooni hädaolukorras. Evakuatsiooniteed vajavad täpsemaid ligipääsetavuse (väljapääsetavuse) nõudeid.
- o Määruses nr 28 soovitakse ruumides kasutada tehnoloogiat ja materjale, mis aitaks kaja vähendada, kuid reaalsuses on koolides väga suured müra- ja kajaprobleemid. Sotsiaalministeeriumi tellitud laste ligipääsetavuse uuring kinnitas, et lapsed häirib koolikeskkonnas suur müra ja vaiksesse kohta eraldumise võimaluste puudumine⁴⁵.
- o Puudu on tugispetsialistide ruumidele kehtivad nõuded. Tugispetsialistide teenuse kirjeldus ja teenuse rakendamise kord määrab kindlaks küll teenuse sisu, kuid mitte tingimusi selle osutamiseks. Kaasava hariduse edukaks rakendamiseks tuleb tugispetsialistide jaoks vajalike ruumide nõuded seada seadusandlikul tasandil. Sealjuures tuleb silmas pidada, et tugispetsialistid vajavad eelkõige privaatsust pakkuvaid ruume, aga ka eraldi turvalist keskkonda väiksema grupi- ja individuaalse töö jaoks. Praegustes koolihoonetes tugispetsialistidele mõeldud ruume üldjuhul ei ole ning selliste ruumide vajadused ei ole jõudnud ei arhitekti ega koolipidajani.
- o Tervisekaitsenõuetes sätestatakse, et õpilasel peab olema ohutu ja kasvule vastav koolipink või koolilaud ja iste, kuid ei nimetata olulise nõudena ligipääsetavust. Ratastooliga tüüpiliste koolilaudade taha ei saa, sest need ei ole ligipääsetavad. Koolipidajad soetavad mööblit odavaima hinna põhjal, mistõttu on ligipääsetavuse miinimumnõuete kehtestamine kogu kooli mööblile ja sisustusele oluline kaasava hariduse edendamiseks.
- o Tervisekaitsenõuetes sätestatakse, et tehnoloogiariuumis peab olema piisavalt liikumisruumi ja õppekõrgis peavad olema toidu valmistamiseks vajalikud seadmed ja

⁴⁵ Rakendusliku Antropoloogia Keskus „Laste ligipääsetavuse uuring“ (2020).
https://www.sm.ee/sites/default/files/laste_ligipasetavuse_uuring.pdf

sisustus, mille paigutus ruumis võimaldab tagada ohutuse toimingute tegemisel ja toidu valmistamisel. Samas ei täpsustata, et piisavalt ruumi peaks olema kõigile kasutajatele, sh ratastoolis või abivahenditega kasutajatele, ning seadmed ja sisustus peaksid olema kõigile ligipääsetavad ning kasutatavad.

- Tihti „lõhutakse“ ligipääsetavuse igapäevase kasutuse käigus, näiteks pannakse liftid või invatualetid lukku ega tagata ligipääsu kõigile. See problemaatika vajab selgemaid reegleid ning teadvustamist.
- Riik ei kogu statistikat koolihoonete ligipääsetavuse seisuga kohta, mistõttu puudub ülevaade ligipääsetavate koolihoonete arvust ning taristu arenguvajadustest. Samuti ei ole see info kooli kasutajatele (sh lapsevanematele, kes lapsele kooli valib) kättesaadav (millised koolid minu elukohas on ligipääsetavad).
- Koolide füüsilise keskkonna probleemiks on sageli liiga vähe ruumi õpilase kohta. Ruumikitsikusest tulenevad kõigile õpilastele ja kooli töötajatele õpi- või töökogemust halvendavad probleemid, sh müra, tõuklemised jmt. Tervisekaitsenõuetes koolidele sätestatakse õpperuumi kõrguseks vähemalt 2,5 m ja pindalaks vähemalt 2,0 m² põhikooli õpilase kohta, mis on liiga vähe kõigile, kuid eriti tugiisikuga õpilasele või ratastoolis vm abivahenditega liikujale. PGS § 26 lõikes 1 sätestatakse põhikooli klassi täituvuse ülempiiriks 24 õpilast, kuid kooli pidaja võib erandjuhul direktori ettepanekul ning hoolekogu nõusolekul suurendada õpilaste arvu üheks õppeaastaks konkreetses klassis juhul, kui kõik tervisekaitse- ja ohutusnõuded on täidetud. Praktikas esineb koole, kus klassid on piirnormist märkimisväärselt suuremaks paisutatud ning peale suurema klassikomplekti moodustamist on üheaastasest nõudest väga keeruline kinni pidada.
- PGS-is toodud nõue tagada koolikoht kõikidele õpilastele võrdsetel alustel ei toimi praktikas paljudes omavalitsustes erivajadustega laste puhul ja seda järgmistel põhjustel:
 - Omavalitsus ei lähtu kooli määramisel alati PGS-is toodud olulistest asjaoludest (muuhulgas põhjusel, et ligipääsetavaid koole ei ole kõikides omavalitsustes piisavalt): esmajärjekorras õpilase elukoha lähedus koolile, sama pere teiste laste õppimine samas koolis või vanemate soov. Omavalitsuse tasandil ei suudeta koolikoha määramisel piisavalt hinnata lapse erivajadust, mistõttu praktikas on erivajadustega laste vanemad sunnitud iseseisvalt oma lapsele sobivat kooli otsima. Lisaks, kuigi seaduse tasandil on vald või linn kohustatud kõigile oma piirkonna lastele kodulähedase koolikoha tagama, siis tihti ei pakuta määratud koolis lapsele vajalikku tuge või ei ole kooli keskkond füüsiliselt ligipääsetav. Seega on valdav olukord, kus erivajadustega laste vanemad on ebasoodsamas olukorras, kuna kaasava hariduse põhimõtted ei ole 100% koolides tagatud.
 - Koolikoha tagamise protsess ei ole alati lapsevanemate seisukohast läbipaistev ning neid toetav. PGS-i alusel on põhikool kohustatud võtma õpilaseks vastu kõik selleks soovi avaldavad koolikohustuslikud isikud, kellele see kool on elukohajärgne kool, kuid praktikas see nii ei toimi. Lapsevanemates tekitab segadust PGS-i säte, mille kohaselt teeb isiku õpilaste nimekirja arvamise otsuse kooli direktor, mistõttu pöörduakse koha saamiseks otse kooli poole. Tegelikult määrab elukohajärgse põhikooli omavalitsus, kasutades selleks üldjuhul haldussüsteemi ARNO. Omavalitsuse keskset süsteemist ei saa lapsevanemad alati kindlustunnet, et neile määratud kool on parim võimalik lahendus, kus on lapse arenguks vajalikud teenused ja ligipääs sisuliselt tagatud, ning sellest lähtuvalt on lapsevanemad probleemidega pöördunud nii õiguskantsleri kui ka Haridus- ja Teadusministeeriumi poole. See viitab asjaolule, et praktikas ei ole vanematele selgelt teada antud, milline on koolikoha määramise protsessi ja kontaktpunkt, kuhu oma muredega pöörduda, ning see avaldub väga teravalt just erivajadustega laste puhul.

- Eelnevast tulenevalt vajab koolikoha määramise protsessi üle tehtav riiklik järelevalve selgemat ja tõhusamat kommunikatsiooni. On ebaselge, millistel juhtudel ja kelle poole peab lapsevanem koolikoha määramise probleemide korral pöörduma.
- Koolidel ja koolipidajatel puudub info õppima tulevate õpilaste vajaduste kohta, mistõttu on keeruline vajalikke teenuseid planeerida. Ei ole selge, kas omavalitsused peavad arvestust enda territooriumil koolikohustuslikku ikka jõudvate erivajadustega laste üle, ning seetõttu ei toimu teadlikku ligipääsetavate koolikohtade planeerimist. Info Rajaleidjast saabuvate otsuste kohta ei jõua omavalitsustesse enne 1. klassi, samuti diagnoositakse mitmed hariduslikud erivajadused alles koolieas. Muu hulgas tähendab see, et täitmata on haridusseaduse §-s 7 toodud kohaliku omavalitsuse kohustus pidada puudega inimeste arvestust ja korraldada nende õpetamist.
- Tugisikuteenuste korraldus põhjustab palju arusaamatusi nii lapsevanemate, õpetajate kui ka haridusjuhtide hulgas. Tegemist on sotsiaalteenusega, mille kättesaadavusest ja rahastusest ei peaks sõltuma lapse haridusvõimalused. Seda probleemistikku auditeeris Riigikontroll ning selle lahendamiseks on algatatud valdkondadeülene erivajadustega laste tugisüsteemi reform.
- Õppematerjalid ei ole ühtlaselt kõigile ligipääsetavad ning neile ligipääsetavuse loomine on jäänud sageli lapsevanemate või tugipersonali kanda. PGS-is sätestatakse, et kool võimaldab põhiharidust omandaval õpilasel kasutada tasuta vähemalt kooli õppekava läbimiseks vajalikke õpikuid, tööraamatuid, töövihikuid ja töölehti, kuid ei täpsusta nende olemust. Haridus- ja teadusministri kehtestatud õpikutele, tööraamatutele, töövihikutele ja muule õppekirjandusele, õppekirjanduseretsenseerimisele ja retsensentidele esitatavad nõuded⁴⁶ sätestavad õppevara tehniliste nõuetena nende kaalu, osaliselt kirjasuurused ja paberi pinnaviimistluse, kuid ei nõua õppevara ligipääsetavust.
- Ligipääsetavad ei ole ka kõik digitaalsed õppeplatvormid, nt OPIQ, E-koolikott. Lisaks nägemisprobleemidega õpilastele on materjalidele ligipääsuga raskusi ka kuulmisprobleemidega õppijatel. Näiteks kuulmisabivahendiga ei ole võimalik aru saada klassis kuulatavatest helifailidest.
- Stuudium ja E-kool ei vasta veebi ligipääsetavuse standardile WCAG. Kuna tegemist on erasektori pakutava tarkvaraga, tuleks leida hoovad, mille abil riik saaks edaspidi suunata selliseid lahendusi ligipääsetavate ja kasutajasõbralike arenduspõhimõtete poole.
- Ligipääs kooli algab sinna viivast teekonnast, sh koolitranspordist, mille hankimisel on seni olnud peamiseks kriteeriumiks hind. Seetõttu on enamik Eestis kasutatavaid koolibusse ligipääsmatud ehk astmetega sisenemisega ning nii ei ole liikumise erivajadustega õpilastel võimalik koolitransporti kasutada. Samuti on oluline tellitava koolitranspordi ohutus (turvavööd, piisava suurusega bussid, seisukohtadeta sõit jms) ning peatuskohtade ohutus, sh ratastooliga sõitjatele (kas on ligipääs bussipeatusesse, kas on tagatud ohutus ja piisav ruum bussi ootamiseks jms). Positiivse näitena võib tuua AS Tallinna Linnatranspordi sel kevadel sõlmitud hankelepingu kolme uue ratastooliga kasutatava koolibussi ostuks⁴⁷.
- PGS-is on sätestatud nõuded infole (kooli vastuvõtu tingimused ja kord ning kooli üle haldusjärelevalvet teostavate asutuste kontaktandmed, kooli õppekava, põhimäärus, arengukava, kodukord ja õpilaskodu kodukord), mille kool peab veebilehe kaudu avalikustama. Loetus puudub info kooli ligipääsetavuse kohta, samuti puuduvad seaduses nõuded veebilehtede ligipääsetavuse kohta. HARNO poolt koolidele pakutav veebileheplatvorm ei ole

⁴⁶ Haridus- ja teadusministri 24. märtsi 2016. a määrus nr 13 „Õppekirjandusele esitatavad nõuded, õppekirjanduseretsenseerimisele ja retsensentidele esitatavad miinimumnõuded ning riigi poolt tagatava minimaalse õppekirjanduse liigid klassiti ja õppeaineti”. <https://www.riigiteataja.ee/akt/129032016001>

⁴⁷ Tallinna uute koolibusside hanke võitis Scania Eesti AS (14.04.2021) <https://majandus.postimees.ee/7224382/tallinna-uute-koolibusside-hanke-voitis-scania-eesti-as>

veel WCAG nõuetele vastav, aga arendatakse uut nõuetele vastavat platvormi. Suur hulk koole kasutab KOVTP platvormi, mis pärast viimast disaini uuendust vastab üldjoontes ligipääsetavusnõuetele.

- Arutelude käigus käsitleti Haridus- ja Teadusministeeriumi kaasava hariduse meetme (väikelahendused hariduslike erivajadustega (HEV) õpilastele) senist kogemust ning toodi esile järgmist:
 - Toetusmeede ei ole kõikide omavalitsusteni jõudnud, sest vähene teadlikkus ligipääsetavusest ei taga piisavat huvi käesoleva perioodi toetusvahendite ärakasutamiseks.
 - Toetust taotlenud koolid tõid esile, et toetuse taotlemine on liialt bürokraatlik, detailne ja töömahukas. Väikekoolid on toetuse eest tänulikud, kuid edaspidi nii mahukat bürokraatlikku protsessi ette võtta ei soovi.
 - Toetus on väikesemahuline ning ei lahenda ühegi kooli ligipääsetavust tervikuna.
- Tavaintellektiga erivajadustega noorte edasiõppimine kesk- ja kutsehariduse tasandil on raskendatud, sest neile ei ole loodud kõigiga võrdseid tingimusi edasiliikumiseks järgmisele haridustasandile. Gümnaasiumis jätkamine ei ole toetatud juhul, kui kodu lähedal puudub ligipääsetav haridusasutus, ja ka juhtudel, mil varasema haridustoe puudulikkuse tõttu ei ole riiklik õppekava 100% omandatud. Eelkõige puudutab probleem liikumise erivajadusega noori, kelle ainsaks võimaluseks keskhariduses jätkata on teha seda enda kodulähedases koolis, sest neil puuduvad võimalused liikuda iga päev kodukohast kaugemal asuvasse gümnaasiumisse. Seega katkeb näiteks haridustee juhul, kui liikumisprobleemidega noorel ei ole võimalik asuda kodust kaugemale keskharidust omandama, kuid kodulähedase kooli sisseastumislävend võib olla kõrgem tema tasemest.

Ettepanekud:

- Tuua ligipääsetavuse elukaare põhine käsitus koostatavasse haridusvaldkonna arengukavasse eesmärgiga anda valdkonnale selge sõnum teema olulisusest koos konkreetsete tegevustega olukorra parandamiseks programmide tasandil.
- Tuua ligipääsetavus PGS-i kui üks oluline element, mis tuleb tagada õppekeskkonnas. Selleks tuua ligipääsetavus selgelt esile üldhariduskooli alusväärtuste all (§ 3) ning viia ligipääsetavus turvalisuse ja tervisekaitsenõuete kõrval põhihariduse kättesaadavuse ning kooli direktori ülesannete ja vastutusvaldkondade hulka (PGS §-d 7 ja 71).
- Kaaluda munitsipaalkooli koolitusloa (PGS § 63) taotluse tingimuste koosseisu nõude lisamist, mille kohaselt peab kooli pidaja lisama koolitusloa taotlusele andmed kooli tegevusteks vajalike ruumide ligipääsetavuse kohta. Sama põhimõtte kajastada munitsipaalkooli koolitusloa kehtetuks tunnistamise alustes (PGS § 64 lg 1 punkt 1).
- Hoida ligipääsetavus koolivõrgu korrastamise toetusmeetmetes uuel struktuurivahendite perioodil prioriteetsena.
- Haridus- ja Teadusministeeriumil ning Sotsiaalministeeriumil analüüsida erinevate ligipääsetavuse ja tervisealaste nõuete koostoimet ja selgust ning võimalusi luua koordinatsioonimehhanism Terviseameti ja TTJA järelevalvete vahel, et tagada koolipidajatele selge ja mittekattuvate nõuete kogum.
- Kaaluda ligipääsetavuse ja kaasava hariduse nõuete kehtestamist ka kooli ümbrusele kas kohustuslikena või soovitusliku juhendina.
- Edendada ligipääsetavuse käsitlemist kooli sisehindamiste ja arengukava koosseisus.
- Planeerida süsteemsed tegevused, et parandada koolipidajate ja -juhtide teadlikkust ligipääsetavusest. Näiteks:
 - Haridusjuhtide arenguprogrammis ligipääsetavuse ja kaasava hariduse põhjalikum käsitus.

- Heade näidete süsteemne kogumine ja levitamine, näiteks tutvustada vaheldusrikkaid, läbimõeldud koolikeskkondi ja -arhitektuuri, kaaluda madalamates kooliastmetes ühetasapinnaliste hoonete eelistamist jmt.
- Heade näidete tunnustamine.
- Esmavajalike teenuste ringis, milleks haridus kindlasti on, tuleb julgustada omavalitsusi ligipääsetavuse põhimõtetest lähtuvalt planeerima. See tähendab, et koole tuleb luua asukohtadesse, kus koolitee on laste jaoks ligipääsetav nii jalgsi, jalgratta kui ka ühissõidukiga ning on ühtlasi turvaline ja jõukohane.
- Üleminekuperioodil ligipääsetavate koolihoonete ja kaasava hariduse rakendumiseni toetada omavalitsusi plaanide koostamisel ligipääsetavat ja kaasavat haridust edendava koolivõrgu arendamiseks, kuni kõikides elukohajärgsetes koolides on kaasava hariduse elluviimise võimekus tagatud.
- Haridus- ja Teadusministeeriumil töötada välja ja esitada määruse nr 28 uuendamisel Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumile ettepanekud ainult koolikeskkonna kohta kehtivate nõuete lisamiseks, sealhulgas:
 - Määrata ratastoolikohtade olemasolu kaldauditooriumides ja fuajeede astmikuga aladel.
 - Reguleerida müra vähendavate materjalide ja lahenduste kasutamine koolide avatud ruumis (koridorid, auditooriumid jm alad).
 - Töötada välja silmusvõimendite paigaldamise parameetrid, et võimaldada tavakoolis osaleda kuulmise erivajadustega õpilastel.
 - Kehtestada tugispetsialistide tööks vajalikele ruumidele nõuded, mis arvestaks nende töö spetsiifikat, nt individuaalne ja rühmanõustamine, privaatsus, heliisolatsioon, võimalused töö kohandamiseks tulenevalt õppija vajadustest ja vanusest.
 - Analüüsida ja teha ettepanekud muudes probleemide loetelus esile toodud aspektides.
- Kaaluda Vabariigi Valitsuse 30. mai 2013. a määruse nr 84 „Tervisekaitse nõuded koolidele“ (edaspidi *määrus nr 84*) § 11 (nõuded ruumide sisustusele) täiendamist, näiteks:
 - Iste peab olema alati liigutatav (st jäik koolipink ei tohiks enam lahenduseks olla) ning lauda peaks saama kasutada kõik sõltumata kasutatavast abivahendist (näiteks laua all peaks olema vaba ruum laua kasutamiseks eakohase ratastooliga).
 - Täiendada määruse nr 84 § 11 lõiget 2, et koolipinkide ja -laudade asetus ning õpperuumi seadmete paigutus võimaldaks kõigil, sh abivahenditega liikuvatel õpilastel ja õpetajal vabalt liikuda, ohutult läbi viia õppekavakohast tegevust ning puhastada õpperuume.
- Luua Eesti Hariduse Infosüsteemis (EHIS) võimalus koolihoonete ligipääsetavuse statistika kogumiseks.
- Arendada välja koolipidajate enesekontrolli abivahend, mis seob tervikuks erinevates õigusaktides kajastatud teemad ja lubab hinnata koolihoonete ligipääsetavust (nt ligipääsetavus ja tervisekaitse koos).
- Kaaluda võimalust PGS-is klassiruumide maksimaalse täituvuse määramiseks (soovituslikult 24), mis ei lähtuks ainult ruutmeetritest õpilase kohta, vaid ka õpetaja suutlikkusest kõiki õpetada ning õpilaste suutlikkusest klassi vaimses ruumis õppida.
- Täiendada määruse nr 84 §-s 7 toodud koolide õpperuumi pindala ja sisulisi nõudeid selliselt, et need arvestaksid tugiisikutega ning kasutatavate abivahenditega (nt tugiisikuga õppuri puhul eraldi ruutmeetrid tugiisikule, ratastoolis liikujale vajalik manööverdamisruum jmt).
- Analüüsida võimalusi, kuidas viia praktikaga kooskõlla PGS-is sätestatud koolikoha määramise kord ning tagada kohaliku omavalitsuse poolt ligipääsetavate ja sobivate tugiteenustega koolikohtade määramine erivajadustega lastele, mis vabastaks lapsevanemad praeguse ebamõistliku koormuse alt sobivate koolikohtade otsimisel.

- Sotsiaalministeeriumi ning Haridus- ja Teadusministeeriumi eestvedamisel alustatud erivajadustega laste reformi käigus lahendada koos tugisikute⁴⁸ määramisega ka koolikoha määramiseks vajaliku info kogumine ja jagamine, et lühendada lapsevanema ja õpilase teekondi ning vähendada halduskoormust. Sealhulgas:
 - On oluline, et kohalikus omavalitsuses oleks erivajadustega laste andmestik, mida on võimalik proaktiivselt kasutada sobivate koolikohtade määramiseks erivajadustega lastele.
 - Tugisiku teenuse korralduse puhul kaaluda, kas lapsed vajavad klassiruumis pigem pedagoogilise kompetentsiga abiõpetajat, kes suudab olla toeks õppetegevustes nii õpetajale kui ka kõigile klassi lastele, või konkreetset last abistavat tugisikut, kelle ettevalmistus kehtiva sotsiaalhoolekande seaduse järgi ei nõua pedagoogilist kompetentsi.
- Teavitada lapsevanemaid selgelt riikliku järelevalve korrast ja kontaktidest, et lapsevanematel oleks üheselt arusaadav, kuidas määratakse koolikoht ja kuhu tõrgete korral abi otsimiseks väljaspool omavalitsust pöörduda.
- Selgitada välja, kas ja millised andmed erivajadustega laste kohta on koolipidajatel olemas ning leida võimalused kasutada andmeid kohaliku omavalitsuse territooriumil ligipääsetavate koolikohtade planeerimiseks.
- Lisada ligipääsetavusnõuded haridus- ja teadusministri 24. märtsi 2016. a määrusesse nr 13 „Õppekirjandusele esitatavad nõuded, õppekirjanduseretsenseerimisele ja retsensentidele esitatavad miinimumnõuded ning riigi poolt tagatava minimaalse õppekirjanduse liigid klassiti ja õppeaineti“.
- Kehtestada digitaalsetele õppeplatvormidele WCAG standardi järgimise nõue.
- Edendada koolitranspordi hangetes madala sisenemisega veeremi hankimist, mis oleks kõikidele õpilastele ligipääsetav.
- Lisada PGS-i nõudena kooli ligipääsetavuse olukorra kirjeldamine kooli veebilehel koos vastava kirjeldustõlkega.
- Kaaluda koolide veebilehtede WCAG standardi kohustuse laiendamist kogu veebilehele (praegu kehtib ligipääsetavuse nõue vaid üldinfo, sealhulgas vastuvõtuinfo, asukoha ja kontaktandmete avaldamise kohta).
- Kaasava hariduse edendamise meetme ehk väikelahendused HEV-õpilastele uueks perioodiks parandamiseks kaaluda järgmisi võimalusi (mh jätkates tegevusi, mis on nimetatutest eelmisel rahastusperioodil juba tehtud):
 - Teadlikkuse suurendamise tegevuste (infopäevad, koolitused, juhendmaterjalid) kavandamine osana meetmega seotud tegevustest.
 - Kaasata järgmise rahastusperioodi meetme loomisse laiem ring spetsialiste (nt Eesti Puuetega Inimeste Koda, TTJA, Arhitektide Liit, toetuse saanud jt).
 - Liikuda väikeste summade jaotamiselt terviklahendustele (n-ö uksest peab sisse saama, mis on eeldus kõikidele muudele tegevustele hoones sees).
 - Kuigi meetme rahalised piirangud lähtuvad kõigile võrdsest jaotuse põhimõttest, jääb tulemusena osa rahast kasutamata. Samas koolid, kelle valmisolek ja vajadus kohendusteks on suurem, ei saanud rohkem tuge. Meede võiks järgmises voorus olla paindlikum ja rohkem vahendeid võiks suunata sinna, kus on suurem valmisolek kaasavasse haridusse panustada.
 - Kaaluda võimalust suurema vajaduse korral võimaldada taotlelda rohkem vahendeid.
 - Kaaluda taotlemis- ja aruandlusprotsessi lihtsustamist taotlejatele.
 - Lisada abikõlbliku tegevusena ligipääsetavuse auditi tellimine, mille tulemusi saaks EHIS-is kajastada. Meetme raames võiks järgnevatel aastatel olla koolid TTJA fookuses, mis aitaks hoonete ligipääsetavuse tulemust parandada.

⁴⁸ Tugisikuteenus on kohaliku omavalitsuse korraldatav ja rahastatav teenus. Aastatel 2015-2022 on omavalitsusüksused saanud kasutada ESF lisavahendeid teenuse arendamiseks ja pakkumiseks, alates 2023. a on teenus täielikult omavalitsusüksuse korraldada ja finantseerida.

- Teatud erivajadustega õppurid vajavad haridustasemetel vahel liikumise toetamiseks konkurentsipõhisele haridussüsteemile alternatiivset, erivajadustest lähtuvat lähenemist. Mittediskrimineerimine ei tähenda ühesuguste standardite kehtestamist kõikidele õpilastele, vaid erivajadusega arvestamist ja tingimuste kohandamist. Selleks analüüsida põhjalikult praegust olukorda põhiharidusest kesk- või kutseharidusse liikumisel, mh järgmisi aspekte:
 - Tavaintellektiga erivajadusega lapse üleminek kesk- või kutseharidusse talle kohandatud lävendite/katsete alusel, et vältida diskrimineerimist tavakonkurentsis.
 - Koduläheduse põhimõtte arvestamine erivajadustega õppijate kesk- ja kutseharidusse üleminekuks ehk võimalused asuda keskharidust omandama väljaspool tavakonkurssi.
 - Puudega inimeste osaluse suurendamiseks eri eluvaldkondades spetsiaalsete lisakohtade loomine gümnaasiumiõppesse, mis küll lähtuks koolile sobilikest akadeemilistest lävenditest ja võimekusest, kuid edendaks puudega inimeste haridust.
 - Võrdsete konkursitulemuste korral erivajadusega õpilaste eelistamine.
 - Koolide kvaliteedinäitajates erivajadusega õpilaste arvu ja neile loodud õppetöös osalemise võimaluste hindamine (sotsiaalse vastutustundlikkuse arendamine koolides), mis muu hulgas seondub eespool toodud soovitusel edendada teema käsitlemist koolide arengukavades.

9. KULTUUR

Kultuurivaldkonna analüüs lähtus rakkerühma aluspõhimõttest, et ligipääsetavas ühiskonnas on kogu elanikkond elu- ja infokeskkonda kaasatud ja kõikidele inimestele olenemata nende vanusest või tervislikust seisundist on tagatud võrdsed võimalused ühiskonnelust osa võtta ja end teostada.

Kultuuri valdkonna analüüsis keskenduti eri võimetega inimeste suutlikkusele kultuuris osaleda ning sellest tulenevalt suutmissurvele, mis kajastub erinevates kultuuriteenustes. Teiseks lähtepunktiks oli teenuse terviklik käsitlus, mille raames käsitleti teenuste terviklikku teekonda nii kasutajate vaatest kui ka kogu süsteemi toimimise võrgustikku. Olulise aspektina käsitleti võimalusi nii kultuuri luua kui ka osaleda pealtvaatajana. Kasutajakogemuse terviklikkust analüüsi kolmest olulisemast perspektiivist: informatsioon ja kommunikatsioon, füüsiline ligipääs ja ligipääs sisule.

Peamised probleemid:

- Äsja kehtivuse lõpetanud „Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020“ ei toonud ligipääsetavust kultuurivaldkonnas esile olulise läbiva põhimõttena. Senine käsitlus on olnud erivajadustega inimeste keskne ega võta arvesse ligipääsetavuse laiemat elukaare kontseptsiooni. Kuna arengukavas toodud põhimõtetele ei ole järgnenud konkreetseid tegevusi ega rahastust, on praktikas vaid üksikud tegevused lahendatud ligipääsetavalt ning näited kõikidele kasutajatele mõeldud kultuurisündmustest on üksikud⁴⁹. Uue „Kultuuri arengukava 2021-2030“ koostamise ettepanek toob ühe läbiva põhimõttena sisse kultuuri ligipääsetavuse kõikidele sihtrühmadele, mistõttu on loodud eeldused, et uus arengukava toob teema esile koos vastavate tegevussuundadega.

⁴⁹ Ainsa nüüdisaegse ligipääsetavuse kontseptsiooni positiivse näitena saab tuua Meremuuseumi Paksu Margareeta hoonet ja ekspositsiooni, mis võtab arvesse kõikide kasutajate ligipääsetavust elukaare üleselt.

- Kuna ligipääsetavus ei ole siiani olnud arengudokumentides ühe prioriteedina nimetatud, ei peegeldu see ka valdkondlikes õigusaktides ega rahastamispõhimõtetes.
- Riigil ei ole ülevaadet selle kohta, kui suur osakaal kultuurihoonetest vastab ligipääsetavuse nõuetele. Kohalike omavalitsuste ehitus- ja kasutuslubade väljastamise praktika ei ole üle Eesti ühtlaselt järginud ligipääsetavuse nõudeid. Määruse nr 28 alusel hakkas TTJA regulaarset järelevalvet tegema alates 1. jaanuarist 2019. a, mistõttu on kultuurirajatistes ja -hoonetes probleeme määruse nõuete täitmisega.
- Puudub ülevaade ja regulaarselt ei koguta statistikat selle kohta, mis on ligipääsetavuse sihtrühmade (sh eriti erivajadustega inimesed ja eakad) kultuuri tarbimise osakaal. Nt kultuuriasutuste külastamise puhul kogutakse üldist statistikat rahvastiku kohta, mis ei võimalda saada ülevaadet erivajadustega inimeste kultuuris osalemisest.
- Ligipääsetavuse rahastus on valdavalt projektipõhine ja seega ka ebaühtlane. Kuna puudub ühtne rahastusallikas ligipääsetavusega tegelemiseks, tegeletakse teemaga projektipõhiselt ning juhul, kui selleks on õnnestunud saada vahendid. Seetõttu on ligipääsetavad üksikud objektid või sündmuse osad, kuid puudub kogu teekonnapõhine ligipääsetavus (alates reklaamist, piletimüügist kuni koju tagasi jõudmise ja järelkajastusteni).⁵⁰
- Teadlikkus ligipääsetavusest on vähene ning valdkonnas on palju eelarvamusi (nt ligipääsetavus on alati kallis), sest ligipääsetavus ei ole teemana nähtav ja seda ei kajastata. Samuti nähakse ligipääsetavust peamiselt erivajadustega inimeste kesksena ning teadvustamata on kasutajate ja klientide potentsiaal, mis kaasneb elukaarepõhise ligipääsetavuse käsitlusega: suure osa Eesti ühiskonnast moodustavad lapsed, eakad ja erivajadustega inimesed, kes on kõik huvitatud kultuuri tarbimisest ja selles osalemisest.
- Eksperditeadmisi ligipääsetavuse kohta ei ole valdkonnas palju, sellekohane nõustamise pakkumine turul on vähene. Puudulik on info selle kohta, kust on võimalik tellida teenuse auditeerimist ja testimist (nt veebileht või liikumisteed).⁵¹
- Info kultuurisündmuste ja kultuuris osalemise võimaluste kohta ei ole tihti ligipääsetav, mis tähendab seda, et asutuste veebilehtedel ei ole kajastatud infot sündmuse või hoone ligipääsetavuse kohta ning asutuste veebilehed ei vasta veebi ligipääsetavuse standardile WCAG, mis võimaldaks erivajadustega inimestel veebilehte kasutada. Isegi kui ligipääsetavus on tagatud, on info väga killustunud ning asutused jagavad seda ebaühtlaselt.
- Kultuuriarendajatel ja -korraldajatel puuduvad toetavad töövahendid, mis valdkonna eripärasid arvesse võttes aitaks süsteemselt luua kõiki kaasavaid võimalusi ja sündmusi. Eesti keeles on juba olemas mitu juhendmaterjali, kuid kultuurispetsiifilisi on vähe, need on killustunud ning ei aita teekonda tervikuna hallata ja kujundada. Nt „Kultuur kõigile“ on soome keelest tõlgitud raamat, aga see ei ole praegu kohandatud eesti kultuuriruumi ja määruste jaoks, mis ajas muutuvad⁵¹.
- Kultuuriülekanalid ja -uudised ei ole ligipääsetavad, mida on täpsemalt käsitletud rakkerühma audiovisuaalmeedia arutelude aruandes⁵².
- Klientidega otseselt kokkupuutuv personal ei ole koolitatud suhtlema ja toetama kõiki külastajaid, eriti on puudu klienditeeninduse põhimõtetest, mis puudutavad erivajadustega külastajaid.

⁵⁰ Positiivse näitena võib tuua hiljutise muuseumide kiirendi taotlusvooru, mille raames mitmed muuseumid vaatasid üle oma teenuste ja ekspositsiooni ligipääsetavuse elukaare põhiselt ja kõikidele kasutajatele.

⁵¹ MTÜ Kakora kodulehel avaldatud ligipääsetava ja mitmekülgse sündmuse korraldaja käsiraamat.

<http://kakora.sarasyi.com/?page=14&lang=et>

⁵² Andres Jõesaar 2020 „LIGIPÄÄSETAVUSE RAKKERÜHM Audiovisuaal- ja online meedia alateema. Lõpparuanne“.

<https://riigikantselei.ee/media/864/download>

- Väga vähe tähelepanu pööratakse hoiatustele, mis annaksid inimestele teada sellest, et teos, näitus, film vm võib tekitada traumeerivate kogemuste taasläbielamist või kutsuda esile teatud haigusseisundeid. Praegused hoiatused rõhutavad vanust, aga sisuhoiatusi ei kasutata (nt filmide puhul).
- Kuna ligipääsetavus ja ekspositsiooni kogetavaks muutmine kõikide kasutajate jaoks ei ole prioriteet, siis peegeldub see ka teatrite, muuseumide, kontserdisaalide jm kultuurihoonete sisemistes lahendustes. Levinud on järgmised tüüpilisemad ligipääsetavuse põhimõtete vastu eksimused:
 - Muuseumide tegevuse loogikas on esimesele kohale seatud kunstiline kontseptsioon, mis väga tihti on vastuolus ligipääsetavuse põhitõdedega. See tähendab, et muuseumide jaoks on prioriteetsed museaalide säilitustingimused ning kuraatori positsioon ja näituse sisu, kus esteetika on pigem kontseptsiooni kui kasutusmugavuse teenistuses. Üldjuhul on näitusesaalid kontseptuaalselt hämarad, mistõttu on nähtavus eksponaatide ja vitriinide vahel halb.
 - Teatri- ja kinosaalid on pimedad ning saalist lahkumine ja seejärel tagasipöördumine on kõigile komplitseeritud.
 - Puudub oskus kasutada kõikidele loetavat ja nähtavat kirja nii juhatavatel siltidel kui ka ekspositsioonide kuvamisel või muudes tekstides, mida külastajad peavad lugema. Seetõttu kasutatakse enamasti vähekontrastseid toone (hall-hallil lahendused) ning liialt väikest või halvasti loetavat kirjastiili. Vähe on kasutusel kõikidele mõistetavaid ja lihtsaid piktogramme, puudub praktika tähistada ruumis olevaid elemente punktikirjas (ekspositsioon, korruste numbrid jm).
 - Väga palju kasutatakse nn hall-hallil lahendusi ka ruumis, st halli keskkonda asetatakse hall objekt, hallile taustale hall kiri.
 - Ettevalmistava töö käigus analüüsitud kultuuriobjektidel on kasutusel palju klaaspindasid, millel kuvatav info on tihti väga hele ning jääb peegelduse tõttu halvasti loetavaks.
 - Suuremates ruumides, eeskätt näitusesaalides ja pikemates koridorides, on väga vähe istumisvõimalusi, puudu on ligipääsetavatest selja- ja käsitoega istepinkidest, mis arvestaks nii erinevate eärühmade kui ka erivajadustega inimeste vajadusi.
 - Ekspositsioonide ja muude elementide nähtavuskõrgused on arvestatud täiskasvanud inimese järgi, kuid see ei sobi ratastoolikasutajatele ja lastele.
 - Kombatavaid lahendusi on ekspositsioonides väga vähe.
 - Enamasti puuduvad juhtrajad vaegnägijatele.
 - Teatrite ja kontserdisaalide puhul on enamasti täitmata määruse nr 28 nõuded, mis näeb ette vähemalt kaks ratastoolikohta 60 istekoha kohta. Need kohad peaksid olema saalis eri kohas ja eri tasanditel. Praktikas on ratastoolikohti normist vähem ning neid ei ole eri tasanditel ega piirkondades. Koht jäetakse enamasti esiritta nurka, mis on üks kõige kehvemaid kohti vaatamiseks. Määrusega nr 28 nõutakse lisaks ka abistaja istmeid, mida samuti alati ei ole. Määrus ei nõua lahendusi teistele liikumisprobleemidele, nt kargud, abivahenditega liikumine, juhtkoerad, millega ridade vahele liikuma ei mahu. Ajutistel tribüünidel ligipääsetavad kohad üldjuhul puuduvad.
- Eesti Filmi Sihtasutuse (EFI) pakutav subtiitrite ja kirjeldustõlke loomise toetus ning viimati tõstetud toetusprotsent on väga hea algus. Paraku ei ole tõlke toetusega kaasas nõuet, et

tõlkeviisid peavad olema valmis filmi esilinastuseks, mistõttu valmib tõlgitud versioon sageli alles siis, kui film hakkab juba kinokavadest välja minema.

- Kuna ligipääsetavus ei ole valdkonnas ühe prioriteedina sõnastatud, ei ole asutustes ligipääsetavus mitte ühegi spetsialisti vastutusvaldkonnaks, mistõttu sellega ei tegeleta süsteemselt, vaid siis, kui on aega ja huvi. Tihti jääb see ülesanne pedagoogile või kuraatorile, kuid nad ei ole vastavalt koolitatud ning nende fookuses on pigem sisuloomine. Vanemuises ja Tartu Kunstimuuseumis on see hea näitena asutuse juhi eestvedada, mistõttu saab teema tähelepanu juba varasest planeerimisfaasist.
- Infomaterjal on praegu muuseumides, näitustel, teatrites ja teistes kultuuriasutustes enamasti juba mitmes keeles kättesaadav, kuid erinevate meelte kaudu kogetavat materjali (sündmuste kavad, ekspositsiooni tutvustused jne) on suhteliselt vähe. Väga vähe kasutatakse ka lihtsustatud keelt, esemelist või piltkommunikatsiooni, mis oleks lihtsamini arusaadav kõigile sihtrühmadele. Ligipääsetava tõlke loomine on erivajadusega inimese organiseerida (nt viipekeele tellimine kurtide poolt), mitte kultuurikorraldaja läbimõeldud teenuse loomulik osa.

Ettepanekud:

- Viia ligipääsetavuse elukaarel põhinev käsitlus koostatavasse „Kultuur 2030“ arengukavasse ning näha programme tasandil ette konkreetseid tegevusi ja mõõdikud ligipääsetavuse edendamiseks. Kultuuriministeeriumil arvestada uute riigi teenuste loomisel või olemasolevate ümberkujundamisel ligipääsetavuse põhimõtetega.
- Täiendada erinevaid kultuuri puudutavaid õigusakte ligipääsetavuse laiapõhjalise käsitlusega. Täienduste eesmärk on kehtestada läbivalt põhimõte, et kultuurist osa saamine ja kultuuri harrastamine peab olema ligipääsetav kõikidele inimestele olenemata nende vanusest ning püsivast või ajutisest erivajadusest.
 - Täiendada muuseumiseadust elukaarel põhineva ligipääsetavuse ja kaasava ekspositsiooni käsitlusega.
 - Analüüsida võimalusi seada kõikidele riigieelarvest tegevustoetust saavatele muuseumidele eesmärk liikuda kaasavate ekspositsioonide poole, millega on võimalik suhelda teistsugusel viisil kui ainult vaadates, näiteks interaktiivsed ja katsutavad eksponaadid.
 - Analüüsida võimalusi seada riiklikult rahastatud etendusasutustele eesmärgiks pakkuda repertuaaris olevate lavastuste osal etendustel kirjeldustõlget ja vaegkuuljatele vajalikke lahendusi etendustest osasaamiseks.
 - Täiendada etendusasutuste seaduse § 12 punkti 1 loetelu alapunktiga, mille kohaselt teavitab etendusasutus avalikkust etendusest või kontserdist, esitades ka info teose ligipääsetavuse kohta.
- Siduda erinevate riiklike toetuste andmine ligipääsetavuse kriteeriumiga, mille eesmärk on tagada, et riiklike vahendite taotlemisel ja eraldamisel on toetuse eest loodav võimalikult paljudele kasutajatele ligipääsetav. Kaaluda rahastuspõhimõtetes ligipääsetavuse kriteeriumi sissetoomist, sh Eesti Kultuurkapitali sihtkapitalide põhimõtetes, Kultuuriministeeriumi ja teiste rakendusüksuste (Integratsiooni Sihtasutus, Eesti Rahvakultuuri Keskus) toetusmeetmetes.
- Analüüsida võimalusi koguda kultuuriasutuste ligipääsetavuse statistikat, mille eesmärk on omada ülevaadet teatrite, muuseumide, kontserdisaalide jm hoonete ligipääsetavuse olukorrast ja seada eesmärgid ligipääsetavuse suurendamiseks.

- Leida võimalused lisada üleriigiliste küsitluste koosseisu küsimus(ed) erinevate kasutajarühmade (nt erivajadustega inimesed, erinevad vanuserühmad, erinevast rahvusest inimesed jt) kultuuri tarbimise kohta.
- Analüüsida võimalusi anda kultuuri valdkondlikele arenduskeskustele ning ministeeriumi partnerorganisatsioonidele ülesanne arendada ligipääsetavat kultuuri, et erivajadustega inimeste kultuuris osalemine ja kultuuri tarbimine muutuks kogu kultuuri loomulikuks osaks, mitte ei oleks paralleelselt arendatav tegevus.
- Rahaliste võimaluste olemasolul luua kultuuriasutustele võimalused taotleda vahendeid ligipääsetavuse auditite läbiviimiseks nii hoonete füüsilise ligipääsetavuse kui ka sündmuste sisulise ligipääsetavuse analüüsimiseks. Kaaluda võimalust, et Kultuuriministeerium tellib kõigile oma haldusala avalik-õiguslikele riigiasutustele ja sihtasutustele ühise ligipääsetavuse auditi oma aastase uuringute plaani raames. Toetada on vaja ligipääsetavuse analüüsi ja nõustamise teenuse arendamist, et asutustel oleks võimalik tellida (tasulist) teenust projektide algaasis.
- Rahaliste võimaluste olemasolul luua kultuuri ligipääsetavust arendav toetusmeede, mille abil olemasolevat olukorda saaks märgatavalt parandada.
- Riiklikult on oluline parandada teadlikkust kultuuri ligipääsetavusest. Teadlikkuse suurendamiseks ja teema põhjalikumaks käsitlemiseks tuleb toetada ligipääsetavuse nähtavaks tegemist kultuuris:
 - Valida ligipääsetavus Kultuuriministeeriumi teema-aastaks. Kõigi muude teema-aastate korraldamisel teadlikult rõhutada ligipääsetavuse laiapõhjalist käsitlust ja lähtuda sellest.
 - Võtta ligipääsetavuse alast tegevust arvesse kultuurisõbra tunnustuse jagamisel.
 - Toetada riiklikult ligipääsetavuse esiletoomist kommunikatsioonis ja reklaamis, viidates läbivalt nii tekstiliselt kui ka visuaalselt sellele, et kultuuri tarbima ja looma on oodatud kõik inimesed sõltumata nende suutlikkusest ja muudest omadustest. Riigi tasandil tuleks teadlikult mitmekesistada väljastatavaid eri meeltega vastuvõetavaid sõnumeid.
 - Üleriigilised riigi toetusega (suur)üritused on hea võimalus luua võimalused ligipääsuks erinevatele ühiskonnarühmadele nii esinejatena kui ka pealtvaatajatena.
 - Muu hulgas on oluline muuta ligipääsetavuse teema nähtavaks osalemise näitamise kaudu. Selleks tuleb teadlikult ja sihipäraselt kaasata erivajadustega inimesi osalema ka esinejatena. Selle saavutamiseks leppida kokku suurürituste esialgne loetelu (nt laulu- ja tantsupidu, Vabariigi Presidendi 24. veebruari vastuvõtt jne), mille raames riik soodustab ligipääsetavust nii osalejate kui ka pealtvaatajate seas.
 - Ligipääsetavuse heade lahenduste tunnustamiseks lisada vastav alakategooria juba laia kõlapinda omavatele auhindadele nagu muuseumi-, teatri-, arhitektuuri-, disainiauhinnad.
- Kultuuriministeeriumil algatada heade näidete ning parimate kogemuste kogumine ja jagamine.
- Töötada välja juhised, mille alusel on kultuuriasutustel võimalik oma veebilehel tagada ühtne ligipääsetavuse info nii hoone kui ka sündmuse füüsilise ja sisulise ligipääsetavuse kohta. Kui hoone (või mõni selle osa) ei ole ligipääsetav, peaks see olema samuti selgelt teada antud, et maandada võimalikke hilisemaid probleeme. Riikliku rahastuse korral peaks sellise info levitamine olema alati nõutud ja eelarvestatud.
- Edendada kultuuriasutuste veebilehtede ja digitaalsete teenuste vastavusse viimist veebi ligipääsetavuse standardiga WCAG.
- Kaaluda juhiste ja tööriistade väljatöötamist kultuuriasutustele, mille abil on igal asutusel võimalik parimaid tavaid arvestades välja töötada ligipääsetavuse plaan.

- Kultuuriasutuste koolitamisel võtta fookusesse personali teadlikkuse suurendamine erinevate klientide vajadustest ja erivajadustega arvestamisest (sh arvestades ka intellektipuuete, autismi jm seisundeid, kultuurierinevusi).
- Lisada ligipääsetavuse baasoskuste teema järgmiste spetsialistide kutsestandarditesse: kultuurikorraldaja, kujundaja, raamatukoguhoidja jne.
- Teha kõrgkoolidele ettepanek lisada ligipääsetavuse baasõpe järgmiste koolide kultuurivaldkonda puudutavatesse õppekavadesse: Eesti Kunstiakadeemia, Eesti Muusikaakadeemia, Tallinna Ülikool ja Tartu Ülikool.
- Töötada koostöös valdkonna esindajatega välja ning rakendada sisuhoiatuste süsteem, mis aitaks kultuurikorraldajatel iga sündmust planeerides läbi mõelda, kas selle sisu sobib kõigile ning kuidas vaatajaid sobimatust sisust võimalikult delikaatselt teavitada. Sisuhoiatused peaks olema pigem üldsõnalised, aga kindlate märksõnadega.
- Toetada pingevabade ja tunnetussõbralike lahenduste loomist autismispektri häirega inimestele (nt spetsiaalsed kinoseansid⁵³). Nendeks lahendusteks soovitatakse maandada sensoorseid ärritajaid (nt valgus ja heli tasemaks), pakkuda liikumisvabadust jmt.
- Kultuuriministeeriumil töötada välja ja esitada määruse nr 28 uuendamisel Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumile ettepanekud kultuurihoonete kohta kehtivate nõuete täiendamiseks või uute lisamiseks.
- Lisada Eesti Filmi Instituudi toetuse andmise tingimustesse nõue, et subtiitrid ja kirjeldustõlge peavad valmima filmi esilinastuseks.

10. SPORT

Spordi valdkonna analüüsis keskenduti eri võimetega inimeste suutlikkusele spordis osaleda ning sellest tulenevalt suutmissurvele, mis kajastub erinevates sporditeenustes, ning otsiti võimalusi, kuidas muuta teenuseid erinevatele inimestele kasutatavamaks. Spordivaldkonna käsitlemisel oli oluline aspekt vaadelda nii võimalusi sporti teha kui ka osaleda pealtvaatajana. Kasutajakogemuse terviklikkust analüüsiti kolmest olulisemast perspektiivist: informatsioon ja kommunikatsioon, füüsiline ligipääs ja ligipääs sisule.

Peamiste probleemidena toodi esile teenusepakujate vähest teadlikkust ligipääsetavuse teemadest, ebaühtlast ja projektipõhist rahastust, info ligipääsmatust. Olulise tõdemusena jäi kõlama, et teadvustamata on asjaolu, et suur osa erivajadustega inimesi on võimelised paljusid spordialasid harrastama, kuid vajavad selleks sageli juhendajat. Eraldi probleemide võrgustiku moodustavad füüsilise ligipääsetavusega seonduvad teemad, mis tähendab, et paljud spordirajatised ja -hooned ei arvesta erivajadustega külastajatega.

Puudega inimeste nähtavus spordis on väike, mida ilmestab senine inimeste eraldi kohtlemise praktika, mis on väljendunud näiteks eraldi spordialaliitudes, treeningutes jm. Selle tulemusena ei käsitleta erivajadustega inimesi alati tavaühiskonna osana ning osalejaskond näib kitsana. Nähtamatuse probleemi ilmestavad ka reklaamis ja kommunikatsioonis kasutatavad sõnumid, sh pildikeel, kus sportimas näidatakse vaid heas füüsilises vormis inimesi.

⁵³ Hea näide: kaasava kino veebileht Suurbritannias (www.inclusivecinema.com). Sel lehel on soovitusi nii vaegkuuljatele, -nägijatele, dementsusega, autismiga, vaimupuudega külastajatele, samuti erivajadusega inimeste hooldajatele mõeldud seansside kohta.

Peamised probleemid:

2015. aastal kinnitatud „Eesti spordipoliitika põhialused aastani 2030”⁵⁴ määrab kindlaks spordivaldkonna arengu ning seab kaasamise üheks väärtuseks. Samuti nähakse ette erivajadustega inimeste kaasamist sporti mitmekülgsede võimaluste kaudu. Sporti puudutavate arutelude käigus toodi esile ja leidsid kinnitust järgmised ligipääsetavuse probleemid:

- Kuigi spordiseaduse § 2 kohaselt on spordi korraldamise ja edendamise ülesandeks kogu rahva kehalise ja vaimse vormi ning sportliku eluviisi edendamine, siis ei sisalda seadus eraldi viiteid ligipääsetavusele ega kõikide inimeste kaasamise põhimõtteid. Seaduse muutmisel kaaluda spordi ligipääsetavuse põhimõtte tugevamalt esiletoomist.
- Positiivsena saab nimetada viimastel aastatel alustatud erivajadustega inimeste sportimist edendava katusorganisatsiooni reformi, mille eesmärk on alaliitude tasandil erivajadustega inimeste sportimise ühendamine tavašpordiga ja senisest suurem liikumisharrastuse edendamine.
- Kuigi erivajadustega inimeste vajadused on nimetatud spordipoliitika põhialustes, siis eesmärkide elluviimiseks mõeldud spordiprogrammis 2021–2024⁵⁵ ei ole läbivalt kirjeldatud spordi ligipääsetavuse põhimõtteid, mis annaks selge sõnumi, et sport ja liikumisharrastus on kõikidele. Erivajadustega inimeste puhul on konkreetse tegevusena ette nähtud katusorganisatsioonide tugi, kuid ei ole nimetatud, et puudega inimeste spordi ja liikumisharrastuse koordineerimine ja rahastamine on liikunud Sotsiaalministeeriumist Kultuuriministeeriumi vastutusalasse ning algatatud on katusorganisatsioonide reform. Tegevusi on ette nähtud lastele ja noortele, kuid laiem ring elukaarepõhiselt vaadeldud erivajadustega inimestest (nt eakad, ajutise tegevuspiiranguga inimesed) ei ole spordiprogrammi tegevuste keskmes.
- Hästi on välja kujunenud paraolümpialiikumine tänu eraldi organisatsioonile ja järjepidevale rahastusele. Lähiaastatel tuleb tähelepanu pöörata erivajadustega inimeste liikumisharrastuse edendamisele, mis lubab kaasata suuremat osa inimesi kui võistlussport. Sellele on antud eeldused paraolümpia katusorganisatsioonis ellu viidud reformiga ja riigi rahastuse suurendamisega.
- Riigil on ülevaade selle kohta, kui palju on erivajadustega inimestele erinevaid sportimisvõimalusi ning kui palju spordirajatistest on ligipääsetavad, kuid andmestiku kvaliteet on kõikum.
- Spordiprogrammis ei ole välja töötatud mõõdikuid, mis võimaldaksid erivajadustega inimeste sportimise ja liikumisharrastuse arengut mõõta.
- Treenerite koolitamisel ei ole praegu baasoskuste seas erivajadustega inimeste sportimise põhimõtteid ning teema ei peegeldu kutsestandardites. Alustatud on koostööd Eesti Paraolümpiakomitee ja Eesti Eriolümpia ning Spordikoolituse ja -teabe SA ja Kultuuriministeeriumi vahel, et treenerite koolitus- ja kutsesüsteemi vastavalt täiendada.
- Ligipääsetavuse rahastus on valdavalt projektipõhine ja seega ka ebaühtlane ning sõltub palju kohalike puudega inimeste ühenduste rahastusest ja initsiatiivist. Praegu puudub ühtne riiklik

⁵⁴ Eesti spordipoliitika põhialused aastani 2030 <https://www.riigiteataja.ee/akt/320022015002>

⁵⁵ Spordiprogramm 2021–2024,

https://www.rahandusministeerium.ee/system/files_force/document_files/201001_spordiprogramm_2021_2024_eelnou.pdf?download=1

rahastusallikas, et tegeleda ligipääsetavuse probleemide lahendamise ja võimaluste avardamisega (nt taristu ligipääsetavaks muutmise toetus või muud tegevustoetused). Ükski olemasolev meede ei nõua ligipääsetavuse tagamist.

- Tulenevalt eelnevast on spordivaldkonnas palju vaeleusaamu ning erivajadustega inimeste liikumisharrastuse vähesed arengu tõttu saadab teemat kasiin teadlikkus paljude osaliste seas. Ühiskonnas puudub laiem teadlikkus, et tervisesporti saab harrastada enamik erivajadustega inimesi koos saatjaga või abivahendeid kasutades. Kuna erivajadustega inimesed on spordis vähem nähtavad, siis taastoodab see stereotüüpeid arusaamu nii valdkonna spetsialistide (treenerid, spordiklubide omanikud) kui ka kaassportijate seas. Seega laiemalt tähtsustatakse ligipääsetavust vähe ning põhimõtteid rakendatakse ebaühtlaselt ja peamiselt teevad seda erivajadustega inimeste organisatsioonid või üksikud teadlikumad kohalikud omavalitsused ja spordiorganisatsioonid.
- Erasektori sporditeenuseid pakkuvate ettevõtete rühmatreeningud üldjuhul erivajadustega inimestele või eakatele mõeldud ei ole, erivajadustega inimesi ei kaasata tavatreeningutesse ning puuduvad ligipääsetavad rühmatreeningud, kus juhendatakse isiklikest vajadustest lähtuvalt. Hetkel toimuvad sellised treeningud pigem isalgatuslike rühmade kaudu. Heaks näiteks on MyFitnessis toimuvad kurtide rühmatreeningud⁵⁶ või koostöös Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskusega toimuvad treeningud intellektipuudega rühmadele.
- Info spordiürituste ja sportimisvõimaluste kohta ise ei ole tihti ligipääsetav, mis tähendab seda, et asutuste veebilehtedel ei ole kajastatud infot ürituse või hoone enda ligipääsetavuse kohta ning asutuste veebilehed ei vasta veebi ligipääsetavuse standardile WCAG, mis võimaldaks erivajadustega inimestel veebilehte kasutada. Isegi kui ligipääsetavus on tagatud, on info väga killustunud ning asutused jagavad seda ebaühtlaselt. Näiteks info ligipääsetavate sportimisvõimaluste kohta levib pigem suust suhu kogemuste pinnalt, mitte teadlikult ja korraldajate poolt levitatuna.
- Spordivõistlustel on probleeme info edastamise eri viiside vähesusega. Oluline on, et infot esitataks nii heliliselt kui ka kirjalikult, mis võimaldab seda jälgida rohkematel inimestel.
- Kultuuri ja sporti arendavatel ja korraldavatel spetsialistidel puuduvad toetavad töövahendid, mis valdkonna eripärasid arvesse võttes aitaks süsteemselt luua kõiki kaasavaid võimalusi ja sündmusi. Eesti keeles on juba olemas mitu juhendmaterjal, kuid spordispetsiifilisi on vähe, need on killustunud ega aita teekonda tervikuna kujundada.
- Klientidega otseselt kokkupuutuv personal (spordiklubide teenindav personal, treenerid jt) ei ole koolitatud erivajadustega inimesi toetama ega teenindama.
- Kohalike omavalitsuste ehitus- ja kasutuslubade väljastamise praktika näitab, et üle Eesti ei ole ühtlaselt järgitud ligipääsetavuse nõudeid. Määruse nr 28 alusel hakkas TTJA regulaarset järelevalvet tegema 1. jaanuaril 2019. a, mistõttu on spordirajatistel ja -hoonetes probleeme määruse nõuete täitmisega. Erinevate spordirajatiste kohta toodi arutelude käigus esile järgmised puudused:
 - ukseid ei taga ligipääsetavust, välisukseid avanevad raskelt ning automaatselt avanevaid uksi ei ole, hügieeniruumide ukseid on liiga kitsad;

⁵⁶ <https://www.myfitness.ee/treener-oppis-minu-parast-viipekeele-ara/>

- basseinid ei ole varustatud basseinitõstukitega, mistõttu ei ole ratastoolis kasutajatel võimalik neid kasutada;
- ujulates ja duširuumides on põrandad libedad;
- puuduvad pimedate juhtteed, mis juhataksid peamiste sihtpunktideni hoone sees;
- saunad ei ole ligipääsetavad;
- spordiobjektidel on kasutusel palju klaaspindasid, millel kuvatav info on tihti väga hele ning jääb peegelduse tõttu halvasti loetavaks;
- määruses nr 28 nähakse ette, et pealtvaatajatele peaks olema vähemalt kaks ratastoolikohta 60 istekoha kohta. Need kohad peaksid olema saalis eri kohas, eri tasanditel. Praktikas on ratastoolikohti normist vähem ning neid ei ole eri tasanditel ega piirkondades. Ratastoolis külastajate kohad asuvad staadionidel enamasti esimeses reas ehk kohta ise valida ei saa. Määrusega nr 28 nõutakse lisaks ka abistaja istmeid, mida samuti alati ei ole. Määruses ei nõuta lahendusi teistele liikumisprobleemidele, nt kargud, abivahenditega liikumine, juhtkoerad, millega ridade vahele liikuma ei mahu. Ajutistel tribüünidel ligipääsetavad kohad üldjuhul puuduvad. Probleemsed on ka kitsad ridade vahed ja trepid ning puuduvad käsitoed.
- Väli ruumis paiknevad avalikud spordiväljakud ja ajaveetmise kohad ei arvesta kõigi vajadusi, eriti terav puudujääk on mängu- ja tegutsemisväljakutes, mis oleksid mõeldud väikelapsest välja kasvanud noortele. Piisavalt ei ole avalikus ruumis täiskasvanutele ette nähtud või segakasutusega sportimisvõimalusi.
- Tänavaruumi üheks probleemiks on istumisvõimaluste puudumine. Ilma puhkamisvõimalusteta on iseseisev liikumine raskendatud paljudele sihtrühmadele (eelkõige eakad ja erivajadustega inimesed), kuid laiemalt toetab istepinkide olemasolu avalikus ruumis kõikide kasutajate liikumisharrastust ning on oluline kvaliteetse ruumi komponent.
- Tänavaruum laiemalt ei toeta erinevate inimeste liikumisharrastust ja värskes õhus viibimist. Näiteks ei ole linnatänavatel piisavalt tualette ja, veekraane mis toetaks liikumist ning pakuks hügieenivõimalusi.

Ettepanekud:

- Spordi ligipääsetavuse edendamiseks ja teemast teadlikkuse suurendamiseks käsitleda seda fookusteemana spordipoliitika põhialuste täitmise kohta Riigikogule esitatavates aruannetes. Spordipoliitika põhialuste dokumendi muutmisel täiendada seda põhimõttega, mille kohaselt peab sport ja liikumisharrastus olema ligipääsetav ja edendatud kõikidele inimestele elukaare põhiselt.
- Tuua spordi ligipääsetavuse teema nii õigusaktides kui ka erinevates arengudokumentides tugevamini esile, sh põhimõtete tasandil. Näiteks kaaluda spordiseaduse muutmisel spordi ligipääsetavuse põhimõtte sissetoomist, samuti tugevdada põhimõtet spordiprogrammis jt dokumentides.
- Analüüsida riikliku spordipoliitika hoobasid eesmärgiga leida võimalused ligipääsetavuse poliitika laiapõhjaliseks rakendamiseks, mh kaaludes ligipääsetavuse arendamist rahastamistingimuste abil (nt treenerite töötasu toetused, spordialaliitude tegevustoetused, spordirajatiste ehituse (kaas)finantseerimine).

- Kohalikel omavalitsustel soodustada rahastamise ja teenuse korraldamisega kõikide sihtrühmade kaasatust sporti ja liikumisharrastusse. Sealjuures on soovitatav alustada aladest, mida erivajadustega inimesed (ja eakad) saavad kõige lihtsamini harrastada.
- Viia ligipääsetavuse ja erivajadustega inimeste sportimist puudutav baasteooria kõikide treenerite kutsestandardi koosseisu ning samuti täiendada vastavalt õppekavade sisu kõrgkoolides (nt Tallinna Ülikooli kehalise kasvatus õpetaja, Tartu Ülikooli kehalise kasvatus ja spordi õppekavades) ning täiendada treenerite kutsesüsteemi, luues eraldi täiendkoolituse mooduli, mille abil saaksid treenerid põhjalikke teadmisi puuetega inimestega töötamiseks. Oluline on, et erivajadustega laste sportimine oleks kajastatud ka kehalise kasvatus õpetajate õppekavas, et kehalise kasvatus tundides oleks võimalik kõikidele õpilastele pakkuda jõukohaseid tegevusi.
- Kuna poliitikakujunduse aluseks on andmestik olemasoleva olukorra kohta, täiendada spordiregistris ligipääsetavusega seotud andmete kogumist, mis võimaldaks riigil saada spordistatistika koosseisus ülevaadet ligipääsetavate spordirajatiste kohta. Samuti on vajalik, et oleks ülevaade erivajadustega inimeste ja eakate sportimise põhimõtteid tundvate treenerite arvust.
- Leida võimalused lisada erivajadustega inimeste ja vanemaealiste liikumisharrastust puudutavad küsimused mõne üleriikliku uuringu koosseisu eesmärgiga mõõta liikumisharrastuse muutust ja planeerida tegevusi.
- Võimaluse korral luua eraldi toetusmeede spordirajatiste ligipääsetavuse suurendamiseks ja kooskõlla viimiseks määruse nr 28 nõuetega.
- Kõikide riigi rahastusega spordiobjektide ehitamisel seada ligipääsetavus rahastamistingimustes üheks prioriteediks, mille abil juhtida tähelepanu määruse nr 28 nõuetele ja nn avalikust raha kasutamisel heade tavade loomisele.
- Lisada spordiseaduses toodud spordiürituste korraldamise nõuetesse põhimõte, mille kohaselt tuleb spordiürituse korraldamise loa taotluses näidata üritusel planeeritavad lahendused erivajadustega inimeste kaasamiseks pealtvaatajate hulka ja info ligipääsetavuse põhimõtted ürituse eel ja selle ajal (näiteks sündmuste kommenteerimine ja teated kuulmislangusega inimesele ligipääsetaval viisil).
- Teadlikkuse suurendamiseks ligipääsetavast spordist tuua teema esile nii kommunikatsioonis kui ka reklaamis. Spordis osalemise kajastamisega on võimalik näidata, et kõik inimesed on erinevad, kuid omal moel võimelised peaaegu kõiki spordialasid harrastama.
- Teadlikkuse suurendamiseks lisada ligipääsetavuse heade lahenduste tunnustamine vastava alakategooriana juba laia kõlapinda omavate stipendiumide, preemiate ja muud tunnustust jagavate ürituste koosseisu (näiteks riiklikud kultuuri- ja spordipreemiad, spordiaasta tähed jt).
- Kultuuriministeeriumil leida võimalused heade näidete ning kogemuste kogumiseks ja jagamiseks, mis aitab nii teadlikkust parandada kui ka korraldajatel eeskuju võtta.
- Spordiürituste ligipääsetavuse suurendamiseks täiendada riiklikult toetatavate ürituste toetuspõhimõtteid nõudega tagada igal üritusel läbimõeldud ligipääs erivajadustega inimestele. Selleks teha vajalikud muudatused kultuuriministri 14. detsembri 2020. a määruses nr 9 „Rahvusvaheliste kultuuri- ja spordisündmuste toetamise tingimused ja kord“.
- Arendada ligipääsetavuse infot:
 - Lisada spordiseadusesse põhimõtted ja nõuded info ligipääsetavuse kohta. Spordirajatiste ja spordiürituste veebilehed peavad kirjeldama ligipääsetavuse olukorda ning saabumisteekonda ja teenuse tarbimise võimalusi. Kui spordirajatis (või mõni selle osa) ei ole

ligipääsetav, peaks info selle kohta olema samuti selgelt edastatud, et maandada võimalikke hilisemaid probleeme. Riikliku rahastuse korral peaks sellise info levitamine olema alati nõutud ja eelarvestatud.

- o Riigi ja kohaliku omavalitsuse spordirajatiste veebilehed viia vastavusse veebi ligipääsetavuse standardiga WCAG⁵⁷ ning edendada standardi kasutamist erasektori asutuste veebilehtedel ja piletimüügi keskkondades.
- o Spordi- ja kultuuriülekannete ja -uudiste ligipääsetavuse parandamiseks lisada suuremate sündmuste teleülekannetele subtiitrid, viipekeeletõlge ja kirjeldustõlge.
- o Arendada lisaks füüsilistele spordiklubidele ka spordiklubide digitaalseid ligipääsetavaid veebikeskkondi ning riigi toel kaaluda treeningvideote loomist, kus treenija saab teha sporti oma kodus. Tootes riigi toel ligipääsetavaid treeningvideoid, mis arvestavad nii erivajadustega (sh subtiitrid, kirjeldustõlge, viipekeel) kui ka eakatega, on võimalik tuua treeningud lihtsamini ja kiiremini suurte uute sihtrühmadeni, kui seda võimaldab tingimuste loomine füüsilises keskkonnas.
- o Toetada mitmekesisemate liikumis- ja sportimisvõimaluste arendamist ja pakkumist avalikus ruumis, mis arvestaksid erinevaid vanuserühmi ja erivajadusi. Sh arvestada avalikus ruumis laste ja noortega, kes on välja kasvanud väikelaste mänguväljakutest, ning eakatega, kelle liikumisharjumuse toetamiseks on vaja rajada edaspidi avalikku ruumi (nii avalikud siseruumid kui ka tänavaruum ja muu avalik väliruum) pinke ja istumisalasid.
- o Edendada ligipääsetavuse juhendite ja töövahendite arendamist ürituste korraldajatele ja loojatele (nt ligipääsetavuse plaan, kaasava spordi hea tava). Ligipääsetavuse plaan peaks sisaldama lühikesi ja interaktiivseid juhiseid kõiki kaasava teekonna jaoks spordiüritusel. Üldisi korralduspõhimõtteid ja soovitusi koondava plaani saavad seejärel oma vajadustele sobivaks kohandada kõik spordiasutused ning ürituste korraldajad.
- o Toetada nii treenerite, ürituste korraldajate kui ka teenindava personali ja abistajate koolitamist erivajadustest teadlikumaks, sh ligipääsetavas vormis suhtlema ja juhendama, küsimustele vastama.

11. ERASEKTORI TEENUSED JA KAUBAD

Erasektori pakutavate kaupade ja teenuste valik on väga lai, mistõttu lähtuti rakkerühma töö kontekstis täpsemate teemade valikul inimestele esmavajalikest teenustest ja sihtrühma esile toodud kitsaskohtadest ning arvesse võeti ka peatselt Eestis jõustuva ligipääsetavuse direktiivi reguleerimisala. Sellest lähtuvalt käsitleti lähemalt kaubanduse ja panganduse teeninduspindade ning iseteenindusterminalide ligipääsetavust. Erasektori loodav keskkond, teenused ja kaubad on laiemad kui rakkerühma töö kontekst ning seetõttu peab töö jätkuma selleks, et teadlikkus ligipääsetavusest jõuaks võimalikult paljude lõpptarbija tooteid ja teenuseid puudutavate valdkondadeni.

Kõnealuse kolme teema ligipääsetavuse peamise probleemina nimetati vähest teadlikkust nii laiema ühiskonna, õigusnorme ja toetusmeetmeid loovate ametnike (puudulik oskus majandusarengut siduda laiema sotsiaalse kontekstiga) kui ka teenusepakkujate seas. Lõpptarbijale kaupu ja teenuseid pakkuv erasektor ei oska ligipääsetavuses näha ärilist võimalust, sest tunnetuslikult on ligipääsetavust vajavate klientide osakaal väike. Seetõttu ei osata ka ligipääsetavust arendada, personal ei ole

⁵⁷ WCAG 2.0 rakendusjuhised. <https://www.mkm.ee/et/wcag-20-rakendusjuhised>

koolitatud erivajadusega inimeste toetamiseks ja teenindamiseks ning ei teadvustata ligipääsetavuse elukaare põhimõtet ja asjaolu, et ligipääsetavaid lahendusi vajab arvatust suurem hulk inimesi.

Peamised probleemid:

- Teadlikkus ligipääsetavusest on tootarendajate ja teenuseosutajate seas vähene ning peamiselt seetõttu ei nähta ligipääsetavust teenuste konkurentsieelise ega innovatsiooni tõukejõuna. Väheste teadlikkuse tõttu on valdkonnas palju eelarvamusi (nt ligipääsetavus on alati kallis ja vajalik vaid vähestele). Ligipääsetavust nähakse peamiselt erivajadustega inimeste kesksena ning teadvustamata on kasutajate ja klientide potentsiaal, mis kaasneb elukaare põhise ligipääsetavuse käsitlusega: suure osa Eesti ühiskonnast moodustavad lapsed, eakad ja erivajadustega inimesed, kes on kõik potentsiaalsed tarbijad.
- Suur osa kaupluste ja pankade teenindussaalide ei vasta määruses nr 28⁵⁸ toodud nõuetele. Üheks põhjuseks võib pidada asjaolu, et TTJA hakkas tegema riiklikku ligipääsetavuse järelevalvet avalikkusele suunatud teenust pakkuvas ehitistes alles hiljuti, samuti on väga palju kasutuses olevaid hooneid valminud enne praeguse määruse nr 28 kehtima hakkamist ning mõnevõrra teiste nõuete alusel. Peamised ligipääsmatust loovad olukorrad on kaubandus- ja pangandusteenust pakkuvas hoonetes järgmised:
 - Keeruline on hoonesse sissepääs ja ruumides orienteerumine, näiteks puuduvad juhtteed, suunavad helisignaaliid, dubleeritud info eri keeltes ja meeltega tajutavana (nt tekstina infotablool, taktilised infotablood või majaplaanid on vähestes eeskujulikes asutustes).
 - Jalaresti restiava on määruses nr 28 nimetatud, teised pörandatel kasutatavad matid ja vaibad on reguleerimata, kuid need on tihti liikumisel takistuseks nii ratastooli kui ka karkude ja keppide kasutajatel.
 - Infoletid ei ole ratastooliga ligipääsetavad (ebasobiv kõrgus, puudub jalgadele mõeldud sobiv ruum) ega varustatud helivõimendussüsteemiga.
 - Klaaspindade ja -uste tähistused kas puuduvad täielikult või ei ole kontrastsed.
 - Hoonesisestele liikumisteedele ei ole määruses nr 28 miinimumlaiust sätestatud, mistõttu kohtab praktikas ratastooli või teiste abivahenditega läbimatuid kitsaid koridore ja kauba väljapanekute vahekäike.
 - Kaubariiulid ja -alused ei vasta määruses nr 28 sätestatud avalikult kasutatava objekti kasutamiskõrgusele 0,75–1,4 meetrit ning on liiga kõrged või liiga sügavad. Kõrged riiulid ei vasta laste ega ratastoolis liikuja erivajadusele, väga madalale asetatud kaubad on ligipääsmatud kummardamisprobleemidega, karkude ja keppidega ostlejatele.
 - Kauba ja info nähtavuskõrgused on arvestatud täiskasvanud inimese järgi, kuid see ei sobi ratastoolikasutajatele või lastele.
 - Suuremates keskustes ja teenindussaalides napib istekohti või puuduvad need täiesti, mis võimaldaks pikema külastusteevonna vahel jalgu puhata (nt oluline eakatele).
- Füüsilise keskkonna kõrval on samaväärselt teadvustamata ka teenust puudutava info ja teenuse enda ligipääsetavus. Puudu on oskusteabest ja soovist tegeleda süsteemselt teenuse tervikliku teekonnaga erinevate kasutajarühmade kaupa. Näiteks ilmneseid arutelude käigus järgmised probleemid:

⁵⁸ <https://www.riigiteataja.ee/akt/131052018055>

- Asutuste veebilehtedel ei ole kajastatud infot hoone ja teenuse ligipääsetavuse kohta.
- Asutustes ei ole ligipääsetavus ühegi spetsialisti vastutusvaldkonnana määratud. Pankade puhul võib märgata tendentsi, mille kohaselt ligipääsetavust hakatakse samm-sammult vaatlema vastutustundliku ettevõtluse ühe alateemana.
- Klientidega otseselt kokkupuutuv personal ei ole koolitatud suhtlema ja toetama kõiki külastajaid, eriti on puudu klienditeeninduse põhimõtetest, mis puudutavad erivajadustega külastajaid.
- Innovaatilisi lahendusi on vähe, nende loomiseks ei ole toetus- ega motiveerimismehhanisme.
- Teenindajaga otsest kokkupuudet eeldavates asutustes (nt pank) on vaegkuuljate puhul probleemiks näo miimika varjamine meditsiiniliste maskidega, mistõttu on kuulmisprobleemidega inimestel veelgi keerulisem jutust aru saada.
- Teenuse- ja tootearendajatel on vähe informatsiooni selle kohta, kust on võimalik tellida teenuse ligipääsetavuse auditeerimist ja testimist. Eksperditeenuse pakkujaid on Eestis turul vähe ja vastav teenus ei ole kõigile kättesaadav (tegemist on turutõrkega) ning puudega inimeste esindusorganisatsioonidelt eeldatakse tihti tasuta teenuse pakkumist.
- Terviklikku teekonda puudutava konkreetsema probleemina toodi esile Eestis kasutatavate iseteenindusterminalide (sularahaautomaadid, pakiautomaadid, iseteeninduskassad jne) vähene ligipääsetavus. Terminalide ees ei ole alati piisavalt manööverdamisruumi, interaktiivsed ekraanid on ratastoolis kasutajatele liiga kõrgel ning nende alaosas puudub jalaruum, juhtpaneelid ei ole kasutatavad erinevate meeltega (nt puuduvad audioväljundid ja taktilised sõrmistikud pimedatele), üldine kasutusmugavus on puudulik (nt selged menüüd, loetav ja kontrastne kiri) jne. Pakiautomaatide ülemistest ja alumistest kappidest ei saa osa inimesi pakke kätte. Eesti tootja Cleveroni tootevalikus on mh ligipääsetav pakiautomaat, kuid vastavate kohalike nõuete puudumisel neid siin kasutusel ei ole.
- Riigil puudub ülevaade statistikast ja seostest, kuidas ligipääsmatud kaubandus- ja pangandusteenused mõjutavad sotsiaalteenuste osutamist (nt sotsiaaltöötaja töötunnid, mis kuluvad ligipääsmatute teenuste ja kaupade inimesteni viimisele).
- Ligipääsetavust puudutavaid praktilisi juhendmaterjale on vähe, valdkondlik ligipääsetavuse info on killustatud. Sarnaselt teiste valdkondadega vajavad koondamist ja jagamist teenusepakkujate ja tootearendajate ülesed head tavad ja kogemuslood.

Ettepanekud:

Üldised ettepanekud:

- Vaadelda ja arendada ligipääsetavat teenuste ja kaupade pakkumist edaspidi vastutustundliku ettevõtluse ühe põhimõttena, sh koostöös Vastutustundliku Ettevõtluse Foorumiga.
- Tuua ligipääsetavusest teadlikkuse suurendamiseks ja info levitamiseks erinevaid tegevusi nii olemasolevate teavitustegevuste koosseisu kui ka vajaduse korral planeerida uusi tegevusi. Sh kasutada heade näidete esiletõstmist, tuua ligipääsetavuse kriteerium võimaluse korral erinevate olemasolevate riiklike tunnustuste/auhindade koosseisu, luua juhendmaterjale.
- Parandada ettevõtjate teadlikkust ligipääsetavuse direktiivist ning sellega seotud nõuetest ja standarditest.

- Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumil alatatada koostöös partnerorganisatsioonidega kaubandustegevuses ligipääsetavust arvestavate heade tavade koostamine kooskõlas teiste asjakohaste juhenditega.
- Edendada ligipääsetavust Ettevõtluse Arendamise Sihtasutuse tootearenduse ja disaini meetmetes eesmärgiga toetada ligipääsetavate toodete, mis arvestavad lõppkasutaja vajadusi, arendamist.
- Lisada ligipääsetavus ühe teemana Ettevõtluse Arendamise Sihtasutuse toetatud/korraldatud ettevõtjate üldkoolitustesse.

Kaubandus ja pangandus:

- Analüüsida edaspidi võimalusi järgmiste probleemkohtade lahendamiseks kas juhendamise või teavitamise kaudu, sh määruse nr 28 uuendamisel kaaluda miinimumnõuete koosseisus teatud aspektide reguleerimist:
 - Kõigile ligipääsu tagamine kaupluse infoleti või teenindajani.
 - Liikumisteede laiuste miinimumnõuded, sh keeld olulisi käiguteid täita ajutiste objektidega (nt kaubaaluste või väljapanekutega).
 - Täiendada nõudeid pörandal olevate takistuste kohta, sh porimatid, vaibad jm.
 - Kaubariulite sügavuse ja kõrguse parameetrite seadmine olukorras, kus ei ole võimalik sama kaupa vertikaalselt erineva ligipääsuastmega riiulitele paigutada.
 - Istumis- ja puhkamisvõimaluste tagamine suuremates teenindussaalides.
 - Kaaluda nõustamis- ja kontrollisüsteemi ulatuslikumat rakendamist, mille kohaselt järelevalveasutused viivad läbi ligipääsetavuse nõustamist ja kontrolle hoonetes pärast nende kasutuselevõttu tagamaks, et hoone kasutuse käigus on tagatud määruse nr 28 nõuete täitmine.
- Edendada ettevõtlusorganisatsioonide kaudu ligipääsetavuse häid tavaid, sh teenuseosutajatel kaaluda võimalusi:
 - võtta kasutusele läbipaistvad näokatted meditsiiniliste maskide asendamiseks;
 - lisada teenindussaalidesse juhtrajad vähemalt välisuksest kuni infoletini;
 - kasutada silmusvõimendeid infolettides ja teenindusboksis;
 - dubleerida külastajatele esitatavat infot erinevate meeltega kogetavaks (nt nii helina, kirjaliku tekstina, piltikoonidena kui ka taktilisena);
 - arendada teenusele registreerimise vorme selliselt, et vormi kaudu oleks võimalik tellida viipekeeletõlki või teisi abistajaid vajaduse järgi;
 - võimaldada kuulmislangusega inimestel kasutada privaatsmaid teenindusbokse;
 - viia ligipääsetavus ettevõtetes konkreetse inimese vastutusalasse sarnaselt jätkusuutlikkuse ja keskkonnanahoiuga seotud teemadega (nt võrdsete võimaluste või jätkusuutlikkuse teemaga tegeleva inimese vastutada).

Iseteenindusterminalid:

- Lisaks ligipääsetavuse direktiivis sätestatule kaaluda arendajatel võimalusi:
 - rakendada võimaluse korral ligipääsetavuse nõudeid ligipääsetavuse direktiiviga katmata valdkondade iseteenindusterminalides;
 - rakendada WCAG standardist tulenevaid nõudeid;
 - rakendada läbivalt sisu mitmekeelsust (lihtsustatud keel, viipekeelne tõlge, kirjeldustõlge, punktikiir, piltkommunikatsioon) ja mitmeliigilisust (tajutav erinevate meeltega);

- pakiautomaatidele lisada:
 - pakki saates või tellides valik, kui kõrgel kasutatav kapp paikneb;
 - võimalus esitada piiratud reageerimisaja korral sellekohane hoiatus mitme meelega kaudu ja võimaldada eraldatud aega pikendada.
- Lisada postiseadusesse pakiautomaatide ligipääsetavuse nõue.

12.112 HÄDAABINUMBER

Hädaabiteate ligipääsetavuse analüüsi eesmärk oli välja selgitada hädaabiteate edastamisega seotud ligipääsetavuse probleemid ühiskonnas ning pakkuda nende ületamiseks lahendusettepanekuid, mis võimaldaksid võimalikult paljudel ühiskonna liikmetel hätta sattudes või hädaabi vajavaid olukordi pealt nähes hädaabiteadet Häirekeskusele probleemideta edastada.

Analüüs lähtus ligipääsetavuse rakkerühma aluspõhimõttest, et ligipääsetavas ühiskonnas on kogu elanikkond elu- ja infokeskkonda kaasatud ja kõikidele inimestele olenemata nende vanusest või tervislikust seisundist on tagatud võrdsed võimalused ühiskonnaelust osa võtta.⁵⁹ Hädaabiteate analüüsis keskenduti eri võimetega inimeste suutlikkusele teenust kasutada ning sellest tulenevalt suutmissurvele, mis kajastub teenuses, ning otsiti võimalusi, kuidas suutmissurvet teenuses vähendada. Teiseks lähtepunktiks oli teenuse terviklik käsitus, mille raames vaadeldi kogu teenuse teekonda (hädaabisündmusest ja selle teatamisest kuni abi osutamiseni) nii kasutajate vaatest kui ka kogu süsteemi toimimise võrgustikku.

Peamised probleemid:

- Hädaabiühenduse ligipääsetavus ei ole seni ühegi normdokumendiga sätestatud ehk puuduvad teenuse ligipääsetavust sätestavad kvaliteedikriteeriumid või hindamisjuhised.
- Puuduvad teenuse kvaliteedi hindamise ja arendamise erinevate sihtrühmade kaasamisel põhinevad tavad, mistõttu on mitme sihtrühma (eeskätt vaegkuuljad, kõnelemisprobleemidega inimesed, vägivalda ohvrid) ligipääsetavus pärsitud.
- Telefoni teel esitatavat hädaabiteadet ei saa kõik inimesed kasutada, eelkõige puudutab see kõnelemis- ja kuulmispuudega inimesi, aga ka vägivaldseja läheduses olijaid. Telefoni teel esitatav hädaabiteade on osale kasutajatele ligipääsmatu järgmistel põhjustel:
 - Kõne eeldab teatajalt nii kõnelemis- kui ka kuulmissuutlikkust, sh peab ta kõnet tehes suutma vastata küsimustele kuuldavalt ja arusaadavalt.
 - Vägivallasituatsioonis ja sageli just koduvägivalla puhul on probleemiks vägivaldseja läheduses eksisteeriv kõnelemissurve ehk ohvri ei ole võimalik kõnet teha. Vägivaldseja ligiduses olek vajab teavitusvõimalusi, mis jääksid vägivaldsejale märkamatuks ega nõuaks isiku valjuhäälsel identifitseerimist.
- Eeskätt kuulmis- ja kõnelemisraskustes teatajale on loodud SMS-rakendus. Kuna häiresituatsioonis kasutamiseks peab teenus olema erakordselt lihtne ja mugav, siis ei ole SMS hea lahendus järgmistel põhjustel:

⁵⁹ Riigikantselei „Ligipääsetavuse rakkerühma vahearuanne“ 2020

- SMSi kasutamine on olemuselt üsna aeganõudev, sest suhtlus põhineb vaid kirjalikul tekstil, mille sisestamine võtab aega.
- Siseministri 13. juuni 2017. a määruse nr 26 „Hädaabiteadete menetlemise kord ja hädaabiteadete menetlemise toimimisele esitatavad nõuded“⁶⁰ § 4 kohustab Häirekeskust vastu võtma vaid registreeritud kasutaja saadetud lühisõnumeid. Kuna Häirekeskus ei nõua enam kasutajate registreerimist, siis tuleks registreerimisnõue määruhes muuta.
- Eesti keel on viipekeelsetele kurtidele võõrkeel, mistõttu võib nende eneseväljendusoskus jääda tekstisõnumites ebapiisavaks.
- Teenust ei ole võimalik kasutada rahvusvahelise rändlusteenuse raames.
- Kasutajate kinnitusel on probleemiks, et nad ei saa SMSile vastust, mistõttu jääb selgusetuks, kas teade läks kohale, kas sõnumist on aru saadud ja kas abi on teel.
- Kuigi SMS-rakendus on mõeldud kasutamiseks eelkõige kuulmis- ja kõnelemisprobleemidega inimestele, on seda püüdnud kasutada ka teised, mis näitab, et on teisi kasutajarühmi (näiteks noored), kes soovivad teadet esitada muul viisil kui telefonikõne.
- Teenus ei sobi võõrkeeles kõnelejale ega liitpuudega inimesele, sest teenus on vaid eesti- ja venekeelne ning vajab käte ja sõrmede suutlikkust sõnumit saata. Osa erivajadusega kasutajaid ei kasuta suhtlemisel kirjalikku keelt, mis teeb nende võime SMSi saata piiratuks.
- Praegused tuletõrjealarmid ning suitsu- ja vinguandurid töötavad valdavalt kõrgetel sagedustel häälsignaalil ning eeldavad kõigilt kuulmisvõimet. Kuulmislangus tekib esmalt kõrgete toonide puhul, mistõttu praegused laiatarbe suitsuandurid on kuulmislangusega inimestele sageli kasutatud (sh paljudele eakatele).
- Abi kohalejõudmisel esineb vaegkuuljatel probleeme, juhul kui abi osutaja kannab maski, sest siis ei ole huulte liikumine ja näo miimika näha, mistõttu on kõnest arusaamine raskendatud.

Ettepanekud:

- Lisada hädaabiteate edastamist puudutavasse regulatsiooni teenuse ligipääsetavuse kohustus, mille kohaselt peab teenus olema ligipääsetav kõikidele inimestele (*töös tulenevalt ligipääsetavuse direktiivi ülevõtmisest*).
- Hädaabiteate teenuse hindamine ja arendamine peab toetuma ligipääsetavust arvesse võtvatele kvaliteedikriteeriumidele. Selleks luua vastavad kriteeriumid ja hindamismudel, mis arvestaks nii nüüdisaegset arusaamist ligipääsetavusest kui oleks ka kohandatav vastavalt tehnoloogia arengule, tehnoloogia kättesaadavusele ning tehnoloogia kui teenuse vahendaja ligipääsetavusele.
- Täiendada teenuse arendamisraamistikku, et see toetuks kaasava disaini olemusele ning arvestaks tehnoloogia arengut, tehnoloogia kättesaadavust ning tehnoloogia kui teenuse vahendaja ligipääsetavust. Teenuse arendamine on pidev protsess ning kaasava disaini rakendamine tagaks pideva ligipääsetavuse paranemise.
- Parandada ühiskonnas olemasolevatest alternatiivsetest teavitusvõimalustest teadlikkust ning nende kasutusoskust.

⁶⁰ <https://www.riigiteataja.ee/akt/120062017002> (vaadatud 30.04.2021)

- Teha SMS-teavituse detailne kasutajakogemuse analüüs koos täpsemate ettepanekutega selle teenuse arendamiseks ning selle laiendamiseks teistele suhtluskanalitele (nt Messenger, WhatsApp). Teadete vastuvõtusüsteemi tuleks laiendada erinevatest kanalitest tulevatele teadetele, näiteks e-posti teavitused või teavitused veebilehe vahendusel, et need jõuaks vastuvõtja töölauale kiiremini ja automaatselt.
- Arendada hädaabiteenust nii, et seda saaks kasutada erinevate meelte kaudu. Näiteks puudub hetkel visuaalsele kommunikatsioonile ehk pildilisele keelele toetuv teate edastamise võimalus (näiteks mobiiliäpp või videokõne). Pildilise info edastus võib aidata olukorda palju täpsemini selgitada kui sõnalised vastused. Liikuv reaajas pilt (video) on veelgi kõnekam materjal.
- Analüüsida Häirekeskuse teenuse võimalusi anda abi ootajatele lisainfot, kui kaugel abi on.
- Kaaluda Häirekeskuses viipekeele võimekuse arendamist koos spetsiaalsete kõneteenuste arendamisega, nt videokõnede vastuvõtu arendamist.
- Uute tehnoloogiate kasutuselevõtul tuleks mõelda suuremale koostööle üle Euroopa Liidu ja seda nii arendus- kui ka kasutusfaasis. Näiteks on mitmes Euroopa riigis⁶¹ kasutusel spetsiaalne mobiiltelefoni rakendus, mille analüüsimise järel on võimalik see üle Euroopa kasutusele võtta. Sealjuures on oluline rakenduse keeleline ning vajaduse korral kultuuriline kohandamine kasutamiseks üle Euroopa Liidu. Ühtse lahenduse kasuks räägib ka asjaolu, et selle saab koostöös tehnoloogia müüjatega muuta vaikesätteks kõigile uutele telefonidele. Ühtse rakenduse leidmiseks ei ole Euroopas koostööd tehtud, kuid on olemas Pan-European Mobile Emergency Application (PEMEA) platvorm, mis lubab erinevate riikide ja regioonide hädaabirakendustel piiriülest suhtlust⁶².
- Muuta kodukasutuseks mõeldud suitsuanduritele esitatavaid nõudeid, et nende häälsignaal oleks nõutud ka madalamatel sagedustel.
- Avalikes ruumides nõuda spetsiaalseid visuaalseid signaale ja teateid infotabloodel. Kiirelt vilkuva valgusega alarmseade võib olla ohtlik (nt epileptikutele), mistõttu tuleb vilkumise sagedus ja valguse karakter vastavalt kohandada.
- Abi osutaja peab olema valmis suhtlema erinevatel viisidel. Abi osutajatele (päästja, politsei, kiirabi) tuleks arendada suhtlussüsteem, mis kuvaks kõige olulisemaid küsimusi või juhiseid ning võimaldaks abi vastuvõtjal vastata või käituda vastavalt juhistele. Suhtlussüsteemis tuleb kasutada järjepidevalt samu sõnu või selget ja loogilist struktuuri, et vaimse mahajäämusega inimesed saaksid neist paremini aru. Selleks sobiks nii ekraanipõhine lahendus kui ka plastikkaardid.
- Kui jätkatakse meditsiiniliste maskide kasutamist, leida võimalused hankida abi osutajatele kasutamiseks läbipaistvad nägu kaitsvad lahendused, mis jätavad näo miimika nähtavaks.
- Arendada koostöös vastavate ametite ja abiorganisatsioonidega välja sobiv kultuurikood, mille alusel teavitada vägivallast nii, et teavitaja ennast ega teisi suuremasse ohtu ei paneks.⁶³

⁶¹ Hädaabi mobiilirakendused on kasutusel järgmistes riikides: Austria (töötab kiirabinumbri 144 jaoks), Belgia, Bulgaaria, Küpros, Taani, Hispaania, Soome, Prantsusmaa, Ungari, Itaalia, Leedu, Malta, Holland, Poola, Portugal, Rootsi, Slovakkia, Island, Läti.

⁶² https://eena.org/wp-content/uploads/2018_05_30_PEMEA-Project_v2.4.pdf (vaadatud 30.04.2021)

⁶³ Näiteks on Suurbritannias baarides kasutusel märksõna „Angel Shot“, et aidata külalistel väljuda ebaturvalistest olukordadest, mis on üldjuhul seotud seksuaalse ahistamisega.

LISA 1: LIGIPÄÄSETAVUSE MIINIMUMNÕUDED, TEOSTATAVUS JA LAHENDUSED OLEMASOLEVA ELUKONDLIKU KINNISVARA REKONSTRUEERIMISEL

[illegible]

Märkus 1: Erandiksoreluse tähtsust esitavad nüüdsed ühikud (eeldades võrreldavust või ebasõbralikkust) võrreldes ühikuga, mis on tavaliselt kasutatav. Märkus 2: Ühikute võrdluseks võrreldakse ühikuid (eeldades võrreldavust või ebasõbralikkust) võrreldes ühikuga, mis on tavaliselt kasutatav. Märkus 3: Ühikute võrdluseks võrreldakse ühikuid (eeldades võrreldavust või ebasõbralikkust) võrreldes ühikuga, mis on tavaliselt kasutatav. Märkus 4: Ühikute võrdluseks võrreldakse ühikuid (eeldades võrreldavust või ebasõbralikkust) võrreldes ühikuga, mis on tavaliselt kasutatav. Märkus 5: Ühikute võrdluseks võrreldakse ühikuid (eeldades võrreldavust või ebasõbralikkust) võrreldes ühikuga, mis on tavaliselt kasutatav.

Märkus 3: Võimalusel pöörduda kahepoolse evakuatsoonine, s.h. trepmarsseide mõlemale küljele, vajalik Põltsamaelise koostööst

LISA 2: LIGIPÄÄSETAVUSE NÕUDED OLEMASOLEVATE KORTERMAJADE REKONSTRUEERIMISEL RIIGI TOETUSVAHENDITE ABIL⁶⁴

1. Kui tõus sissepääsu(de)ni ümbritsevalt katendilt on astmete abil, peab hoone igasse trepikotta pääsema panduse abil, mille kalle on maksimaalselt 10%, soovituslikult 6%.
2. Kui tõus sissepääsu(de)ni ümbritsevalt katendilt on astmete abil, peavad astmed olema mittelibiseva pinnaga (minimaalselt R11⁶⁵). Astmete laius peab olema minimaalselt kas 300 mm (varikatuse all) või 400 mm (katmata) ning maksimaalne kõrgus kas 160 mm (varikatuse all) või 130 mm (katmata). Aste või astmed peavad olema varustatud käsipuuga mõlemal küljel, mis peab paikema kahel kõrgusel, 900 ja 700 mm (vertikaalmõõt trepiastme esiservast). Trepiastmed peavad olema kontrastsed võrreldes ümbritseva põranda- ja/või maapinnaga ning astmete ees peab olema taktiline pind.
3. Hoone iga trepikoja vähemalt ühe sissepääsu (soovitavalt peasissepääs) ees tuleb tagada minimaalselt 1,5 m vaba pöörde läbimõõduga horisontaalne, valgustatud, mittelibisev (minimaalselt R11) ja varikatusega kaetud tasapind. Tasapind peab ulatuma minimaalselt 0,7 m ukse avanemise poole küljele, et liikumise abivahendi kasutajale oleks tagatud vaba horisontaalne ruum ukse kõrval, mis lubab seista väljapoole avaneva ukse kõrval. Tasapind peab olema varustatud piirdega, kui sinna tõuseb kolm või enam trepiastet või kui see on ümbritsevast katendist kõrgemal kui 500 mm.
4. Hoone iga trepikoja vähemalt ühe sissepääsu (soovitavalt peasissepääs) välisukse avamise poole lähedal peab paiknema fonolukk kõrgusel 1,2–1,3 m ning see peab olema varustatud audiovisuaalse lahendusega koos silmusvõimendiga. Fonoluku klahvistik peab olema kombativ või punktkirjas (puutetundlik fonolukk on keelatud).
5. Iga trepikoja vähemalt üks välisuks peab avanema ja sulguma kergelt (avatav ühe käega, rakendatav jõud max 25 N) või automaatselt (turvalisuse tagamiseks avamine kas võtme, puldi, tableti, koodi, fonoluku vms abil). Ukse valgusava minimaalne laius on 800 mm, valgusava minimaalne kõrgus 2,0 m ning lävepaku kõrgus maksimaalselt 25 mm; uks peab avanema minimaalselt 90 kraadi.
6. Tuulekoja (juhul kui on) sügavus uste vahel peab olema minimaalselt 1,5 m (seda ka uste avatud asendi korral), vastasel korral tuleb tuulekoja sisemine uks või uks koos seinaga demonteerida.
7. Hoone üldkasutataval pinnal ei tohi jalarestid, harjasmatid, porimati süvendid ega muu selline põhjustada ratastooli rataste, keppide, karkude, tugiraami ega muu liikumise abivahendi takerdumist. Nimetatud pindade põrandad peavad olema mittelibiseva pinnaga (minimaalselt R11).
8. Hoone üldkasutataval pinnal ei tohi olla mistahes süvendeid, künniseid, lävepakke jms kõrguse/sügavusega enam kui 25 mm. Liikumisteel paiknevate uste valgusava minimaalne laius peab olema 800 mm, ukсед peavad avanema minimaalselt 90 kraadi ning pöörd- ja

⁶⁴ Miinimumnõuetele on tellitud eksperdi hinnang Riigikantselei ja MTÜ Ligipääsetavuse Foorumi vahel sõlmitud töövõtulepinguga, mille tulemusena antakse hinnang miinimumnõuete tehnilisele teostatavusele ja maksumusele. Töö lõpptähtaeg on augustis 2021. a.

⁶⁵ Standard DIN 51130:2014-02 <https://www.beuth.de/en/standard/din-51130/196898059>

pendelüksed on lubatud vaid juhul, kui lisaks on olemas tavapärane uks. Uksed kuni korteri välisukseni peavad avanema ja sulguma kergelt (avatav ühe käega, rakendatav jõud max 25 N).

9. Trepiastmed hoones peavad olema kontrastsed võrreldes ümbritseva pinnaga, kusjuures muinsuskaitsealustes hoonetes kaaluda märkelindi kasutamise mittelubamist. Treppidele tuleb lisada teine käsipuu marsi teisele poolele juhul, kui evakuatsioonitee laius seda võimaldab, ning käsipuu peab olema kahel kõrgusel, 900 ja 700 mm (vertikaalmõõt trepiastme esiservast). Trepimarsi avatud küljel peab olema serv kepi või muu liikumise abivahendi libisemise takistamiseks.
10. Olemasoleva lifti korral peavad rekonstrueerimise järelt olema nii lifti kutsunginupud kui ka lifti juhtnupud varustatud kas kombatavate või punktkirjas nuppude (puutetundlikud nupud ei ole lubatud) ning audiovisuaaliga.
11. Juhul, kui lifti ukse valgusava laius on alla 800 mm, tuleb see rekonstrueerimise käigus laiendada 0,8 m laiuseks (võib tähendada nii lifti modifitseerimist, uue lifti paigaldamist kui ka liftišahti ehitusliku ava laiendamist).

LISA 3: LIGIPÄÄSETAVUSE NÕUDED PROJEKTEERITAVA UUE ELUKONDLIKU KINNISVARA PUHUL

Ligipääsetavus tähendab, et uusehitisena projekteeritavad korterelamud peavad olema ligipääsetavad ja mugavalt kasutatavad kõikidele inimestele kogu elukaare jooksul, sh arvestades püsivaid ja ajutisi erivajadusi (liikumine, kuulmine, nägemine, vaimsed võimed) ning laste, lastega perede, eakate ja teiste kasutajate vajadusi. Nõuded kehtivad uusehitisena projekteeritava korterelamu (kood 11222) ja ühiselamu (kood 11320)⁶⁶ kohta (edaspidi nimetatud lühivalt *korterelamu*).

1. Ligipääsetav ning mugavalt ja ohutult kasutatav peab olema lisaks hoonele endale ka selle lähiümbrus kinnistu piires, muu hulgas peatumis- ja parkimiskohad, prügimaja ja jäätmekonteinerid, õueinventar, väravad, kergliiklus- ning inimeste liikumisteed (madalad üleminekud, sobiv katend, kalded) kinnistul, üldkasutatavad terrassid, valgustus, viidad, sissepääsu tähistamine jms.
2. Korterelamu peab olema ligipääsetav terviklikult, muu hulgas sissepääsud, üldkasutatav pind ja abiruumid hoone sees, sokli- või keldrikorrus, hoonealune parkla, panipaigad jms.
3. Kui tõus sissepääsu(de)ni ümbritsevalt katendilt on astmete abil, on nõutav käsipuuga varustatud panduse olemasolu maksimaalse kaldega 6%. Panduse ja käsipuu nõuded on esitatud määruse nr 28 §-des 14 ja 16.⁶⁷
4. Hoone iga trepikoja vähemalt ühe sissepääsu (soovitavalt peasissepääs) välisuks peab avanema ja sulguma kergelt (avatav ühe käega, rakendatav jõud max 25 N) või automaatselt, avanemine min 90°.
5. Hoone iga trepikoja vähemalt ühe sissepääsu (soovitavalt peasissepääs) välisukse valgusava laius peab olema minimaalselt 0,9 meetrit ja lävepaku kõrgus 0–25 mm. Pöörd- ja pendeluksed on lubatud juhul, kui lisaks on tavaline uks.
6. Tuulekoja olemasolul peab selle sügavus uste vahel olema min 1,5 m (seda ka uste avatud asendi korral). Sissepääsude juures asuvad jalarestid, harjasmadid ega porimati süvendid ei tohi põhjustada ratastooli rataste, keppide ega karkude takerdumist.
7. Hoone iga trepikoja vähemalt ühe sissepääsu (soovitavalt peasissepääs) ees tuleb tagada minimaalselt 1,5 m vaba pöörd- läbimõõduga horisontaalne, valgustatud, mittelibisev (minimaalselt R11⁶⁸) ja varikatusega kaetud tasapind. Tasapind peab ulatuma minimaalselt 0,7 m ukse avanemise poole küljele, et liikumise abivahendi kasutajale oleks tagatud vaba horisontaalne ruum ukse kõrval, mis lubab seista väljapoole avaneva ukse kõrval.
8. Juhul, kui tõus sissepääsu ees olevale tasapinnale on lahendatud astmete abil, peavad need olema tasase ja mittelibiseva pinnakattega (minimaalselt R11) ning vastama trepile esitatavatele nõuetele olenemata astmete arvust vastavalt i määruse nr 28 §-le 15. Esimene ja viimane aste peavad olema kontrastselt markeeritud. Astmete kõrval mõlemal pool on vajalik käsipuu, mis peab paikema kahel kõrgusel, 900 ja 700 mm (vertikaalmõõt trepiastme esiservast). Astmete lahtises servas peab olema kõrgendus kepi libisemise vältimiseks.
9. Kõik hoones kasutatavad fonolukud peavad paiknema kõrgusel 1,2–1,3 m ning olema varustatud audiovisuaalse lahendusega koos silmusvõimendiga. Fonoluku klahvistik peab

⁶⁶ https://www.riigiteataja.ee/akt/1050/6201/5001/MKM_m51_lisa.pdf

⁶⁷ <https://www.riigiteataja.ee/akt/131052018055>

⁶⁸ <https://www.beuth.de/en/standard/din-51130/196898059>

olema kombatav või punktkirjas⁶⁹ (puutetundlik fonolukk on keelatud) või muul viisil kõigile mugavalt kasutatav, arvestades võimalikke erivajadusi.

10. Sissepääsu esine tasapind peab olema varustatud piirdega, kui sinna tõuseb kolm või enam trepiastet või kui see on ümbritsevast katendist kõrgemal kui 0,5 m. Piire ei tohi võimaldada sellel ronimist.
11. Hoone üldkasutatava pinna põrandal olevad mistahes süvendeid, künniseid, lävepakk jms peavad olema kõrguse/sügavusega 0–25 mm. Jalarestid, harjasmatid, porirestid jms ei tohi põhjustada ratastooli rataste, keppide ega karkude takerdumist. Põrandakate peab olema mittelibisev, minimaalselt R11⁷⁰. See tähendab, et põrandakattel on mugav kingaga astuda, kui põrandakaldenurk on kuni 27°.
12. Hoonesisese üldkasutatava pinna liikumisteel paiknevate uste valgusava minimaalne laius on 0,9 m. Uksed peavad avanema vähemalt 90 kraadi. Ukse kõrval ukse avanemise poolel peab olema min 0,7 meetrit ruumi enda suunas avaneva ukse ning min 0,3 meetrit endast eemale avaneva ukse korral. Üldkasutatava ala ukсед ja korterite välisukсед peavad avanema ja sulguma kergelt (avatav ühe käega, rakendatav jõud max 25 N) või automaatselt. Pöörd- ja pendelukсед on lubatud vaid juhul, kui lisaks on tavapärane uks.
13. Koridoride ja evakuatsioonitreppide laius mõõdetuna käsipuude või muude püsivalt kinnitatud elementide vahelt peab olema minimaalselt 1,2 m.
14. Üldkasutatava pinna valgustus peab olema minimaalselt 200 lux. Vajaduse ja võimaluse korral on soovitatav kaja vähendamiseks kasutada heli neelavaid materjalide.
15. Trepimarsi esimene ja viimane aste peavad olema kontrastselt markeeritud ning käsipuu peab paiknema marsi mõlemal poolel. Käsipuu peab olema kahel kõrgusel, 900 ja 700 mm (vertikaalmõõd trepiastme esiservast). Trepi lahtises servas peab olema kõrgendus kepi libisemise vältimiseks. Piire ei tohi võimaldada sellel ronimist.
16. Ühe korruse kõrgune tõus on soovituslik lahendada kas kahe marsi või vahemademega marsi abil. Ühe marsi maksimaalne tõusude arv on 11 (võrdub 10 astet)⁷¹, astme maksimaalne kõrgus 160 mm ning minimaalne laius 300 mm.
17. Lifti olemasolu on kohustuslik alates kolme- ja enamakorruselise hoone puhul või juhul, kui kõrgeim korrus on peasissepääsust enam kui 8 meetri kõrgusel. Lifti peab saama kasutada sissepääsutasandil ning lift peab peatuma kõigi korruste tasapindadel. Kui hoonel on -1. korrus, peab lifti alumine asend olema -1. korrusel. Lift peab vastama määruse nr 28 §-s 13 esitatud nõuetele.⁷²
18. Korterite välisuste minimaalne valgusava laius on 900 mm.
19. Korterite kõikide siseuste (v.a leiliruumi uks), samuti rõdu/lodža/terrassi ukse minimaalne valgusava laius on 800 mm.
20. Kõikide uste (v.a spetsiifilised eriruumid, mille ukseava kasutatakse harva) valgusava kõrgus peab olema vähemalt 2,0 m.
21. Korteris olevate siseuste lävepaku kõrgus on 0–25 mm. Pääs korterist terrassile/rõdule/lodžale peab olema kohandatav, näiteks teiseldatava kaldtee abil.

⁶⁹ <https://pimedateliit.ee/info/punktkiri/>

⁷⁰ <https://www.beuth.de/en/standard/din-51130/196898059>

⁷¹ Nõude eesmärk on tagada, et ilma liftita hoonetes ei oleks ühe marsi astmete arv liiga suur nende kasutajate jaoks, kel on raske treppe läbida, ning et trepi kasutamine oleks mugav ja puhkamise võimalusega kasutajale, kes kannab poekotte, lapsevankrit või muud. Selle nõude võib seada ka ainult nendele hoonetele, kus lift puudub.

⁷² <https://www.riigiteataja.ee/akt/131052018055>

22. Kortermaja korteritest 10 protsenti peab olema kasutatav või kohandatav liikumise erivajadusega inimese jaoks. See tähendab, et nii eluruumides kui ka pesuruumides peab olema tagatud ratastoolile 1,5-meetrise läbimõõduga pöördering, samuti mugav liikumine ruumide vahel ning pääs pesuruumi ja teistesse abiruumidesse (sh ruumide piisav laius uste ees ja uste avanemine, esiku ja koridori laius jms). Juhul kui hoones ei ole lifti, siis tuleb need korterid paigutada esimesele korrusele.